

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

WYDANIE TRZECIE UZUPEŁNIONE

IMPRIMATUR

Hannover, dnia 07 maja A.D. 2024

DO UŻYTKU WEWNĘTRZNEGO

Zebrał i opracował: Bp. Robert Matysiak NCC

Przedmowa do nowego wydania

Dynamika wiary chrześcijańskiej odzwierciedla się w jej języku i terminologii. W miarę jak Kościół na przestrzeni wieków formułował swoje doktryny i praktyki, pojawiła się konieczność rozwijania języka, który mógłby adekwatnie oddać głębię i złożoność objawionej prawdy. Niniejszy „Słownik terminów liturgicznych i kościelnych”, teraz w swoim trzecim wydaniu, stanowi próbę odpowiedzi na tę potrzebę przez systematyzację i wyjaśnienie terminów, które są niezbędne do pełniejszego uczestnictwa w życiu Kościoła i jego sakramentalnej misji.

Język liturgii, będący odzwierciedleniem i narzędziem mistagogii, jest nie tylko medium komunikacji, ale przede wszystkim świętym narzędziem, które prowadzi wiernych do głębszego spotkania z transcendentnym misterium Boga. Niejednokrotnie zauważamy, jak bariera językowa może oddzielać wiernych od pełnego uczestnictwa w tej tajemnicy, stąd nasza inicjatywa służy nie tylko edukacji, ale i duchowemu wzbogaceniu.

W odpowiedzi na wyzwania współczesności, gdzie język teologiczny może być niekiedy postrzegany jako archaiczny lub niedostępny, ten słownik oferuje klarowne i przystępne definicje. Ma on za zadanie nie tylko wyjaśnić, ale także zaktualizować terminologię, aby była ona zrozumiała dla współczesnego czytelnika, jednocześnie pozostając wierna Tradycji Apostolskiej.

Podczas gdy celem tego dzieła jest służba przede wszystkim wiernym Narodowego Kościoła Katolickiego, jego zakres i głębia sprawiają, że może on służyć jako most budujący zrozumienie między różnymi wspólnotami chrześcijańskimi. Przez to, słownik ten staje się narzędziem ekumenicznym, sprzyjającym dialogowi i jedności w różnorodności wierzeń.

W naszych dążeniach do jedności w wierze, kierując się nauką św. Wincentego z Lerynu, niech ten słownik przyczyni się do zachowania i propagowania tego, co od „zawsze, wszędzie i przez wszystkich” było uznawane za prawdę, będąc tym samym autentycznie i rzeczywiście katolickim”.

+ Robert Matysiak NCC

A

A CAPELLA — sposób wykonywania śpiewu: śpiew bez akompaniamentu instrumentów muzycznych.

ABAKUS (kredencja) — stolik na naczynia liturgiczne; można na nim przygotowywać kielich podczas offertorium, a także puryfikować naczynia liturgiczne po Komunii Świętej. (zobacz: offertorium)

ABBA – aramejskie: Ojciec (poufale, czule).

ABECEDARIUM — czynność biskupa wypisującego końcem pastorału alfabet na rozsypanym popiele podczas konsekracji kościoła. Popiół rozsypuje się na posadzce w kształcie litery X (znak Chrystusa) i na przecinających się liniach biskup kreśli litery alfabetu łacińskiego i greckiego (znak łączności Kościoła Zachodniego i Wschodniego). (zobacz: konsekracja kościoła)

ABLUCJA (łac. ablutio — obmycie) — rzeczywiste lub symboliczne obrzędowe obmycie ciała lub części ciała bądź przedmiotów kultu np. kielicha (puryfikacja).. Termin ten używany w odniesieniu do czynności, w której kapłan obmywa palce w vasculum stojącego przy tabernakulum po skończeniu udzielania Komunii Świętej. (zobacz: vasculum)

ABSOLUCJA (rozgrzeszenie) — udzielane przez kapłana w sakramencie pokuty odpuszczenie grzechów. Określenie rozgrzeszenia w sakramencie pokuty – absolucja liturgiczna, sakramentalna. Jest to akt dokonywany przez wyświęconego szafarza w imieniu samego Boga. Są to słowa: „Bóg Ojciec miłosierdzia, który... i ja odpuszczam tobie grzechy w Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego”. Absolucja to także formuła wypowiedziana w akcie pokutnym na początku Eucharystii. Nie posiada ona waloru sakramentalnego, stanowi sakramentale, jest modlitwą o charakterze optatywnym, upraszającym (deprekacyjny charakter). Wyznanie grzechów na początku Eucharystii jest otwarciem na sprawowanie liturgii, sprawowanie dzieła Chrystusa w uświęceniu ludzi i uwielbieniu Boga, nie stanowi aktu zamkniętego. (zobacz: absolucja zbiorowa, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi, gościnność eucharystyczna)

ABSOLUCJA IN-PECTORE — rozgrzeszenie "w sercu" (Absolucja in pectore) — specjalna forma prawna udzielania rozgrzeszenia przez kapłanów, ustanowiona na podstawie dekretu Zwierzchnika Narodowego Kościoła Katolickiego. Jest to odpowiedź Kościoła na krytyczne potrzeby duchowe osób, które znajdują się w obliczu śmierci i nie mają możliwości skorzystania z sakramentu pojednania w standardowej formie. Absolucja in pectore umożliwia udzielenie rozgrzeszenia osobom śmiertelnie chorym, nawet w sytuacjach, gdy obecność kapłana i możliwość skorzystania ze spowiedzi są niemożliwe. Ta praktyka stanowi przejaw dzieł miłosierdzia w działalności pastoralnej.

ABSOLUCJA ZBIOROWA — rozgrzeszenie, którego udziela kapłan kilku penitentom jednocześnie bez uprzedniego wyznania przez nich grzechów. Jest zazwyczaj praktykowane w nagłych przypadkach, kiedy nie ma możliwości spowiedzi indywidualnej. Absolucję zbiorową stosują Kościoły, w których sakrament rozgrzeszenia (spowiedzi) może być sprawowany w dwojaki sposób: powszechny spowiedź ogólna – publiczna, sprawowana bądź jako odrębny obrzęd przed ołtarzem, bądź w połączeniu z Mszą świętą w części zwanej Spowiedzią Powszechną lub w sposób indywidualny – spowiedź prywatna (uszna w konfesjonale).

Spowiedź ogólna – publiczna jest powrotem do starożytnej formy spowiedzi z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Kościół zaleca korzystanie ze spowiedzi usznej wszystkim wiernym Kościoła. Absolucja wielu równocześnie penitentów bez uprzedniej indywidualnej spowiedzi, w sposób ogólny, może być udzielona za zgodą ordynariusza miejsca. W tej formie, wierni wyznają swoje grzechy prywatnie i bezpośrednio Bogu. (zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi)

ABSTYNENCJA — (łac.abstinere trzymać się z dala) powstrzymywanie się od jakiegoś dobra lub przyjemności; najczęściej utożsamiane z powstrzymywaniem się od spożywania alkoholu.

ABSYDA — półkole zakończone prezbiterium kościoła, w którym znajduje się ołtarz i miejsce dla kapłana.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

AD LIMINA APOSTOLORUM (z łac. do grobów apostołów) – w Kościele Rzymskokatolickim stara kościelna tradycja oraz prawo, wedle którego każdy biskup diecezjalny zobowiązany jest co pięć lat do nawiedzania grobów apostołów Piotra i Pawła i przedstawienia sprawozdania z działalności swojej diecezji.

ADMISSIO — etap formacji seminaryjnej następujący po lektoracie i akolitacie. Jest obrzędem włączenia w grono kandydatów do święceń diakonatu i prezbiteratu (nazywany potocznie kandydaturą do święceń).

ADORACJA — oddanie czci, uwielbienie, uniżenie się przed Bogiem, hołd oddawany Bogu.

ADWENT — okres liturgiczny rozpoczynający nowy rok liturgiczny, rozpoczyna się pierwszymi nieszporama niedzieli, która wypada 30 listopada lub jest najbliższa tego dnia i kończy się przed pierwszymi nieszporama Narodzenia Pańskiego. Adwent trwa zatem minimalnie 3 tygodnie, gdy IV niedziela adwentu wypada 24 grudnia (ma wtedy 22 dni), a maksymalnie trwa 28 dni, gdy zaczyna się 27 listopada. W czasie Adwentu Kościół oczekuje na przyjście Zbawiciela.

ADWOKAT DIABŁA (łac. advocatus diaboli) — prokurator występujący podczas procesu kanonizacyjnego i beatyfikacyjnego. Jego zadaniem było doszukiwanie się przyczyn, dla których kandydat na błogosławionego, lub świętego nie zasługiwał na ten zaszczyt.

AGAPE (od gr. agapé — miłość) w ujęciu chrześcijańskim agape rozumiana jest jako szczególny rodzaj bezwarunkowej miłości Boga do człowieka. Taka miłość jest zdolna do samo poświęcenia Boga w celu odkupienia grzechów człowieka i wyzwolenia go z mocy szatana. Pierwsi chrześcijanie uważali, że wobec siebie także powinni okazywać agape, zgodnie z nakazem Chrystusa. Od słowa agape swoją nazwę zawdzięczają agapy, czyli uczyty, które miały miejsce po wspólnej Mszy Świętej. Agapa ma na celu stworzenie jedności wśród członków jakiejś wspólnoty, poprzez okazywanie radości wynikającej z daru przyjętego sakramentu

AGENDA LITURGICZNA (Służba Boża) — księga liturgiczna zawierająca zbiór przepisów i formuł modlitw dotyczących sprawowania sakramentów i sakramentaliów, a także teksty nabożeństw i błogosławieństw.

AGNUS DEI — (łac. Baranku Boży) błagalny śpiew, trzykrotnie powtarzany („Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata...”) należący do stałych części mszy świętej, wprowadzony do kanonu przez papieża św. Sergiusza I (687—701). Nie należy go mylić z modlitwą odmawianą na za— kończenie litanii, połączoną z biciem się w piersi.

AGREGACJA — opuszczenie przez duchownego własnej diecezji celem podjęcia świętej posługi w innym Kościele partykularnym lub połączenie lub włączenie wspólnoty instytutu zakonnego do zakonu. Sama agregacja stanowi rodzaj unii duchowej pomiędzy agregowanym instytutem a zakonem. Na jej mocy członkowie instytutu uczestniczą w dobrach duchowych i przywilejach przyznanych zakonowi. Ponadto ten rodzaj unii duchowej powinien się wyrażać poprzez wzajemne okazywanie sobie pomocy oraz roztoczenie opieki duchowej nad agregowanym instytutem przez członków zakonu. Agregacja nie niesie za sobą natomiast żadnych konsekwencji w postaci prawnego uzależnienia instytutu starającego się o jej dokonanie od przełożonych zakonu. Przejście duchownego z jednej diecezji do drugiej, możliwe jest z zachowaniem praw o inkardynacji i ekskardynacji.

AKATYST – (gr. akathidzo — nie siedzę) w liturgii bizantyjskiej najbardziej uroczysty śpiew wychwalający udział Bogarodzicy w dziele zbawczym, był śpiewany na stojąco. Powstał prawdopodobnie w VI w.

AKLAMACJA — (od łac. clamo – wzywam łac. acclamatio – okrzyk).

W znaczeniu świeckim jest to sposób przyjęcia lub odrzucenia ustawy lub wniosku w demokratycznych organach władzy ustawodawczej. Wniosek zostaje przyjęty poprzez aklamację, gdy zostaje zaakceptowany jednomyślnie przez całe zgromadzenie.

W liturgii jest to uroczyste wezwanie lub śpiewy całej wspólnoty, która potwierdza słowa kapłana (Amen), dziękuje Bogu za jego Słowo (Bogu niech będą dzięki), przygotowuje do słuchania Ewangelii (Alleluja, a w Wielkim Poście Chwała Tobie...), przedstawia Bogu prośby (aklamacja Ciebie prosimy...) lub stanowi wyznanie wiary po przeistoczeniu. Są cztery aklamacje po

przeistoczeniu: Oto Wielka tajemnica wiary..., Wielka jest tajemnica naszej wiary..., Uwielbiamy tajemnicę wiary..., Tajemnica wiary..

AKOLITA — (gr. akoluthéo — idę za kimś, towarzyszę) — używając terminów akolita, najczęściej myślimy o posłudze, którą podczas przygotowania do kapłaństwa przyjmują alumni seminariów duchownych. Zanim zostaną wyświęceni na diakonów i prezbiterów, wcześniej posługują jako lektorzy i akolici. Te nazwy kojarzymy również z funkcjami wypełnianymi przez służbę liturgiczną w parafiach. posługujący w liturgii (przygotowuje ołtarz i dary ofiarne oraz pomaga w rozdawaniu Komunii św. i udzielaniu Komunii chorych). Akolita, przeznaczony w sposób szczególny do służby ołtarza, powinien się zapoznać z tym wszystkim co jest związane z publicznym kultem Bożym, starać się wniknąć w wewnętrzne i duchowe jego znaczenie tak, by cały ofiarowywał się codziennie Bogu i był dla wszystkich obecnych w świątyni przykładem powagi i szacunku, otaczając szczerą miłością mistyczne Ciało Chrystusa, czyli lud Boży, zwłaszcza zaś słabych i chorych. (zobacz: lektor, admissio) Funkcje akolity (poza udzielaniem Komunii i puryfikacją!) w kościołach parafialnych spełniają ministranci ołtarza.

AKOLITAT — posługa udzielana klerikom seminariów duchownych. Uprawnia ona do rozdzielania Komunii Świętej (nadzwyczajne szafarstwo Komunii Świętej) oraz wystawiania Najświętszego Sakramentu do adoracji.

AKOLITKI — lichtarze z płonącymi świecami używane w czasie czytania Ewangelii oraz w procesjach niesione obok krzyża.

AKT POKUTY — to przyznanie się do swojej grzeszności przed całym Kościołem. Pełni on rolę oczyszczającą przed liturgią słowa i liturgią eucharystyczną. Akt pokuty składa się z wezwania kapłana, chwili ciszy, formuły wyznania grzechów i absolucji (prośba o przebaczenie wyznanych grzechów kierowana przez kapłana w imieniu całego ludu).

AKUSTYKA – jest niezwykle ważną cechą wnętrza kościelnego. Niezależnie od stosowanych obliczeń akustycznych należy przyjąć zasadę, że powierzchnie ścian i stropów (sklepień) nie powinny być gładkie. Stropy zwłaszcza we wnętrzach o dużej wysokości powinny być ukształtowane w liczne zagłębienia (ruszty, kasetony, elementy korytkowe itp.). Przy formowaniu ścian należy pamiętać, że powierzchnie wklęsłe skupiają fale dźwiękowe, a wypukłe rozpraszają. Dobrze pod względem akustycznym zaprojektowane wnętrza zapewniają brak pogłosu, ułatwiają koncentrację, skupienie, modlitwę. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie)

ALBA (łac. albus – biały) — długa, biała spodnia szata liturgiczna (kapłana i służby liturgicznej w czasie liturgii), symbolizująca łaskę chrztu św. Należy z pewnością do najstarszych szat liturgicznych i kiedyś przy ubieraniu się kapłana do liturgii zajmowała pierwsze miejsce, ponieważ zakładana była przed humerałem. Jest białą szatą z długimi rękawami okrywającą celebransę od szyi do stóp. W pierwszych Ordines Romani ta część stroju nazywana jest lincea, od linum – len i w ogólnej opinii liturgistów wywodzi się od codziennej rzymskiej tuniki, o której była Pierwszą wzmiankę o albie jako szacie liturgicznej znajdujemy na IV Synodzie Kartagińskim w roku 398, w kanonie 41, który zabrania diakonom oraz innym osobom o niższych święceniach noszenia alby poza wykonywaniem czynności liturgicznych. Alba przypomina strój, w który Herod przyodził Jezusa na pośmiewisko.

Jako strój liturgiczny, wspólny dla wszystkich stopni duchownych, wspomniana jest już na soborze w Narbonne w 589 roku, gdzie jest mowa, aby diakoni, subdiakoni i lektorzy nie zdejmowali alby przed zakończeniem Mszy świętej. Ciekawą uwagę spotykamy również u papieża Leona IV, który około roku 850 polecił, aby odprawiano Mszę świętą w innej albie niż w tej, która służyła do codziennego użytku. Podobne zalecenie spotykamy u innych biskupów i opatów tego okresu. W poleceniu tym chodziło najprawdopodobniej o to, aby alba używana w liturgii była zawsze biała i czysta. mowa wcześniej. Prosty krój i forma tuniki rzymskiej sprawiły, że szybko przyjęła się ona w liturgii. Alba wyraża czystość serca, zgodnie z modlitwą: „Wybiel mnie, Panie i oczyść serce moje, abym obmyty we krwi Baranka, cieszył się radością na wieki”.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

ALLELUJA — (od hebr. czasownika w trybie rozkazującym: hallelu—Jah(we) oznacza: chwalcie Jahwe, chwalcie Pana. Stanowi ona radosną akklamację, śpiewaną przez kantora (psalterzystę) lub scholę we Mszy przed Ewangelią we wszystkich okresach poza Wielkim Postem. Akklamację tę powinno się koniecznie śpiewać — gdy nie jest śpiewana należy ją opuścić.

ALLOKUCJA — uroczyste papieskie przemówienie skierowane najczęściej do grona kardynałów i biskupów, także do innych osób, podczas uroczystości kościelnej. Papież najczęściej zajmuje w niej aktualne stanowisko Kościoła wobec aktualnych wydarzeń i problemów. Terminem allokucja określamy także słowa pouczenia jakie celebrans kieruje do przyjmujących jakieś posługi lub święcenia. W allokucji podkreśla się obowiązki i zadania związane z posługami i święceniami.

ALUMN — kleryk — student Seminarium Duchownego. (zobacz: Ratio Institutionis, formacja kapłańska, kleryk, seminarium duchowne, kapłan, prezbiter, rektor)

AMBONA — miejsce do czytań biblijnych oraz wygłaszania homilii (kazań), dziś najczęściej pulpit zwany ambonką usytuowany w prezbiterium. (zobacz: kościół, nawa, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka).

AMEN — termin hebrajski, który w Piśmie Świętym stanowi formułę uroczystego potwierdzenia i akceptacji. „Niech tak się stanie”, „Tak rzeczywiście jest”. Jest to jedna z najczęściej używanych w liturgii rzymskiej akklamacji.

AMPUŁKI — (od łac. ampulla — naczynie) są to naczynia liturgiczne w kształcie małych dzbanuszków, w których podaje się wino i wodę do Mszy św. Patrz

ANAKLEZA — (od gr. anakalein przyzywać, wołać) część modlitwy, w której wzywamy Boga, zwracamy się do Niego np. słowa: "Wszchemogący wieczny Boże..."

ANAMNEZA — (gr.anamnesis — przypomnienie) Anamneza nawiązuje do słów Jezusa wypowiedzianych podczas Ostatniej Wieczerzy w której mówi on do uczniów "To czyńcie na moją pamiątkę". Anamneza to wspomnienie zbawczego misterium Chrystusa, które we mszy wypowiadamy jako akklamacja po przeistoczeniu ("Głosimy śmierć Twoją Panie Jezu" oraz: "Wspominając śmierć i zmartwychwstanie naszego Pana...").

ANIMATOR — (od łac.anima — dusza) to starszy ministrant, który jest pośrednikiem pomiędzy księdzem, a ministrantami. Jego zadaniem jest sprawowanie opieki nad powierzonymi mu ministrantami, dbanie o ich formację duchową, poprawność wykonywania funkcji liturgicznych (w szczególności dotyczy to wyznaczonego animatora liturgicznego). Jego posługa wymaga nienagannego zachowania, dawania odpowiedniego przykładu młodszym ministrantom oraz troski o osobisty rozwój duchowy. Animator winien tworzyć z innymi animatorami swojej Wspólnoty Ministranckiej zgraną grupę, współdziałającą zawsze z Opiekunem, dla dobra nie tylko grupy ministranckiej, ale i całej parafii.

Świecki wolontariusz, pełniący najczęściej rolę inicjatora dyskusji lub różnych działań o charakterze ewangelizacyjnym w pozaliturgicznych spotkaniach małych grup wiernych, zwykle młodzieży przynależnej do ruchu religijnego, stowarzyszenia katolickiego lub innego zgromadzenia aprobowanego przez kompetentną władzę kościelną.

ANIOŁ (łac. angelus) — istota duchowa, stworzona przez Boga, obdarzona wolną wolą, rozumem

ANIOŁ PAŃSKI — (łac. Angelus Domini) modlitwa odmawiana rano, w południe i wieczorem dla uczczenia Wcielenia Bożego i macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny.

ANIOŁ STRÓŻ — istota niematerialna pośrednicząca między Bogiem a człowiekiem i pełniąca funkcję indywidualnego opiekuna.

ANIOŁOWIE są posłańcami Bożymi, mają swój udział w historii zbawienia.

ANTYFONA — refren rozpoczynający i kończący psalm w liturgii godzin, używany też podczas Mszy św. i w niesporach.

ANTYFONA – (gr.antifonos — ten, który odpowiada) — refren rozpoczynający i kończący psalm w liturgii godzin, używany też podczas Mszy św. i w niesporach.

ANTYPAPIEŻ — osoba powołana na tron papieski nieprawnie. Antypapieże wybierani byli najczęściej wskutek sporów teologicznych lub politycznych.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

APOKALIPSA — ostania księga natchniona Pisma Świętego, autorstwa św. Jana Apostoła. Apokalipsa jest opisem rzeczy ostatecznych i wizją powtórnego przyjścia Jezusa (zobacz: paruzja) i Jego zwycięstwa nad szatanem. Jej autorem jest św. Jan Ewangelista, stąd też nazywana jest Objawieniem (św. Jana). Powstała na wyspie Patmos ok. 95—100 r. n e.

APOKRYFY (gr. apokrynos — ukryty, tajemny) — księgi wczesnochrześcijańskie tematycznie związane z Pismem św. (często zawierają opisy z życia Pana Jezusa), ale nie wchodzące w skład jego kanonu.

APOLOGETA — pisarz tworzący apologie. Do najznamienitszych apologetów chrześcijańskich należą: św. Justyn, Ireneusz z Lyonu, Tertulian, Minucjusz Felix, Atenagoras, Meliton z Sardes. Apologetów dzielimy na tych, którzy polemizowali z poganami lub Żydami oraz na tych z kręgu łacińskiego lub greckiego.

APOLOGIA — utwór oratorski, mówiony lub pisany, poświęcony obronie jakiejś osoby, idei, sprawy lub dzieła, zawierający jawną lub ukrytą ich pochwałę oraz odparcie zarzutów przeciwników. Najczęściej apologie kojarzone są z pismami mającymi odeprzeć zarzuty pogan lub Żydów wobec wiary chrześcijańskiej. Apologie są właściwe dla wczesnego chrześcijaństwa (złoty okres apologii: 95—130 r.) Przykładem apologii jest *Adversus haereses* (przeciw heretykom) autorstwa Ireneusza z Lyonu. Niegdyś terminem apologia określano ponadto pewne modlitwy, które kapłan wypowiadał w czasie Mszy św.: miały one na celu niejako "usprawiedliwienie" zgromadzenia liturgicznego przed Bogiem.

APOSTAZJA — dobrowolne, świadome i całkowite odstępstwo ochrzczonego od wiary lub odrzucenie jednej z podstawowych prawd wiary. Może także oznaczać porzucenie stanu duchownego i zakonu po ślubach wieczystych. Od początku chrześcijaństwa traktowane jako jeden z najcięższych grzechów obok zabójstwa i cudzołóstwa.

APOSTOLAT (gr. apostolos — posłaniec) — urząd głoszenia Ewangelii i posługa sakramentalna (duchownego), w przypadku świeckich — czynne zaangażowanie w Kościele poprzez przykład życia i modlitwę.

APOSTOŁOWIE (gr. apostolos — posłaniec) — określenie pierwszych dwunastu uczniów Jezusa. W szerokim znaczeniu odnosi się do wszystkich, którzy mają do wykonania szczególne misje w Kościele. Tak więc misjonarze, gorliwi duszpasterze, wybitni teolodzy. Tytuł "Apostoł Chrystusa" przysługuje papieżowi.

APROPRIACJA (łac. *approprio* – przywłaszczyć) – w trynitologii przypisanie wspólnego całej Trójcy Świętej przymiotu, właściwości, czynności bądź dzieł tylko jednej Osobie Trójcy (np. stworzenie – Ojcu, odkupienie – Synowi Bożemu, uświęcenie – Duchowi Świętemu). W dogmatyce katolickiej uznaje się, że z wyjątkiem czterech właściwości osobowych rozróżniających Osoby Trójcy (Ojciec rodzi Syna, Syn jest rodzony przez Ojca, Duch pochodzi od Ojca [i Syna]) wszystkie przymioty i dzieła Boże są właściwe całej Trójcy ze względu na wspólną naturę Osób.

APSYDA — półkolistą wnęką w ścianie kościoła lub kaplicy, zwykle miejsce na tabernakulum lub krzesła dla kapłana.

ARCHANIOŁOWIE — są najważniejszymi pośrednikami pomiędzy Bogiem i ludźmi, są w stałej walce z Synami Ciemności. Jest ich siedmiu, wszystkie źródła są zgodne tylko co do imion czterech z nich: Michała, Gabriela, Rafaela i Uriela.

ARCHIDIAKON — przełożony diakonów powoływany przez biskupa spośród prezbiterów. Archidiakon stał się tytułem honorowym, prałaturą w kapitule kolegiackiej lub katedralnej.

ARCHIDIECEZJA — podstawowa jednostka terytorialna wyższej administracji kościelnej, w skład której wchodzi kilka diecezji. Inaczej arcybiskupstwo, czyli teren podległy arcybiskupowi metropolie.

ARCHIKATEDRA — główny kościół archidiecezjalny pozostający pod zwierzchnictwem arcybiskupa metropolity (matka wszystkich kościołów w archidiecezji, w którym odbywają się największe uroczystości archidiecezjalne i sprawowana jest Eucharystia pod przewodnictwem arcybiskupa).

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

ARCHIPREZBITER — honorowy tytuł nadawany proboszczom (prezbiterom) niektórych ważnych świątyń katolickich.

ARCYBISKUP — tytuł metropolity zarządzającego archidiecezją.

ARKA PRZYMIERZA — skrzynia z drewna akacjowego o wymiarach ok. 140x80x80 cm obita obustronnie złotą blachą. Zamknięcie Arki Przymierza stanowiła płyta ze złota, tzw. przeblągania. W Arce przechowywano laskę Aarona (która zakwitła), dzban z manną i dwie kamienne tablice z tekstem Dekalogu. Bóg wręczył te tablice Mojżeszowi na górze Synaj, w trakcie wędrówki ludu Izraela z Egiptu do Ziemi Obiecanej — Kanaan.

ARS CELEBRANDI (z łac. sztuka celebracji) — przygotowywanie celebracji liturgicznych jest sztuką. Dobry ceremoniarz winien być artystą w swojej działalności. Artysta zaś tym się różni od rzemieślnika, że szczerze kocha to, co robi.

ASCETA — człowiek uprawiający ascezę to asceta.

ASCEZA — inaczej: umartwienie, wyrzeczenie, wstrzeźliwość, rezygnacja z niektórych przyjemności i praw z pobudek religijnych — wysiłek fizyczny lub duchowy, podejmowany w celu osiągnięcia doskonałości moralnej, zbliżenia do Boga i osiągnięcia zbawienia, przez m. in. opanowywanie pożądań, ograniczanie potrzeb życiowych, wyrzekanie się przyjemności, rezygnację z dóbr materialnych lub duchowych.

ASPERSJA (łac. asperges) — liturgiczne pokropienie wiernych wodą święconą jako przypomnienie chrztu, jego skutków i zobowiązań; zastępuje we mszy akt pokuty. Swoją nazwę wzięło od pierwszych słów pieśni: „asperges me domine” — pokropisz mnie Panie.

ASTERYSK sprzęt liturgiczny — rodzaj gwiazdy chroniącej Hostię przed upadkiem, gdy jest zanoszona do tronu papieskiego (zwyczajowo posiada dwanaście promieni ułożonych na kształt gwiazdy, na których wypisane są imiona Apostołów – uczestników Ostatniej Wieczerzy). W obrządku bizantyjskim jest to ornament składający się z dwóch półkoli tworzących jakby gwiazdę, która chroni chleb eucharystyczny przed kontaktem z welonem. Użycie asterysku w liturgii papieskiej jest wspomniane po raz pierwszy w Ordo, Mszy pontyfikalnej Papieża Urbana VIII. Ma on przypominać gwiazdę, która przyprowadziła trzech króli do Króla królów. W liturgii św. Chryzostoma (u Goara, Euchologion p. 62, wyd. parys. 1747): „Gdy kapłan okadził asterysk, kładzie go na patenę, mówiąc: Et veniens stella, astitit ubi erat puer (Mt. II, 9), perpetuo, nunc et semper, et in saecula saeculorum. A.“

ASYGNATA — w życiu zakonnym: decyzja przeniesienia zakonnika z jednego klasztoru do drugiego.

ASYSTA — diakon lub dwaj diakoni towarzyszący biskupowi bądź kapłanowi w uroczystej celebracji; zespół osób spełniających posługi liturgiczne.

ATEIZM — pogląd negujący istnienie Boga i związku człowieka z nim. Termin powstał w okresie oświecenia, zakłada jedynie naukowe pojęcie świata przez człowieka — Bóg jako niepoznawalny naukowo jest nierealny, nie istnieje.

AUREOLA — symboliczne koło otaczające głowy przedstawianych postaci świętych.

AUTOKEFALIA (z gr. αὐτο – samo, κεφαλή – głowa) – status kościoła chrześcijańskiego oznaczający, że jego zwierzchnik — głowa (biskup, metropolita, patriarcha) jest niezależny od zwierzchnictwa innych władz duchownych. Polega na samodzielności i odrębności Kościołów w zakresie organizacji kościelnej, hierarchii duchowieństwa, zwyczajów religijnych i liturgii oraz prawodawstwa i sądownictwa kościelnego.

AVE MARIA — łac. Zdrowaś Maryjo, modlitwa pozdrowienia anielskiego. W całości brzmi: Ave Maria gratia plena Dominus Te cum, Benedicta Tu In mulieribus, et benedictus fructus ventris tui Jesus, santa Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

B

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

BALASKI — ozdobne bariery oddzielające prezbiterium przeznaczone do sprawowania świętych czynności przez kapłana od naw, w których znajdują się ludzie. (Sobór Watykański II zniósł obowiązek ich umieszczania w nowo budowanych kościołach).

BALDACHIM — ozdobny daszek lub ozdobna osłona z materiału nad godnymi czci miejscami i osobami, przede wszystkim jako osłona niesiona nad Najświętszym Sakramentem.

BAŁWOCHWALSTWO — jest to oddawanie czci, przedmiotom, bożkom, posągom, zwierzętom. Określa też bezkrytyczne, ślepie uwielbienie czegoś lub kogoś.

BAPTYSTERIUM — (od gr.baptiso — chrzczyć, myję) wolno stojąca kaplica chrzcielna lub element dawnych kościołów biskupich, dziś w kościołach parafialnych przeważnie tylko chrzcielnica. Do X w. zawsze oddzielnie budowana obok świątyni.

BAZYLIKA — w sensie architektonicznym — kościół wielonawowy (nawa główna wyższa od naw bocznych), basilica minor (bazylika mniejsza) — tytuł nadawany znacznie większym kościołom. Bazylikami większymi (basilica maior) są jedynie cztery bazyliki rzymskie (św. Jana na Lateranie, MB Większej, św. Pawła za Murami, św. Piotra na Watykanie).

BAZYLIKA MNIEJSZA — tytuł honorowy, nadawany przez papieża, lub w drodze prawa zwyczajowego, który otrzymują kościoły wyróżniające się wartością zabytkową, albo ze względu na swoje walory liturgiczne bądź duszpasterskie. Posiadają go obecnie znacznie większe kościoły katedralne.

BAZYLIKA WIĘKSZA — często nazywana jako bazylika patriarchalna od łacińskiej nazwy Patriarchium — pałac papieski. Nazwa sugeruje że są one częścią pałacu papieskiego — tytuł honorowy zarezerwowany dla papieża z tronem papieskim i ołtarzem zarezerwowanym dla papieża albo upoważnionych przez niego prałatów. Bazyliki większe posiadają także pewne przywileje: używa się w nich konopeum i tintinnabulum. Obecnie tytuł bazyliki większej posiadają cztery rzymskie świątynie: św. Jana na Lateranie, Matki Bożej Większej na Eskwilnie, św. Pawła za Murami i bazylice św. Piotra na Watykanie.

BEATYFIKACJA (łac. beatus — szczęśliwy, zbawiony) – w Kościele Rzymskokatolickim uznanie za błogosławioną, osobę zmarłą w opinii świętości (poprzedzone procesem beatyfikacyjnym).

BENEDICTUS (z łac. błogosławiony) — Benedíctus Dominus Deus Israel (łac. "Błogosławiony Pan Bóg Izraela"), część stała jutrzni będąca fragmentem Ewangelii Łukasza zwana popularnie Pieśnią Zachariasza. (z łac. błogosławiony) — Hymn Zachariasza przekazany przez Ewangelię wg św. Łukasza (Łk 1, 68—79). Wypowiedział go Zachariasz, gdy spełniła się obietnica dana mu w świątyni związana z zapowiedzią narodzin syna — Jana Chrzciciela. Po jego narodzinach, gdy ósmego dnia obrzezano dziecko i nadano mu imię Jan, jego ojciec — Zachariasz — odzyskał mowę i jako pierwsze słowa wypowiedział właśnie te słowa uwielbienia Boga. W Liturgii Godzin hymn ten stanowi stałą część porannej modlitwy Kościoła.

BENEDYKCJE — błogosławieństwo np. pokarmów wielkanocnych.

BENEDYKCJONAŁ — księga zawierająca błogosławieństwa osób oraz poświęcenia rzeczy i miejsc służących człowiekowi.

BEZŻEŃSTWO DUCHOWNYCH (dobrowolność celibatu duchownych) — praktykowane w Kościele Rzymskokatolickim oraz Cerkwi prawosławnej i Kościołach wschodnich.

W Kościołach Narodowych, Starokatolickich celibat nie jest wymagany od kapłanów i diakonów — trzymając się nauki Pisma świętego, Ojców Kościoła oraz Tradycji pierwszego tysiąclecia — Kościoły te przyjmują zasadę dobrowolności celibatu duchownych — jako zgodną z nauką Apostołów i Tradycją Kościoła zachodniego do 1073 r., bez przymusu (por. I Tm. 3, 1 — 7). Celibat został wprowadzony w Kościele Rzymskim w IV wieku przez papieża Grzegorza VII. Celibatu nie wprowadził Chrystus, nie żądał by apostołowie opuścili żony. Wręcz przeciwnie podniósł małżeństwo do rangi sakramentu. Święty Paweł powiedział: „... kto płonie niech się lepiej ożeni” (por. I Kor. 7, 9). (zobacz: celibat, celibatariusz, wstrzemięźliwość eucharystyczna, wstrzemięźliwość eucharystyczna, celibatariusz, śluby zakonne)

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

BIBLIA — (gr. biblos — zwoje) — Pismo Święte: zbiór ksiąg napisanych pod natchnieniem Ducha Świętego zawierających słowo skierowane do ludzi przez Boga. Na Pismo Święte składa się Stary Testament (46 ksiąg) i Nowy Testament (23 księgi). Pismo Święte stanowi kanon, czyli zestaw ksiąg zaaprobowanych przez Kościół jako natchnione. Kanon ten został ostatecznie ogłoszony podczas Soboru Trydenckiego (XVI w.).

BIELIZNA KIELICHOWA — w sensie ścisłym puryfikaterz (złożona na trzy chusta do wycierania kielicha) i korporał (kwadratowa chusta, na której ustawia się kielich i patenę). Obie powinny być wykonane z czystego lnu. W znaczeniu szerszym należy do niej również palka (czyli kwadratowe, usztywnione nakrycie kielicha) oraz specjalny welon do nakrywania kielicha (wg starej tradycji ozdobny welon nazywany jest "szatą Króla").

BIERZMOWANIE — sakrament wtajemniczenia chrześcijańskiego, w którym człowiek otrzymuje w szczególny sposób Ducha Świętego.

BINACJA — dwukrotne odprawianie Mszy św. jednego dnia (prawa binacji udziela Biskup).

BIRET (łac. birretum) — nakrycie głowy duchownych katolickich w kształcie czterokątnej, sztywnej czapeczki z czterema rogami i pomponem. Biret jest to pozaliturgiczne nakrycie głowy duchowieństwa, używane od wczesnego średniowiecza. Biret, zwany niegdyś pileus lub infula, miał pierwotnie kształt czepka. W XIV i XV w. birety stawały się coraz wyższe, zaś od XVI w. przyjęły one kształt zbliżony do dzisiejszego; miały wygląd czapki z czterema plisowanymi rogami (zwanymi cornua od łac. cornu — róg), zbiegającymi się na środku biretu. Tam też bywa umieszczany pompon. W XVIII wieku birety zaczęto usztywniać i od tamtej pory mają one dzisiejszy kształt. Od 1464 roku, za zgodą papieża Piusa II, kardynałowie noszą birety koloru czerwonego, biskupi różowego, zaś kapłani i klerycy mający strój duchowny – czarnego.

BISKUP — termin biskup pochodzi od greckiego słowa episcopos, albo też od przejętego później przez język łaciński terminu episcopus i oznacza tego, który troszczy się, czyli ma pieczę nad..., nadzorcę, zarządcę, gwaranta właściwego rozwoju społeczności. Powyższe określenia przywołują pojęcie hierarchii. Jest zwierzchnikiem Kościoła lokalnego (diecezji), który przewodniczy wspólnocie wiernych mocą bezpośredniego apostołskiego pełnomocnictwa.

BŁOGOSŁAWIEŃSTWO — życzenie uzyskania specjalnej przychylności Bożej dla jednostki, wspólnoty lub rzeczy przez odpowiednie słowa i towarzyszące im gesty sakralne, modlitwa nad rzeczą lub osobą w celu uproszenia pomocy od Boga.

BŁOGOSŁAWIEŃSTWO PONTYFIKALNE — błogosławieństwo udzielane przez biskupa. Od błogosławieństwa udzielanego przez kapłana wyróżniają je wezwania wprowadzające oraz trzykrotny znak krzyża nad ludem. Rozróżnia się dwa rodzaje tego błogosławieństwa: uroczyste — gdy biskup czyni je w mitrze i z pastorałem w rękę, oraz zwyczajne — bez insygniów.

BŁOGOSŁAWIONY — w Kościele Katolickim osoba zmarła, która za życia odznaczała się szczególnymi cnotami inspirowanymi do— świadczeniem religijnym, lub też która z powodu swojej religii poniosła śmierć męczeńską. Kościół w akcie beatyfikacji zezwala na publiczny kult takiej osoby w skali lokalnej np. diecezji.

BOŻEK — określenie osoby lub przedmiotu, której okazywana jest cześć, a co nie jest Bogiem. Pojęcie to wiąże się z bałwochwalstwem.

BÓG — obawiam się, że na to pytanie nie ma jednoznacznej odpowiedzi.

BREVE — papieski dokument (wysokiej rangi) wydawany w doraźnej sprawie.

BREWIAK — księga do odprawiania modlitwy uświęcenia dnia (liturgii godzin) przez duchownych i świeckich.

BREWIAK — potoczna nazwa ujednoliconej treści Liturgii Godzin, czyli codziennej modlitwy Ludu Bożego. Obowiązek sprawowania jej w całości (lub w odpowiedniej części) mają osoby które przyjęły święcenia (diakoni, prezbiterzy, biskupi) albo złożyły śluby wieczyste (zakonnicy i siostry zakonne). Wierni nie muszą jej sprawować, jednakże jest ona dla nich zalecana. Na liturgię godzin składają się: wezwanie, godzina czytań, jutrznia, modlitwa w ciągu dnia, nieszpory, kompleta.

BULLA — — uroczysty dokument papieski w języku łacińskim, sporządzany pierwotnie na pergaminie i zaopatrzony w pieczęć. Dotyczy spraw mniejszej wagi i o węższym znaczeniu niż

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

encyklika i adhortacja. Bulle mogą odnosić się do spraw całego Kościoła, poszczególnych Kościołów lokalnych, a także diecezji czy zakonów. W czasach nowożytnych używa się ich rzadziej i w formie uproszczonej.

BURSA — sztywna torebka do zawieszenia na szyi, na naczynie z Komunią chorych.

C

CAEREMONIALE EPISCOPORUM (z łac. Ceremoniał Biskupi) — księga zawierająca sposób odprawiania (ceremonie i rubryki) liturgii i nabożeństw przez biskupa.

CAŁUN TURYŃSKI — płótno zawierające obraz dwustronnego (od przodu i od tyłu), trójwymiarowego odwzorowania (poprzez rzucenie na płaszczyznę) postaci człowieka. Według tradycji chrześcijańskiej został w nie owinięty po śmierci Jezus Chrystus, a charakter i umiejscowienie ran na całunie odpowiada opisowi z Ewangelii. Obraz powstał według niej samoistnie (wypalił się na owiniętym dookoła ciała materiale) pod wpływem jakiejś energii w momencie zmartwychwstania, a czerwone ślady to krew Jezusa.

CAPPA MAGNA — ozdobna kapa noszona przez kanoników bazyliki większej.

CARITAS — czynne praktykowanie chrześcijańskiej miłości bliźniego lub organizacja dobroczynna działająca w Kościele.

CECHY KOŚCIOŁA — Istotne właściwości Kościoła Chrystusowego: jedność, świętość, katolickość i apostołskość (Nicejsko—konstantynopolitańskie wyznanie wiary). Kiedy Jan Wiklif (ok. 1330—1384) i Jan Hus (ok. 1372—1415) położyli nacisk na „duchową” stronę Kościoła, w roku 1431 dominikanin, kardynał Jan de Torquemada (wuj późniejszego wielkiego inkwizytora) napisał traktat o Kościele oparty na jego czterech widzialnych cechach. W okresie reformacji tacy katolicy apologety, jak kardynał Stanisław Hozjusz (1504—1579) i św. Robert Bellarmin (1542—1621) podkreślali z naciskiem te cechy, żeby odpowiedzieć takim autorom, jak Marcin Luter (1483—1546), który utrzymywał, że charakterystyczną cechą prawdziwego Jezusowego Kościoła jest nauczanie nieskażonej Ewangelii.

CELEBRANS — osoba przewodnicząca zgromadzeniu liturgicznemu (najczęściej kapłan).

CELIAKIA – choroba związana z nietolerancją glutenu, osoby chore na nią, które nie mogą spożywać glutenu – czyli białka roślinnego, zawartego w chlebie – mogą przyjmować Komunię Świętą pod postacią wina lub korzystać ze specjalnie przygotowanych hostii zawierających niewielką ilość glutenu. (zobacz: hostia, komunikant, chleb)

CELIBAT — (łac. caelebs – bez żony, samotny) — stan bezżenny, ślub czystości. **Celibat nie oznacza tylko bezżenności duchownego, ale jest czystością w sensie ścisłym (doskonałym). Pojęcie celibatu ma być połączone z doskonałą i dozgonną czystością, dobrowolnym wyrzeczeniem się na całe życie świadomego działania o charakterze seksualnym. Zobowiązanie do celibatu nie ma tylko znaczenia w aspekcie jurydycznym, który sprowadzałby się tylko do ścisłej interpretacji celibatu jako bezżenności. Do czystości są powołani wszyscy wierzący, natomiast duchowni, którzy w uroczystym obrzędzie święceń kapłańskich świadomie i dobrowolnie zobowiązali się do zachowania celibatu mają zachować dodatkowo doskonałą i wieczystą wstrzemięźliwość, a więc wyrzekają się dozgonnie wszelkich czynności seksualnych.**

Celibat księży został usankcjonowany prawnie w XI wieku w czasach Grzegorza XVII w ramach tak zwanej reformy gregoriańskiej. Zgodnie z nią małżeństwa zawierane przez księży były uznawane za nieważne. Papież Innocenty III (1198—1216) uznał celibat za obowiązujące w Kościele prawo. Kościół zachodni nakłada na swoich kapłanów obowiązek zachowania celibatu, czyli bezżeństwa. Przez bezżeństwo kapłan ma upodobnić się do Jezusa Chrystusa, który nie zawarł małżeństwa, lecz poświęcił się wyłącznie pracy apostołskiej. Celibat ma być znakiem, że kapłan związany jest i oddany nie tylko jednej osobie lub swojej rodzinie, lecz wspólnocie Kościoła, podobnie jak Chrystus, który — ściśle zjednoczony ze swoim Mistycznym Ciałem, Kościołem — stale się o niego troszczy, ożywia go i umacnia. Przez „celibat zachowywany ze względu na

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Królestwo Niebieskie prezbiterzy są poświęceni Chrystusowi z nowych i wyjątkowych powodów, łatwiej niepodzielnym sercem trwają przy Nim, z większą swobodą w Nim i przez Niego poświęcają się służbie Boga i ludzi, sprawniej służą Jego Królestwu i dziełu nadprzyrodzonego odrodzenia i stają się w ten sposób zdalniejszymi do przyjęcia szerszego ojcostwa w Chrystusie. Stają się oni ponadto żywym znakiem tego przyszłego świata, obecnego już przez wiarę i miłość, w którym synowie zmartwychwstania ani nie wychodzą za mąż, ani się żenią”. Życie w celibacie nie może jednak wypływać z pogardy dla małżeństwa, które przecież jest również sakramentem, drogą do świętości i stanowi także jedną z form budowania Kościoła. W Cerkwi prawosławnej i Kościołach wschodnich celibat obowiązuje biskupów, gdyż tradycyjnie są oni wybierani spośród mnichów. Nie jest on wymagany od kapłanów i diakonów. (zobacz: bezżeństwo duchownych, wstrzemięźliwość eucharystyczna, celibatariusz, śluby zakonne)

CELIBATARIUSZ — osoba zachowująca celibat. (zobacz: celibat)

CENOBICI — zakonnicy prowadzący życie wspólne w klasztorach, według określonej reguły i pod kierownictwem przełożonego.

CENZURY — kary poprawcze do których zaliczane są: ekskomunika, interdykt, suspensa. (zobacz: kary, kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdykt, suspensa, przestępstwo)

CEREMONIAŁ — księga zawierająca przepisy i formy uroczystego sprawowania liturgii.

CEREMONIARZ (mistrz ceremonii) — osoba przygotowująca i koordynująca różne posługi oraz dbająca o spokojny, harmonijny przebieg uroczystości. Urząd ceremoniarza, jaki znamy dzisiaj, wykształcił się około XV wieku. W okresie pomiędzy XII a XV wiekiem, do liturgii przenikały elementy ceremoniału dworskiego (pojawilo się wiele nowych obrzędów wraz ze szczegółowym opisem ich sprawowania. Funkcję ceremoniarza spełniał duchowny zwany caeremoniarus lub magister caeremoniarum, który kierował całością ceremonii liturgicznych.

CERKIEW — budynek przeznaczony do sprawowania nabożeństw prawosławnych; przestrzeń sakralna dla celebracji Boskiej Liturgii. Prawosławni oraz grekokatolicy wierzą, że jest ona miejscem szczególnego przebywania samego Boga. Nazwa cerkiew w języku staropolskim oznaczała po prostu kościół, dopiero w późnym średniowieczu nazwą tą określano tylko kościoły prawosławne.

CEROFERARIUSZ — inaczej ministrant światła, przenosi świecę lub pochodnię w procesji lub asyście.

CHARYZMAT — (stgr. χάρισμα, —ατος chárisma, —atos „łaska”) – termin stosowany w chrześcijaństwie, oznaczający dary Ducha Świętego, służące zbudowaniu Kościoła.

CHERUB (cherubin) — potężna nadprzyrodzona istota, stojąca bardzo wysoko w hierarchii bytów, znajdująca się często w bezpośredniej bliskości Boga. Mylona często z putto, pojawiającym się w dziełach sztuki nowożytnej. Biblia, która wzmiankuje o cherubach około 100 razy, przedstawia je zazwyczaj jako ogromne, hybrydowate istoty o orlich skrzydłach, ludzkich twarzach i tułowi na poły lwa, na poły wołu.

CHLEB — którego używa się przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary eucharystycznej, powinien być niekwaszony, czysto pszenny i świeżo upieczony, tak aby nie było żadnego niebezpieczeństwa zepsucia. Wynika z tego, że chleb wykonany z innej substancji, nawet zbożowej, lub taki, do którego została dodana znaczna ilość materii różnej od pszenicy, tak że zgodnie z powszechną opinią nie może być nazwany chlebem pszennym, nie stanowi ważnej materii dla sprawowania Ofiary i sakramentu Eucharystii. Poważne nadużycie stanowi dodawanie do chleba przeznaczonego do Eucharystii innych substancji, jakimi są owoce lub cukier czy miód. Należy chleb strzec przed zepsuciem i zeschnięciem, które utrudniłoby jego łamanie. (zobacz: hostia, komunia, chleb, celiakia)

CHORAŁ — oficjalny śpiew Kościoła (jednogłosowy), lub księga zawierająca śpiewy liturgiczne.

CHORAŁ GREGORIAŃSKI — oficjalny śpiew Kościoła (jednogłosowy) — liturgiczny jednogłosowy śpiew w kościele rzymskokatolickim. Nazwa pochodzi od papieża św. Grzegorza I Wielkiego (590—604), który miał śpiewy te zebrać i uporządkować (w księdze zwanej chorałem).

Melodie chorału stanowiły podstawę (linię melodyczną, do której dokomponowuje się głos lub głosy) wielogłosowej muzyki średniowiecznej.

CHÓR — zespół osób, którzy wzbogacają sprawowanie liturgicznych obrzędów swym śpiewem w profesjonalny sposób.

CHÓR MUZYCZNY — najczęściej balkon nad wejściem do kościoła. Balkon, często z dekorowaną balustradą mieści instrument organowy i miejsce dla chóru lub scholi uczestniczących śpiewem w liturgii.

CHÓRY ANIELSKIE — jest ich dziewięć, w hierarchii są to: • pierwsza triada — Serafyny, Cherubiny, Trony; • druga triada — Panowania, Moce (Cnoty), Potęgi (Władze); • trzecia triada — Zwierzchnictwa (Księstwa), Archanioły, Anioły

CHRZCIELNICA — zbiornik na wodę święconą używaną przy Chrzcie Świętym — najczęściej w kształcie czaszy umieszczonej na tronie i podstawie. Chrzcielnica nie musi być jednorodna materiałowo i plastycznie z ołtarzem i amboną, ale w nowych kościołach zachowuje zwykle styl i materiał pozostałych elementów wyposażenia prezbiterium. Przy chrzcielnicy powinien stać świecznik, w którym umieszcza się paschał.

CHRZEST — "Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu! Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony." (Mk 16,15—16) — pierwszy i najpotrzebniejszy sakrament, uwalnia od grzechu pierworodnego i wszystkich innych grzechów i włącza do Kościoła; sakrament inicjacji i ponownych narodzin, uwalnia od grzechu pierworodnego i wszystkich innych grzechów i włącza do Kościoła. Może być przyjęty przez dzieci lub przez dorosłych (po okresie tzw. katechumenatu).

CHRZEŚCIJAŃSTWO (gr. Χριστιανισμός, łac. Christianitas) — monoteistyczna religia objawiona, określana niekiedy jako chrystianizm. Jest oparta na nauczaniu Jezusa Chrystusa przekazanym w ewangeliach kanonicznych oraz treści pism religijnych składających się na Biblię. Chrześcijaństwo narodziło się w I wieku n.e. w Palestynie. W ciągu wieków swej historii rozpadło się na: Katolicyzm, Prawosławie, Protestantyzm, Starokatolicyzm. Termin chrześcijaństwo używany jest na określenie jednej z największych religii monoteistycznych na świecie. Szacunkowo oblicza się, że chrześcijaństwo – we wszystkich jego nurtach i odmianach — wyznaje około 30% ludności świata (1,8 miliardów). W tym: około 970 milionów to katolicy, 300—450 milionów — protestanci, 150 milionów — prawosławni, 60 milionów – anglikanie i 30 milionów wyznawców starożytnych Kościołów wschodnich – niechalcedońskich. Jezus Chrystus wyraził wobec Kościoła wolę jedności. Jego pragnieniem jest, aby członkowie Kościoła – chrześcijanie – byli jedno. Jednakże od samego początku – paradoksalnie — podziały stały się niejako wpisane w historię Kościoła. W ciągu wieków swej historii rozpadło się na: Katolicyzm, Prawosławie, Protestantyzm.

CIEMNA JUTRZNA — poranna modlitwa pochwalna odprawiana w ostatnich dniach Wielkiego Tygodnia.

CIEMNICA (ołtarz adoracji) — miejsce w kościele gdzie przechowuje się Najświętszy Sakrament w noc z Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek. Inaczej nazywana ołtarzem adoracji.

CINGULUM — (łac. cingo — otaczam, obwiązuję) pasek służący do przepasywania alby, element stroju liturgicznego oznacza czystość kapłańską. Symbolizuje wstrzemięźliwość i panowanie nad pożądliwościami cielesnymi. Jest także znakiem pracy w służbie Bożej. Modlitwa przy zakładaniu paska mówi: "Przepasz mnie, Panie, sznurem czystości i zgaś w sercu moim ogień wszelkiej pożądliwości, abym we wstrzemięźliwości i czystości serca mógł Ci coraz lepiej służyć". W średniowieczu pasek miał kształt lnianej taśmy, której długość dochodziła do 2 i pół metra, a szerokość 6—7 cm. Niekiedy nadawano mu długość symboliczną, na przykład grobu Pańskiego.

Cingulum w kształcie sznura występuje nie wcześniej niż po XV wieku. Wtedy też na sznurze zaczynają się pojawiać bogate ozdoby o motywach kwiatów, zwierząt, niekiedy ozdoby te wykonywane były z drogich kamieni i szlachetnych metali. Bogactwo ozdób dotyczyło głównie paramentów biskupich, opackich oraz niektórych bogatszych kościołów. Na dni uroczyste pasy były jedwabne, z drogocennymi ozdobami. Na dni zwykłe natomiast wykonywano je z wełny lub z lnu.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Jedne i drugie, jak wspomniano wyżej, miały różnokolorowe hafty, napisy oraz ozdobne frędzle na końcach.

CNOTA — W etyce chrześcijańskiej cnotą nazywana jest trwała zdolność do czynienia dobra etycznego, które określone jest przez prawo naturalne, Dekalog i przesłanie ewangeliczne Kazania na górze. Spośród cnót kardynalnych wyróżniamy: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie i męstwo.

CNOTY HEROICZNE — Cnoty, gdy przekraczają pod względem doskonałości normalne ludzkie postawy moralne miłości Boga i bliźniego, są tradycyjnie określane mianem cnót heroiczych.

CNOTY KARDYNALNE — Do najistotniejszych cnót zaliczane są cztery cnoty antyczne, wymieniane przez Platona, które zostały przyjęte przez teologię chrześcijańską i nazwane kardynalnymi, naturalnymi lub też przyrodzonymi. Są nimi: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo.

CNOTY TEOLOGALNE — W chrześcijaństwie wyróżnia się trzy cnoty teologalne (teologiczne), ze względu na ich nadprzyrodzone pochodzenie. Są nimi: wiara, nadzieja, miłość.

COMMUNICATIO IN SACRIS — (łac. „uczestnictwo w sprawach świętych”) Uczestnictwo w sprawowanej liturgii, zwłaszcza w sakramentach, innego Kościoła niż własny, nazywane „interkomunią”, jeśli odnosi się tylko do współudziału w Eucharystii.

CORPUS CHRISTI – (z łac. Ciało Chrystusa). Słowa wypowiedane przez kapłana przed udzieleniem Komunii św. wiernemu.

CREDENTIALIA — stolik na przedmioty liturgiczne

CREDO — wyznanie wiary (łac. credo — wierzę).

CUSTODIA — (kustodia, od łac. custodio — ochraniam) — naczynie, w którym przechowuje się Najświętszą Hostię do wystawienia w monstrancji.

CYBORIUM — (puszka) — zdobione naczynie liturgiczne w kształcie kielicha zaopatrzonego w przykrywkę, służące do przechowywania Najświętszego Sakramentu pod postacią chleba i rozdzielania Go wiernym.

CZOTKI (inna nazwa Modlitwa Jezusowa) — Ciotki, ciotki (cs, ros), brojanica (sr), komboskion (gr) – sznur modlitewny, zazwyczaj wełniany złożony tradycyjnie ze 100, 30 lub 33 węzełków wykorzystywany w chrześcijaństwie wschodnim do odliczania odmawianych formuł Modlitwy Jezusowej, np.: Panie Jezu Chryste, Synu Boży, zmiłuj się nade mną grzesznikiem. Zakończone są Krzyżem z golgotą (tzw. kitką). Frędzelki tworzą coś w rodzaju wzniesienia, na którym wznosi się krzyż, symbolizujący cel ostateczny – śmierć, a potem zmartwychwstanie.

CZYŚCIEC — stan, w którym człowiek zmarły w stanie łaski uświęcającej oczyszcza się po śmierci z nieodpokutowanych na ziemi win grzechów ciężkich, powszednich i wszelkich niedoskonałości. Jest to bolesne dochodzenie duszy do absolutnie doskonałej miłości, koniecznej do osiągnięcia szczęścia Nieba. Ciężar kary czyścicowej zależy od rodzaju oraz liczby popełnionych grzechów. Oczyszczającym cierpieniem jest tęsknota za Bogiem. Po ukończeniu oczyszczenia zmarli z czyścica trafiają do nieba (nie ma możliwości przejścia z czyścica do piekła).

CZYTANIE (lekcja) — w odniesieniu do liturgii to nie tylko odczytanie fragmentu Pisma św. w ramach liturgii słowa, ale także sam czytany podczas Mszy św. czy nabożeństwa.

D

DALMATYKA — od IV w. jest szatą własną diakona. Wkłada się ją na albę i stułę. Jest znakiem urzędu, zaszczytu diakona usługującego Chrystusowi Eucharystycznemu. Szata oznacza zaszczyt i honor diakona, usługującego Chrystusowi Eucharystycznemu. Początkowo była koloru białego z czerwonymi, pionowymi pasami, biegnącymi od ramion do dołu, z przodu i z tyłu. Od XIII w. kolor jej zaczęto dostosowywać do koloru ornatu. Dalmatyka jest znakiem urzędu diakona, który zawsze cieszył się w Kościele wielkim szacunkiem. Najprawdopodobniej pochodzi z Dalmacji, prowincji greckiej i została zapożyczona przez starożytnych Rzymian. Jako szata liturgiczna jest używana od III wieku. Świadectwem tego jest przynajmniej fresk w katakumbach św. Pryscylli w Rzymie,

przedstawiający obrzędy konsekracji dziewicy, których dokonuje biskup ubrany właśnie w dalmatykę i ornat. Liber Pontificalis z IV wieku przypomina, że szata ta jest honorowym strojem diakonów rzymskich i że została im przyznana przez papieża Sylwestra (314—335) dla odróżnienia ich posługi od reszty kleru oraz dla podkreślenia ich szczególnego związku z papieżem, biskupem Rzymu.

DARY DUCHA ŚWIĘTEGO — łaski otrzymywane podczas Sakramentu Bierzmowania, umacniające nas do mężnego wyznawania wiary i do postępowania według jej zasad. Są to: mądrość, rozum, rada, męstwo, umiejętność, pobożność, bojaźń boża.

DARY OFIARNE — są to rzeczy i akty wewnętrzne, które człowiek składa Bogu w czasie Mszy Świętej. Przede wszystkim są to dary chleba i wina, które wyrażają wszelką ofiarę człowieka.

DECHRYSZTIANIZACJA — laicyzacja, odchodzenie od chrześcijaństwa, charakteryzujące się zanikiem praktyk oraz odrzucenie, nakazów Bożych — dekalogu, lekceważenie wartości i nauki Chrystusa.

DEDYKACJA KOŚCIOŁA — święto obchodzone w rocznicę konsekracji kościoła. Często uroczystość jest połączona z dorocznym odpustem parafialnym.

DEKALOG — nazwa Dziesięciorga Przykazań Bożych, przekazanych przez Boga Mojżeszowi na górze Synaj. Zawiera dziesięć zasad którymi powinien kierować się chrześcijanin, gdyż są one podstawą jego życia w duchu Chrystusa.

DEKANAT (rejon) — pomocnicza jednostka terytorialna administracji kościelnej, obejmująca kilka do kilkunastu parafii (około 10) z dziekanem (wikariuszem rejonowym, archiprezbiterem) na czele, którego może zastępować wicedziekan.

DEKLARACJA UTRECHCKA, pełna nazwa: Deklaracja utrechcka biskupów Kościołów starokatolickich – akt precyzujący zasady wiary przyjęte przez jego sygnatariuszy, czyli biskupów reprezentujących Kościół starokatolickie Unii Utrechckiej, ogłoszony 24 września 1889 roku. (zobacz: Unia Utrechcka, Święto Idei Starokatolickiej).

DELIKT (łac. delictum – czyn niedozwolony, błąd, przewinienie) – pojęcie prawnicze, mające swe korzenie w czasach starożytnego Rzymu.

DEMON — w chrześcijaństwie synonim diabła, ale także zły duch, który może opętać człowieka.

DEO — z łac. Bogu (akkusativus).

DEO GRATIAS — z łac. Bóg zapłać, lub Bogu niech będą dzięki.

DEWOCJA — (łac. devote: pobożność) dawniej pojęcie pozytywne określające człowieka pobożnego i oddanego. Obecnie kojarzone z płytką, zewnętrzną, pokazową wiarą. Manifestacyjna pobożność, przesadna gorliwość w pełnieniu praktyk religijnych.

DEWOCJONALIA — przedmioty służące do odprawiania kultu religijnego.

DIABEŁ — — w judaizmie i chrześcijaństwie upadłe anioły, strącone przez Boga do piekła. Określenie używane zamiennie ze słowem szatan i demon.

DIAKON — (gr. diakonos— sługa) najniższy stopień święceń, będący etapem przygotowawczym do prezbiteratu — święceń kapłańskich. Diakon może m.in. czytać ewangelię, rozdawać komunię a także odprawiać nabożeństwa, nie może sprawować eucharystii i służyć spowiedzi.

DIAKON CZASOWY — mężczyzna, który przyjął sakrament święceń w stopniu diakonatu i przygotowuje się do przyjęcia kolejnego stopnia święceń tj. prezbiteratu. Diakonat jest tu stopniem prowadzącym do prezbiteratu, zgodnie ze starożytną zasadą, która głosiła, że nikt kto nie pełnił posługi diakona nie może być wyświęcony na prezbitera w Kościele.

DIAKON STAŁY — mężczyzna, który przyjął sakrament święceń w stopniu diakonatu ale nie zamierza zostać księdzem (prezbiterem). Może nim zostać mężczyzna żonaty (35 lat i 5 lat w związku małżeńskim oraz zgoda żony) bądź kawaler (25 lat, ale nie będzie już mógł zawrzeć sakramentalnego związku małżeńskiego). Diakon w zasadzie powołany jest do wypełniania trzech podstawowych zadań Kościoła — słowa, liturgii i miłości. Daje mu to prawo do głoszenia Słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym, nauczania i napominania wiernych. Może więc głosić homilię w trakcie Mszy Świętej, udzielać Komunii Świętej, udzielać Chrztu Świętego, błogosławić związki małżeńskie oraz przewodniczyć obrzędom żałobnym i pogrzebowym. Głównym zadaniem

diakona jest zatem wspomaganie kapłanów w posłudze duszpasterskiej. Diakon stały za pełnienie swej posługi nie otrzymuje wynagrodzenia, utrzymuje się z własnej pracy zarobkowej.

DIAKONAT — pierwszy stopień święceń, przyjmowany co najmniej 6 miesięcy przed święczeniami drugiego stopnia — prezbiteriatu (właściwymi). Diakon upoważnia do wygłaszania kazań, sprawowania chrztów oraz małżeństw, asystowania we mszy świętej. Natomiast zastrzeżone jest sprawowanie eucharystii, sakramentu pokuty oraz namaszczenia chorych.

DIASPORA — słowo pochodzenia greckiego. Oznacza ono rozproszenie wyznawców danej religii wśród wyznawców innej, lub też członków danego narodu wśród innych narodów.

DIECEZJA — pomocnicza jednostka terytorialna administracji kościelnej; inaczej biskupstwo, czyli

teren podległy biskupowi. (zobacz: kuria diecezjalna, kościół partykularny).

DOGMA (gr. δόγμα dógma) – w sensie ścisłym pojęcie używane tylko w teologii chrześcijańskiej — prawda uznana przez Kościół za objawioną przez Boga oraz twierdzenie przyjmowane za pewne i prawdziwe jedynie na mocy autorytetu osoby, która je wygłasza. Pierwotnie, po grecku, słowo dogma (l. mn. dogmata) oznaczało opinię, pogląd, decyzję. Mogła to być decyzja oficjalna, ogłoszona dekretem, np. przez cesarza. Dogmat ujmuje to, co jest stałą i podstawową treścią wiary chrześcijańskiej.

DOGMATY ODRZUCONE (nie przyjęte) przez Kościoły starokatolickie, które w trosce o zachowanie tradycyjnej wiary katolickiej, nie przyjęły dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Maryi, ogłoszonego przez papieża Piusa IX w dniu 8 grudnia 1854 r. bullą *Ineffabilis Deus* oraz dogmatów uchwalonych na I Soborze Watykańskim (1870) o uniwersalnej jurysdykcji biskupa Rzymu i o jego nieomyślności w sprawach wiary i moralności, podkreślając, że zachowują to wszystko, w co „zawsze, wszędzie i wszyscy wierzyli”. Odrzucenie dogmatów stało się bezpośrednim powodem powstania niezależnego od Rzymu Kościoła Staro—katolickiego.

Podobnie nie zostały przyjęte — uznane, dogmaty tzw. „maryjne”, o niepokalanym poczęciu oraz wniebowzięciu Maryi Matki Bożej z ciałem i duszą do nieba. Przez Kościoły Starokatolickie są one uznane jako prawdy wiary.

DOKSOLOGIA (gr. doksa — chwała i logos — słowo) — formuła wielbiąca Boga, występująca zwykle na końcu jakiejś modlitwy. Do liturgicznych doksologii można zaliczyć we Mszy Świętej hymn „Chwała na wysokości Bogu”, Wielką Doksologię — kończącą Modlitwę Eucharystyczną („Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie...”), a także odmawiane w Liturgii Godzin na zakończenie każdego z psalmów uwielbienie Trójcy Przenajświętszej („Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu”).

DOKTOR KOŚCIOŁA — tytuł nadawany przez Kościół świętym, którzy wyróżnili się szczególną wiernością prawdom wiary i wybitną wiedzą teologiczną oraz wnieśli istotne wartości do interpretacji Objawienia i rozwoju nauki wiary.

DOKTRYNA RELIGIJNA — poglądy dotyczące natury i cech charakterystycznych sfery sacrum. Jeden z elementów systemu religijnego.

DORMITORIUM — cele lub sypialnie w klasztorze.

DROGA KRZYŻOWA (łac. Via Crucis) — nabożeństwo wielkopostne o charakterze adoracyjnym, polegające na symbolicznym odtworzeniu drogi Jezusa Chrystusa na śmierć i złożenia Go do grobu. W kościołach katolickich droga krzyżowa przedstawiana jest w formie czternastu obrazów lub rzeźb rozmieszczonych na ścianach bocznych świątyni. Stacje drogi krzyżowej to nie tylko odtworzenie wydarzeń z ostatnich dni Chrystusa — mają one swą bogatą symbolikę. (zobacz: golgota)

DROGA ŚWIATŁA (łac. Via Lucis) — nabożeństwo odprawiane w okresie wielkanocnym na wzór wielkopostnego nabożeństwa Drogi Krzyżowej. O ich podobieństwie przypominają łacińskie nazwy oraz identyczna liczba stacji. Proponowane stacje drogi światła oparte są na wydarzeniach odnotowanych w Nowym Testamencie a samo nabożeństwo jest odprawiane po zapadnięciu zmroku, aby podkreślić symbolikę światła. Droga Światła ma formę procesji, na której czele jest niesiony paschał, krzyż z czerwoną stułą lub figura Zmartwychwstałego Chrystusa oraz

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Ewangeliarz. Wierni niosą zapalone świece. Nabożeństwo to pojawiło się już kilka wieków temu, ale należy dziś do nabożeństw zapomnianych. Jego głównym celem jest podkreślenie znaczenia czasu wielkanocnego w Kościele. Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest dla chrześcijan kluczowym wydarzeniem w przeżywaniu wiary, jednak brakuje rozważania tej tematyki poza liturgią. Jest to prawdopodobnie wynik akcentowania duchowości pasyjnej, a więc związanej z męką i śmiercią Chrystusa.

DUCH ŚWIĘTY — (łac. Spiritus Sanctus) trzecia obok Ojca i Syna, osoba Trójcy Świętej. Umacnia i ożywia Kościół. Dodaje człowiekowi sił i zdolności (patrz Dary Ducha Świętego i bierzmowanie). Jest Pocieszycielem (Parakletem — gr. para—kaleo — wzywam), posłanym Kościołowi jako pierwszy dar po zmartwychwstaniu Chrystusa, w dniu Zesłania Ducha Św.

DUCHOWNI KOŚCIOŁA — Duchownymi Kościoła, są wszyscy, którzy przyjęli święcenia co najmniej: diakonatu, kapłańskie lub sakrę biskupią, a także posiadają aktualną jurysdykcję Kościoła. (zobacz: święcenia kapłańskie, duchowni kościoła, liturgia godzin)

DUSZA (łac. anima) — w większości religii oraz w wielu poglądach filozoficznych i kulturowych: substancja ulotna, eteryczna, zjawisko siły ożywiającej ciało, a trwającej nawet po jego śmierci (zależnie od religii przyjmuje się jego występowanie u człowieka i ewentualnie zwierząt). To co będzie się działo z duszą po śmierci i jak człowiek za życia może na to wpływać, jest jednym z kluczowych elementów religii wyznających istnienie duszy. Większość z religii (lecz nie wszystkie) uważa duszę ludzką za niematerialną i nieśmiertelną. Dusza jest nadprzyrodzonym duchem działającym w człowieku. Mówi do nas poprzez sumienie i jest niematerialna oraz nieśmiertelna.

DYMISORIE (łac. dymisoris) — w prawie kościelnym list polecający składany przez odpowiednią osobę dla mającego przyjąć święcenia.

DYNGUS — obyczaj praktykowany w Poniedziałek Wielkanocny. Nazywano tak datek dawany przez gospodynie mężczyznom chodzących po domach, składających życzenia świąteczne i wygłaszających oracje i wiersze o Męce Pańskiej, bądź też komiczne parodie. W zamian za to otrzymywali jajka, wędliny i pieczywo.

DYSPENSA — zwolnienie czasowe lub stałe od stosowania obowiązujących przepisów prawa kościelnego w przypadkach szczególnych (dotyczącego np. przeszkód małżeńskich, złożonych ślubów, zachowania postu itp.). Dyspensy może udzielić papież każdemu ochrzczoneму od wszystkich ustaw kościelnych, biskupi ordynariusze — jedynie od prawa diecezjalnego członkom diecezji. Dyspensy może być też udzielona przez przełożonych zakonnych — od ustaw zakonnych swoim podwładnym.

DYSTYNKTORIUM — wzorowany na krzyżu biskupim ozdobny, metalowy emblemat w kształcie krzyża lub medalionu używany przez kanoników do uroczystego lub chórowego stroju.

DZIEKAN — koordynuje życie duszpasterskie w dekanacie, jest jednym z proboszczów z danego dekanatu.

DZIEŃ ZADUSZNY — liturgiczne Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych. Przypada 2—go listopada i jest dniem modlitwy do Boga, by zmarli mieli udział w Chrystusowym zwycięstwie nad śmiercią. Tego dnia rodziny odwiedzają groby swoich bliskich i zbierają się na cmentarzu na uroczystej Mszy Świętej.

DZWON — jego głos towarzyszy nam codziennie wzywając na modlitwę, także w chwilach podniosłych, radosnych i smutnych.

DZWON KOŚCIELNY — instrument muzyczny wywodzący się z Chin, służący zwoływaniu wiernych na Mszę Świętą i inne nabożeństwa. Dzwony zwiastują zarówno smutne (śmierć) jak i radosne (wybór nowego papieża) wydarzenia; ich dźwięk upiększa i dodaje większego majestatu procesjom liturgicznym.

DZWONKI — przyrząd dźwiękowy służący do informowania wiernych podczas sprawowania liturgii, kiedy mają klękać i wstawać.

DZWONKI OLTARZOWE — pojawiły się w liturgii w wieku XIII, zwracają uwagę wiernych na zmianę postawy liturgicznej, zwołują lud i wielbią dźwiękiem Boga.

DZWONNICA — wieża kościelna z dzwonem kościelnym.

E

EDEN (z hebr. ogród rozkoszy) — biblijny raj stworzony przez Boga dla pierwszych ludzi (Adama i Ewy). Słowo raj, które chrześcijanie używają jako synonim Ogrodu Eden, pochodzi z perskiego określenia paradis oznaczającego ogród lub ogrodzone miejsce. Według Biblii Raj był ogrodem, który Bóg wydzielił na Ziemi ze względu na jego wspaniałe warunki. Ogród został następnie zamknięty i odizolowany od reszty ziem. Dzięki temu, że sam Bóg zwykł w nim przebywać, zyskał rangę sacrum. Ogród w Edenie funkcjonował jako wzór niezakłóconej więzi między Bogiem a ludźmi oraz między ludźmi a przyrodą, zerwanej po nieposłuszeństwie pierwszych ludzi. Choć rajski ogród był początkowo miejscem na ziemi, można więc domniemywać, że został zniszczony podczas potopu. Autorzy Nowego Testamentu zdają się sugerować, że został on po upadku człowieka zabrany z naszej rzeczywistości. Według żydowskiej tradycji Bóg albo przywróci kiedyś ogród w Edenie, albo nastąpi jego nowe stworzenie. Księga Apokalipsy stoi na drugim stanowisku.

EDITIO TYPICA — wydanie wzorcowe. Każda księga liturgiczna, dzięki której sprawuje się kult musi być zgodna z wydaniem wzorcowym, opracowywanym przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów i znajdującym się w Rzymie.

EGZEGEZA — (gr. eks—egethai — wydobywanie, wyciąganie sensu) jest nauką badającą teksty biblijne. Sprawdza ich autentyczność, zajmuje się tłumaczeniem i zgłębianiem prawd (sensu) zawartych w nich zawartych. Jest pomocniczą nauką teologii.

EGZORCYSTA — biskup albo mianowany przez niego kapłan, który posiada specjalny mandat do sprawowania egzorcyzmów. W praktyce oznacza to pozwolenie na wypędzanie złych duchów z osób opętanych i modlitwę nad osobami duchowo udręczonymi. Powaga tego sakramentalne i charakter egzorcyzmu wymagają, by posługa egzorcystyczna nad opętanymi i zniewolonymi sprawowana była mocą specjalnego i wyraźnego zezwolenia miejscowego ordynariusza (zwykle biskupa diecezjalnego). Zezwolenia takiego udziela się na stałe lub doraźnie. Egzorcysta w swojej posłudze kieruje się zaleceniami biskupa, zdobytą wiedzą i własnym doświadczeniem.

EGZORCYZM — obrzęd liturgiczny mający na celu uwolnienie człowieka, rzeczy lub miejsca od działania złego ducha.

EKLEZJA — (od gr.ecclesia— wspólnota) zgromadzenie, wspólnota. Określenie pierwotnej wspólnoty chrześcijan, a następnie formalne określenie Kościoła Rzymskiego — Sanctae Romanae Ecclesiae.

EKSCELENCJA — tytuł honorowy, zwrot grzecznościowy należny w Kościele biskupom.

EKSKARDYNACJA — wyłączenie duchownego z danej diecezji i przyjęcie go do innej.

EKSKOMUNIKA (z łac. excommunicatio – poza wspólnotą, wyłączenie ze wspólnoty, pot. klątwa, wyklęcie i anatema) — ciężka kara kościelna polegająca na wyłączeniu ze wspólnoty Kościoła. Ekskomunikę zaciąga się poprzez np.: naruszenie tajemnicy spowiedzi, profanacji Ciała i Krwi Pańskiej, przymusu fizycznego wobec biskupa a także za herezję.

(zobacz: kary, kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdykt, suspensa, cenzury, przestępstwo)

EKUMENIZM (z gr. οἰκουμένη, oikumene), ruch na rzecz jedności Kościoła, zwany też ruchem ekumenicznym. Odbywa się to poprzez prowadzenie dialogu, przy zachowaniu tożsamości religijnej. Określa ogół działań teologicznych i duszpasterskich zmierzających do przywrócenia utraconej jedności wszystkich chrześcijan w jednym Kościele Jezusa Chrystusa.

EKUMENIZM DUCHOWY — forma zaangażowania ekumenicznego, akcentująca odnowę wewnętrzną każdego chrześcijanina, dokonującą się przez nawrócenie, oraz prywatną i publiczną modlitwę o jedność Kościoła jako drogę do zjednoczenia chrześcijaństwa. Wypływa z przekonania, że istnienie oddzielonych od siebie różnych wyznań chrześcijańskich wypływa z grzechu i winy, co można przezwyciężyć jedynie przez żal, nawrócenie, wewnętrzną przemianę oraz wzajemne przebaczenie popełnionych względem siebie win.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

EKUMENIZM NAUKOWY — obejmuje poznawanie doktryny, duchowości i życia innych Kościołów przez studiowanie ich nauki i dialog teologiczny.

EKUMENIZM PRAKTYCZNY — współdziałanie chrześcijan różnych wyznań w wyznawaniu wiary, organizowaniu nabożeństw ekumenicznych, współpraca w dziedzinie społecznej i na rzecz pokoju na świecie.

ELEKT — biskup nominat — kapłan wybrany na urząd biskupa (zobacz: nominat)

EMBOLIZM (embolium, przydatek) — dołączona do Ojciec nasz aklamacja celebrans, zawierająca rozwinięcie ostatniej prośby Modlitwy Pańskiej i dająca wyraz oczekiwaniu na przyjście Pana. Zaczyna się słowami "Wybaw nas Panie od zła wszelkiego...", która następuje bezpośrednio pomiędzy Modlitwą Pańską, a doksologią końcową („Bo Twoje jest królestwo...”).

EMINENCJA — tytuł honorowy, zwrot grzecznościowy należny w Kościele kardynałom i innym wysokim dostojnikom.

ENCYKLIKA — urzędowe pismo papieża skierowane do całego Kościoła w sprawach doniosłej wagi dla życia wspólnoty Kościelnej, a od pontyfikatu Jana XXIII do wszystkich ludzi dobrej woli. Tytuł encykliki pochodzi zawsze od pierwszych jej wyrazów (incipit). Ma na celu utrzymanie w Kościele jedności wiary i obyczajów; służy wyjaśnianiu kwestii spornych, wskazywaniu właściwego rozwoju doktryny chrześcijańskiej, konkretnym pouczeniom a niekiedy dogmatycznym definicjom. Tytuł każdej encykliki pochodzi od jej pierwszych słów.

EPIFANIA — objawienie się Boga w świecie i w dziejach ludzkości. Uroczystość Objawienia Pańskiego (Trzech Króli) obchodzi się 6 I.

EPIKLEZA — wezwanie skierowane do Boga, aby pobłogosławił lub uświęcił rzecz stworzoną. W kanonie mszalnym epikleza jest modlitwą z prośbą, żeby Duch Święty zstąpił na dary ofiarne i zamienił je w Ciało i Krew Chrystusa dla duchowego pożytku tych, którzy je przyjmują. Najczęściej mówi się o niej w odniesieniu do modlitwy w czasie Mszy św., która poprzedzają konsekrację. Rozpoczyna się słowami "Uświęć mocą Swojego Ducha..." lub inną właściwą dla danej modlitwy eucharystycznej.

EPISKOPAT — ogół biskupów i arcybiskupów w danym kraju, zbierający się na Konferencje Episkopatu pod przewodnictwem prymasa. Również: święcenia biskupie.

EPISTOLARIUM — zbiór perykop uszeregowanych według kalendarza liturgicznego (inna nazwa Lekcjonarza Mszałnego).

EPISTOŁA (z łac. epistula — list) — w liturgii chrześcijańskiej czytanie z listów Apostolskich. Jest ono składową częścią liturgii słowa. W rycie rzymskim jest umiejscowione po I czytaniu i psalmie responsoryjnym, a przed aklamacją Alleluja i Ewangelią.

EPITAFIUM — napis albo tablica nagrobna wysławiające zmarłego.

EREMICI — mnisi prowadzący życie ascetyczne w samotności, pojedynczo lub zbiorowo, najczęściej mieszkający w klasztorach nazywanych eremami.

ESCHATOLOGIA — dział teologii (i filozofii) zajmujący się sprawami ostatecznymi człowieka i świata.

EUCHARYSTIA — (gr. εὐχαριστία, eucharistía = ‘dziękczynienie’) lub Wieczerza Pańska, Sakrament Ołtarza, Msza św., Komunia Święta, Najświętszy Sakrament, Najświętsza Ofiara, Ciało Chrystusa, Krew Chrystusa – liturgiczna celebrowanie Ostatniej Wieczerzy, paschy Jezusa (por. Łk 22,15), którą chrześcijanie sprawują wypełniając polecenie Mistrza: To czyńcie na moją pamiątkę (Łk 22,19). Eucharistein, eulogein (hbr.) to błogosławieństwo wygłaszane podczas uczt żydowskich, także: Najświętszy Sakrament przechowywany w tabernakulum. Obok chrztu jest to podstawowy sakrament w życiu Kościoła.

EUCHOLOGIA — całość modlitw „własnych”, czyli charakterystycznych dla jakiejś określonej celebracji. Zawiera ona modlitwy przewodniczącego liturgii, prefację, oraz śpiewy własne, zamieszczone w Mszale.

EULOGIE — pobłogosławione chleby, które po zakończeniu Eucharystii w pierwotnym Kościele roznoszono biednym i chorym lub tym, którym nie mogli uczestniczyć w zgromadzeniu

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

liturgicznym. Eulogie mogli zabierać do domów chrześcijanie nie będący diakonami lub akolitami. Nigdy jednak nie brali oni konsekrowanych hostii.

EUTANAZJA — wspomagane samobójstwo, zazwyczaj dotyczy ludzi starszych lub śmiertelnie (terminalnie) chorych. Moralnie jest niedopuszczalna i w wielu krajach zakazana.

EWANGELIA — (gr. ewangelia: Dobra Nowina) w Piśmie Świętym oznacza głoszenie wieści o zbawieniu wiecznym. Kościół potwierdza dzisiaj autentyczność czterech Ewangelii: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana. Pierwsze trzy nazywamy synoptycznymi (gr. synopsis — podobne, pasujące), gdyż są bardzo podobne, zaś ewangelia Jana jest niesynoptyczna.

EWANGELIARZ — jest uroczystą, zdobioną, księgą liturgiczną zawierającą wyłącznie całościowe teksty kanoniczne wszystkich czterech Ewangelii wg wszystkich czterech autorów: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana bez podziału na perykopy (lekcje mszalne). W porządku tygodniowym, niedzielnym i świątecznym.

EWANGELISTARZ — księga liturgiczna większego formatu i bogato zdobiona, używana podczas uroczystych celebracji liturgicznych. Zawiera tylko te perykopy Ewangelii Świętych, które są odczytywane w celebracjach liturgicznych, a więc na każdą niedzielę roku i cyklu liturgicznego z podziałem na okresy liturgiczne. Znajdują się w nim także perykopy przewidziane na poszczególne uroczystości i święta oraz specjalne msze święte (np. bierzmowanie).

EWANGELIZACJA — podstawowa misja Kościoła, głoszenie światu Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelii, tak, aby Boży plan zbawienia rozszerzał się na wszystkich ludzi na ziemi. Obowiązek ewangelizacji spoczywa nie tylko na biskupach i księżach, ale na wszystkich członkach Kościoła i jest miarą ich duchowej dojrzałości.

EX CATHEDRA — (łac. z katedry) określa sytuację kiedy papież wypowiada się w sprawach moralności i wiary. Przysługuje mu prawo nieomyślności, stwierdzone dogmatem (w 1870 r., podczas Soboru Watykańskiego I) gdyż działa wtedy przez niego moc Ducha Świętego.

EX OPERE OPERANTIS (łac. „z dzieła działającego”) — w Kościele katolickim: jeden z warunków przygotowania przed przyjęciem sakramentu.

EXSULTET — hymn sławiący światło paschału, w którego blasku ma być obchodzona Wigilia Paschalna, wykonywany uroczysto przez diakona po wniesieniu paschału do wnętrza kościoła i zapaleniu od niego świec zgromadzonych wiernych.

F

FANON — Dodatkowa chusta, w formie okrągłego kołnierza, który uzupełnia humerał papieski. Przeznaczony tylko dla papieża, jego użycie zniósł Paweł VI.

FARIOŁA (wł. ferraiolone, ferraiolo – dawniej były to dwa odmienne typy okrycia wierzchniego) czyli płaszcz noszony przez duchowieństwo w czasie różnych ważnych uroczystości, głównie nieliturgicznych: – kardynałowie mieli fariole z falistego jedwabiu w dwóch kolorach: czerwonym i fioletowym z czerwonymi obszyciami z gładkiego jedwabiu na czas pokutno—żałobny. Zdaje się, że nosili także fariołę czerwoną z gładkiego jedwabiu, którą używali do bardziej codziennych wydarzeń np. w Kurii Rzymskiej – fioletową z falistego jedwabiu nosili nuncjusze i delegaci apostołscy – fioletową jedwabną nosili prałaci di mantelletta, biskupi, arcybiskupi i patriarchowie; w okresie żałoby zmieniali ją na czarną jedwabną (prałaci domowi tylko na żałobę po papieżu) – czarną jedwabną prałaci di mantellone – czarną wełnianą nosili zwykli księża. Fariole dostojników zakonnych były w kolorach odpowiednich dla danego zakonu: zazwyczaj więc odpowiadały kolorowi habitu, choć i od tego były wyjątki np. w przypadku franciszkanów, których dodatki do stroju chórowego były szare.

FERETRON — przenośny, obustronnie namalowany obraz religijny w ozdobnych ramach, obustronna płaskorzeźba lub figura świętej postaci na podstawie, obnoszona w czasie procesji.

FISTULA — rurka do spożywania Komunii św. pod postacią wina.

FORMACJA KAPLAŃSKA — jest naturalną i niezbędną kontynuacją procesu kształtowania osobowości kapłańskiej, rozpoczętego i prowadzonego w seminarium. Towarzyszyć ona powinna

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

całemu kapłańskiemu życiu w różnych jego okresach oraz obejmować wszystkie jego wymiary (ludzki, duchowy, intelektualny, pastoralny). Stała formacja jest wyraźnie nakazana przez Kościół i powinna być uznana za fundamentalne prawo i obowiązek każdego kapłana. (zobacz: Ratio Institutionis, alumn, kleryk, seminarium duchowne, kapłan, prezbiter, retor)

FORMULARZ MSZALNY — zestaw tekstów liturgicznych, dobranych na konkretny dzień. Składa się na niego: antyfona na wejście, kolekta, modlitwa nad darami, prefacja, antyfona na Komunię Świętą, modlitwa po Komunii Świętej, czasem uroczyste błogosławieństwo oraz antyfona na ofiarowanie.

FORMUŁA ROZGRZESZENIA — „Bóg Ojciec miłosierdzia, który pojednał świat ze sobą przez śmierć i zmartwychwstanie swojego Syna i zesłał Ducha Świętego na odpuszczenie grzechów, niech ci udzieli przebaczenia i pokoju przez posługę Kościoła. I ja odpuszczam ci grzechy w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego”. Odpowiedź: „Amen”.

FORUM EXTERNUM — prawo do publicznego uzewnętrzniania wyznawanej wiary religijnej.

FORUM INTERNUM — prawo do posiadania przekonań.

FUNKCJE LITURGICZNE — zadania pełnione przez świeckich tylko w czasie liturgii, powierzone im poprzez udzielenie specjalnego błogosławieństwa (upoważnienia, a nie święceń), które w ten sposób (poniekąd jak posługi) nabrały cech stałych.

W formule sakramentalnej stosowanej w indywidualnej spowiedzi można wyróżnić część anamnetyczną, wskazującą na jednające działanie Boga (pewna rekapitulacja, por. 2 Kor 5). Ukazuje ona związek pomiędzy pojednaniem a misterium paschalnym, uwydatnia rolę Ducha Świętego oraz eklezjalny wymiar tego sakramentu. Wymiar ten jest wyrażony w słowach: „i ja cię rozgrzeszam”. Słowa te wyrażają działanie kapłana jako reprezentanta Chrystusa i jako sługi Kościoła. W formule uwyrażnia się ruch „od Ojca” przez Chrystusa w Duchu Świętym. W tekście łacińskim użyte jest słowo effudit – wylał Ducha Świętego. Jest to wyrażenie wskazujące na pełnię, obfitość, czego nie wyraża przekład polski – „zesłał”. (zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi, gościnność eucharystyczna)

G

GALILEA — kraina w Ziemi Świętej, na północ od Judei, rodzinne strony Chrystusa, miejsce początkowego nauczania Mesjasza (miasta: Meggido, Kafarnaum, Betsaida, Magdala, Kana i Jez. Genezaret)

GAUDATE — (łac. gaudete — radujcie się) nazwa III Niedzieli Adwentu w roku liturgicznym. W tym dniu kapłan ubiera ornat koloru różowego (zmieszanie fioletowego z białym), jako znak radości i rozpoczęcie bezpośredniego przygotowania na nadejście Jezusa.

GAUDETE – (łac.gaudete — radujcie się) Niedziela radości, to trzecia niedziela adwentu. Tego dnia kapłan przywdziewa szaty koloru różowego.

GENERAL — najwyższy przełożony w niektórych zakonach. Wybierany jest przez kapitułę i sprawuje władzę nad wszystkimi zgromadzeniami danego zakonu na świecie. Podlega wyłącznie papieżowi.

GENESIS — nazwa Księgi Rodzaju.

GLORIA — Hymn "Chwała na wysokości Bogu" — uroczysta pieśń sławiąca Boga, doksologia. W czasie Eucharystii śpiewana w święta i uroczystości.

GLORIA IN EXCELSIS DEO („Chwała na wysokości Bogu”) — starożytny hymn wielbiący. Należy on do licznych hymnów układanych i śpiewanych w pierwotnym Kościele, na wzór psalmów. Jest bardzo czcigodnym hymnem, w którym Kościół zgromadzony w Duchu Świętym wysławia i równocześnie błaga Boga Ojca i Baranka Bożego. Hymn ten śpiewa się lub odmawia w uroczystości i święta oraz niedziele, z wyjątkiem Adwentu i Wielkiego Postu.

GNOZA — (gr.gnosis) pogląd teologiczno—filozoficzny. Zakłada, iż do zbawienia prowadzi poznanie prawdy o samym sobie. Poznanie to nie jest ani naukowe, ani rozumowe. Dokonuje się na drodze tajemnego objawienia. To inaczej tzw. "wiedza z góry".

GODZINA CZYTAŃ — jedna z części Liturgii Godzin, którą zaleca się odmawiać w godzinach nocnych. Nawiązuje ona do prastarego zwyczaju czuwań nocnych (wigilii), z których ta godzina się **GODZINKI** — nabożeństwo ku czci Matki Bożej — zawierające całą teologię maryjną. Składają się z hymnów, modlitw i antyfon. Podzielone na siedem części (wg starego brewiarza) jutrznia, pryma, tercja, seksta, nona, nieszpory i kompleta. Sławią Matkę Bożą jako Królową świata, matkę ludzi, wspomóżycielkę i orędowniczkę. Nazwa nabożeństwa pochodzi stąd, że podziałem swoim przypomina Liturgię Godzin, podzieloną na siedem godzin kanonicznych.

GODZINY KANONICZNE — modlitwy (określane jako godziny), wchodzące w skład brewiarza, odmawiane w klasztorach o stałych porach: jutrznia (matutinum), laudes, pryma (obecnie zniesiona), tercja, seksta, nona, nieszpory, kompleta.

GOLGOTA (łac. Calvaria — czaszka) — wzgórze znajdujące się nieopodal Jerozolimy, gdzie dokonywano egzekucji na skazańcach. Według ewangelistów na Golgocie dokonała się Męka Pańska — ukrzyżowanie Jezusa Chrystusa. Egzekucję Jezusa poprzedzała Droga krzyżowa. (zobacz: droga krzyżowa)

GONG — sprzęt składający się z dźwięczącej przy uderzeniu tarczy lub kilku tarcz oraz pałeczki. Używany jest głównie podczas przeistoczenia, a czasami także podczas wielkiej doksologii.

GORZKIE ŻALE — są typowo polskim śpiewanym nabożeństwem ku czci Męki Jezusa Chrystusa. Odznaczają się prostotą i serdecznym współczuciem dla cierpień Jezusa i Maryi. Składa się ono z trzech części, w których rozpamiętywane są poszczególne etapy Męki Pańskiej:

- od modlitwy w Ogrójcu do niesprawiedliwego osądzenia,
- od niesłusznego oskarżenia Jezusa do ukoronowania cierniem,
- od ukoronowania cierniem Jezusa do skonania na krzyżu.

W praktyce zwykle śpiew Gorzkich Żali wiązany jest z kazaniem pasyjnym.

GOŚCINNOŚĆ EUCHARYSTYCZNA — Przez „gościnność eucharystyczną” rozumie się najczęściej dopuszczenie do Komunii św. chrześcijan niepozostających w pełnej jedności wiary. Szerszym pojęciem od „gościnności eucharystycznej” jest *communicatio in sacris*, które w teologii katolickiej oznacza uczestnictwo w kulcie liturgicznym lub w sakramentach innego Kościoła albo wspólnoty chrześcijańskiej. Najczęściej obejmuje przyjmowanie poza Eucharystią także sakramentu pokuty i namaszczenia chorych, według uzgodnionych zasad i w ściśle określonych warunkach. Najczęściej dotyczy takich sytuacji, gdy zachodzi niemożność fizyczna lub moralna kontaktu z szafarzem własnego wyznania. (zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi)

GRADUAŁ — (łac. gradus — stopień) księga liturgiczna zawierająca śpiewy mszalne. Także część zmienna Mszy świętej (liturgia trydencka), od której wziął swoją nazwę. Pozostałością po gradusie jest dzisiejszy psalm responsoryjny, który kiedyś był śpiewany ze stopni w prezbiterium (gradusów).

GROMNICA — świeca poświęcona w dzień Ofiarowania Pańskiego — płonąca i spalająca świeca jest znakiem gotowości na przyście Chrystusa. Wręcza się ją podczas chrztu świętego dlatego, aby dziecko mogło w wierze wyjść na spotkanie Przychodzącego Pana. Niesie się ja podczas I komunii świętej, zapala w liturgię Wielkiej Soboty, podczas procesji 2 lutego. Stawiana przy konającym, a także ustawiana w okiennicach w czasie burzy — jest wyrazem wiary w Opatrzność, chroniącą nas przed niebezpieczeństwami.

GRÓB PAŃSKI — to kaplica, gdzie wystawia się Najświętszy Sakrament na zakończenie liturgii w Wielki Piątek. Symbolizuje ona grób Chrystusa. W centrum umieszcza się figurę umarłego Jezusa oraz monstrancję okrytą przezroczystym welonem, na pamiątkę całunu, w który owinięto Jezusa w grobie.

GRZECH — pojęcie, które oznacza przekroczenie norm religijnych. Dokładniej jest to świadome działanie, bądź postawa, która jest sprzeczna z nakazami boga. Potocznie grzechem nazywa się myśl, wypowiedź lub czyn, który jest moralnie naganny, szkodzący innym lub samej osobie dokonujące grzechu. Grzech w tym znaczeniu oddala daną osobę od boga i innych ludzi i obciąża sumienie tej osoby winą. Często popełnienie grzechu oznacza wstąpienie w pewien stan

nieczystości, który jeśli nie zostanie zmyty może oznaczać karę w życiu pozagrobowym. Szczególnym przypadkiem jest grzech pierworodny, który jest dziedziczony przez wszystkich ludzi, a oznacza występującą u wszystkich ludzi skłonność do czynienia zła. Rozróżnia się ponadto grzechy powszednie (lekkie) oraz ciężkie (śmiertelne). Grzech ciężki musi spełniać trzy warunki: dotyczyć materii poważnej (naruszać jedno z dziesięciu przykazań), być popełniony z pełną świadomością i przy całkowitej wolności. Grzech powszedni natomiast to naruszenie przykazań w małej rzeczy, bez całkowitej świadomości, albo bez całkowitej dobrowolności.

GRZECH PIERWORODNY – w teologii chrześcijańskiej oznacza pierwszy grzech Adama i Ewy w raju, popełniony pod wpływem pokusy szatana. Polegał on na uniesieniu się pychą i okazaniu nieposłuszeństwa wobec Boga poprzez spożycie z drzewa poznania dobra i zła owocu zakazanego.

GRZECH POWSZEDNI — grzech „powszedni” to grzech niepełny, gdyż osoba, która się go dopuszcza, tak naprawdę go nie chce albo nie jest go naprawdę świadoma. Ten grzech nie odcina nas od źródła życia, ale częściowo nas od niego odwraca. Jaka jest różnica między czystą świętością a grzechem śmiertelnym? Święty Augustyn mówi nam, że świętość to „miłość Boga posunięta aż do pogardzania sobą”, a grzech śmiertelny to „miłość własna, posunięta aż do pogardy Boga”.

GRZECH ŚMIERTELNY — niszczy miłość w sercu człowieka wskutek poważnego wykroczenia przeciw prawu Bożemu; podsuwając człowiekowi dobra niższe, odwraca go od Boga, który jest jego celem ostatecznym i szczęściem.

GUARDIA SZWAJCARSKA — piesza formacja wojskowa, pełniąca rolę straży przybocznej papieża.

GUARDIAN — przełożony domu zakonnego, np. u franciszkanów.

H

HABEMUS PAPAM (dosł. z łac. „mamy papieża”) — ceremonialna formuła, którą wypowiada kardynał—diakon i tym samym powiadamia wiernych zgromadzonych na Placu św. Piotra w Rzymie o dokonaniu wyboru nowego papieża.

HABIT — strój zakonny, składa się głównie z sukni przepasanej cingulum, kaptura będącego uzupełnieniem sukni, płaszcz narzucanego na habit. Często nosi się także szkaplerz, bądź medalion z wizerunkiem świętego założyciela. Krój, kolor oraz rodzaj określa reguła danego zakonu. (zobacz: reguła zakonna, habit, zgromadzenie zakonne)

HAGIOGRAFIA — dział piśmiennictwa religijnego zapoczątkowany w starożytności (za czasów pierwszych chrześcijan, prawdopodobnie w Rzymie), który obejmuje żywoty świętych, legendy z nimi związane oraz opisy cudów. Hagiografia składa się z trzech części: opisu życia świętego (vitae), męczeństwa (passio) i cudów (miracula). Często opis postaci świętego poprzedzony jest inwokacją do Mesjasza z prośbą o natchnienie, łaskę i oczyszczenie z grzechów. W tym początkowym fragmencie dzieła autor potwierdza swoją wiarygodność oraz zachęca czytelników do lektury swojego utworu.

HERALDYKA KOŚCIELNA — dział heraldyki, nauki pomocniczej historii zajmujący się herbami duchowieństwa, instytucji oraz organizacji kościelnych. Obejmuje zarówno sprawy praktyczne jak i kwestie historyczne dotyczące tej tematyki.

HEREZJA — poglądy jednostek bądź grupy wyznawców danej religii sprzeczne z dogmatami, podstawowymi zasadami, naukami lub ustaleniami autorytetów konstytuującymi tę religię. W chrześcijaństwie początkowo, jako herezję określano wybiórczą interpretację Pisma Świętego — eksponowanie jednych prawd wiary w połączeniu z pomijaniem innych. Według definicji Tomasza z Akwinu herezja (kacerstwo) polega na odrzuceniu w mniejszej lub większej części depozytu wiary — czyli nauki danego Kościoła dotyczącej kwestii wiary (w odróżnieniu od kwestii liturgicznych, organizacyjnych itp.). Definicja ta jest stosowana między innymi w Kościele katolickim, a pozostałe wyznania chrześcijańskie ujmują istotę herezji w sposób bardzo podobny. Herezję należy odróżnić od apostazji (całkowitego porzucenia wiary) i od schizmy (wypowiedzenia

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

posłuszeństwa najwyższej władzy duchownej). Dawniej w Kościele Katolickim herezje były zwalczane przez inkwizycję, a ich głoszenie groziło np. ekskomuniką lub w najgorszym razie spaleniem żywcem na stosie.

HIERARCHIA KOŚCIELNA — oznacza duchownych, którzy na rozmaitych stopniach święceń wyposażeni są w odpowiednią władzę kościelną. Tworzą ją biskupi, prezbiterzy i diakoni. Kościół ma strukturę monarchii hierarchicznej, na czele której stoi papież.

HOMAGIUM — hominium — hołd symbolizujący oddanie się władzy. Hołd składany przez duchowieństwo po wyborze Zwierzchnikowi Kościoła, oraz nowemu biskupowi składany przez duchowieństwo i wiernych danej diecezji — biskupowi po wyborze na urząd ordynariusza.

HOMILIA — objaśnienie tekstów Biblii podczas Mszy Świętej i nabożeństw; powinna ona być głoszona podczas każdej Mszy Świętej.

HOSANNA — inwokacja zaczerpnięta ze Starego Testamentu, wyrażająca radość. Posiada podwójne znaczenie: stanowi wołanie o pomoc, jak również zbawienie.

HOSTIA (łac. hostia — krwawa ofiara) — okrągły, cienki i biały opłatek chleba upieczony z mąki pszennej rozrobionej w wodzie, który w czasie Eucharystii zostaje słowami konsekracji przemieniony w Ciało Chrystusa. Wypiek hostii był w tradycji Kościoła otoczony szczególnym szacunkiem. Często tej czynności towarzyszyła modlitwa, a przygotowujący taki chleb mieli świadomość, że już w pewien sposób dotykają sacrum Eucharystii. Ten klimat bywa utracony, gdy wypiek hostii staje się zwykłą działalnością przemysłową i komercyjną. (zobacz: komunie, chleb, celiakia)

HUMERAŁ (łac. humeri – ramiona) — jest pierwszą szatą liturgiczną, jaką kapłan, ubierając do Mszy świętej, nakłada na siebie. Jego nazwa pochodzi od łacińskiego humeri – ramiona, które okrywa – co tłumacząc na język polski może oznaczać naramiennik. Starożytną nazwą i częściej używaną jest amictus, od słowa łacińskiego amicare, okrywać. W Ordines Romani występuje pod terminem zapożyczonym z języka greckiego anagolaium, anagolagium, co znaczy płaszcz, szata. Biały materiał zawiązywany wokół szyi w celu przykrycia wystających spoza alby ubrań świeckich. Lniana prostokątna chusta, którą kapłan zakłada na ramiona i szyję; część stroju liturgicznego, zakładanego pod albę. Jest to lniana chusta, z długimi sznurkami do obwiązania się wokół ciała, która ze względów praktycznych ma zasłaniać wystającą spod alby sutannę. Humerał wywodzi się ze starożytnej chusty noszonej na ramionach i szyi przez ludzi należących do wyższych warstw społecznych. Częścią szat liturgicznych stał się dopiero w IX w. we Frankonii. Humerał jest przyłbicą zbawienia, ochroną od szatanów. Najpierw kapłan narzuca go głowę, a potem spuszcza na ramiona i zawiązuje. W czasie tej czynności wypowiada jednocześnie modlitwę: "Włóż, Panie, na głowę moją przyłbicę zbawienia dla odparcia wszelkich napaści szatańskich". Humerał oznacza czystość myśli, spojrzenia, odcięcia się od roztargnień. Przypomina chustę, którą zawiązano Panu Jezusowi oczy, kiedy się z Niego naigrywano, bijąc po twarzy przed starszyzną żydowską.

HYMN — pieśń ku chwale Boga, jest zawsze wyrazem wzniesłego nastroju religijnego; śpiewany zawsze w postawie stojącej.

I

IHS — to skrót, monogram imienia własnego Chrystusa, wyrażony literami greckimi (jota, eta, sigma) i odczytywany nie jako I—Ha—Es, lecz: JES.

IKONA — obraz sakralny wywodzący się z kultury bizantyjskiej. Styl przedstawiania świętych charakterystyczny dla kościołów prawosławnych. Tworzenie ikony jest ściśle określone. Ikona nie jest malowana lecz pisana.

IKONOSTAS — układ kilku, kilkunastu ikon, tworzący ścianę, która oddziela prezbiterium prawosławnej świątyni od nawy (miejsca dla wiernych).

IMPRIMATUR (z łac. niech będzie odbite) — w publikacjach kościelnych pozwolenie na druk książki, oficjalna aprobata władz kościelnych; zaznaczane zazwyczaj na odwrocie strony tytułowej.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

oznacza z łac. „niech będzie drukowane”, „wolno drukować”. Zwykle bywa opatrzona datą i podpisem oraz dodatkowym zwrotem „nihil obstat”, czyli „nie ma przeszkód”. Początki tej praktyki sięgają VI w., kiedy to papieże poświadczali zgodność dzieł pisarzy katolickich z nauczaniem Kościoła, jako obowiązkowa funkcjonuje od XVI w. Imprimatur może udzielać: konferencja biskupów, biskup ordynariusz i przełożony zakonny. (zobacz: nihil obstat, reimprimatur, imprimi potest)

IMPRIMI POTEST (łac. nadaje się do druku) – nadawane dla publikacji pisanych przez zakonników; oznacza, że dzieło zostało sprawdzone i zaaprobowane przez kanonicznego przełożonego autora lub przełożonego zakonu (generała, prowincjała). (zobacz: nihil obstat, reimprimatur, imprimatur)

IMPROPERIA — śpiewy podczas adoracji krzyża w Wielki Piątek; skargi Ukrzyżowanego na niewdzięczną wspólnotę wiernych, która ciągle na nowo grzeszy, i odpowiedzi w postaci tzw. trishagionu zgromadzenia wiernych, wyznających Chrystusa jako nieśmiertelnego Zbawcę.

IN PECTORE (łac. „w sercu” / „w piersiach”) — biskup wyświęcony tajnie. W Kościele Rzymskokatolickim stosowane w zwrocie „kardynał in pectore”, używanym na określenie kardynała, którego mianuje papież, jednak z ważnych powodów nie ujawnia jego nazwiska i zachowuje je „w sercu”. (zobacz: kardynał „in pectore”, absolucja in-pectore)

INDEKS KSIĄG ZAKAZANYCH — opracowywany i ogłaszany przez Kościół Rzymskokatolicki spis pozycji książkowych (przeważnie z dziedziny teologii i filozofii), zawierających treści przeciwne nauce Kościoła, których nie wolno było czytać, posiadać i rozpowszechniać wiernym bez zezwolenia władz kościelnych, pod groźbą ekskomuniki. 14 czerwca 1966 papież Paweł VI po Soborze Watykańskim II uznał Indeks za dokument historyczny i przestał on obowiązywać wiernych. Groźba ekskomuniki za czytanie książek niedozwolonych została odwołana. Zaprzestano jego publikacji, jednak dotychczasowe indeksy zachowały się. Ostatnie 32 wydanie Indeksu, opublikowane w 1949 r., zawierało ok. 4 tys. tytułów umieszczonych w nim z różnych przyczyn: herezja, amoralność, polityczna niepoprawność, problematyka seksu itd. Obecnie Kongregacja Nauki Wiary (powstała w miejsce dawnego Świętego Oficjum) może wskazywać dzieła szkodliwe dla wiary lub moralności, jednak potępienie przez nią jakiejś pozycji nie wiąże się z nałożeniem sankcji kościelnych na autora lub czytelników.

INDYFERENTYZM (łac. indifferens dpn. indifferentis 'obojętny' od in 'przeczenie' i differentia 'różnica') — postawa zubożenia i braku zainteresowania wobec istotnych spraw moralnych (indyferentyzm moralny), religijnych (indyferentyzm religijny) .

INFAMIA — pozbawienie, odebranie należnej czci.

INFUŁA (mitra simplex) — nakrycie głowy infułata (w zgromadzeniach zakonnych — opata) używane podczas pełnienia czynności liturgicznych. Podczas koncelebry, gdy koncelebransami są biskupi, celebrans ubiera mitrę, a pozostali biskupi infuły. Ma kształt dwóch trójkątów połączonych opaską, zazwyczaj prosta, biała i bez ozdób. Dawniej infuła była oznaką nietykalności.

INFUŁAT — prałat posiadający przywilej noszenia infuły, członek kapituły. Dawniej kierował procedurą wyboru biskupa, a także pełnił funkcję biskupa, gdy jeszcze nie wybrano następcy poprzedniego, odchodzącego ze stanowiska. Infułaci w zastępstwie biskupa (gdy zachodzi taka konieczność) mogą udzielić sakramentu bierzmowania. Infułatom przysługuje infuła koloru białego, jednakże można zobaczyć również infułata w infule zdobionej podczas podniosłych uroczystości kościelnych. Użycie infuły jest niedopuszczalne w obecności biskupa chyba, że infułat posiada godność archidiacona w kapitule. Dawniej infułaci mogli trzy razy w roku udzielić błogosławieństwa w czasie rozesłania na końcu Mszy Świętej potrójnym krzyżem. Obecnie są tylko dwie kategorie infułatów: liczbowi i nadliczbowi. Infułaci liczbowi w liczbie siedmiu tworzą Kolegium Protonotariuszy. Pozostali infułaci to infułaci nadliczbowi. Ich obowiązkiem jest złożenie przysięgi protonotarialnej.

INGRES — uroczyste i oficjalne objęcie, przez nowo wybranego biskupa podczas Mszy Świętej, urzędu w swojej diecezji z procesjonalnym wejściem do katedry (także proboszcza w parafii).

INKARDYNACJA — włączenie do kleru dokonujące się poprzez przyjęcie święceń diakonatu. Osoby te od tej pory zostają przeznaczone do posługi Ludowi Bożemu w Kościele lokalnym.

INKLINACJA — (łac. inclino — skłaniać się) w liturgii są to skłony ciała lub ukłony głowy.

INKWIZYCJA (od łac. inquirere – śledzę) — Inkwizycja, Inquisitio haereticae pravitatis, Sanctum officium (łac. Inquisitio — śledztwo, badanie) — nazwa instytucji śledczo—sądowniczej Kościoła katolickiego działającej od XIII do XIX wieku, utworzonej w celu wyszukiwania, nawracania i karania heretyków w oparciu o postanowienia ujęte w dokumentach soborowych, synodalnych oraz bullach papieskich.

INPROPERIA — (od łac. improprio — czynić wyrzuty) — śpiew liturgiczny, wykonywany w Wielki Piątek, zazwyczaj w czasie adoracji krzyża: wyraża wyrzuty, jakie Bóg ma wobec ludzi, którzy odrzucili jego dobroć, a w zamian zgotowali mu straszną mękę krzyża. Jest to śpiew: "Ludu mój, ludu, cóżem ci uczynił?".

INRI — skrót łacińskich słów: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum — Jezus Nazarejczyk Król Żydowski, umieszczony na krzyżu nad głową ukrzyżowanego Chrystusa, w jęz. greckim, hebrajskim i łacińskim (por. J 19,20).

INSTALACJA KANONICKA uroczysty obrzęd ustanowienia nowych kanoników połączony ze złożeniem wyznania wiary, oraz poświęceniem i nałożeniem szat kanonickich. (zobacz: kanonicy, kanonicy gremialni, kanonicy honorowi, precedencja)

INSYGNIA — (łac. signum — znak, oznaka) oznaka jakiejś władzy, święceń, urzędu. Np. insygnium władzy kapłańskiej jest stuła i ornat.

INSYGNIA BISKUPIE (pontyfalia) to inaczej oznaki władzy biskupiej, jaka została biskupowi nadana przez papieża. Niegdyś nadanie godności biskupiej było połączone z wręczeniem insygniów biskupich (określamy to mianem inwestytura). Teraz wydarzenia te mogą nastąpić w innym czasie. W wieku XIII, gdy w Europie zaistniał spór o inwestyturę, między cesarzem a papieżem, przez pewien czas godność biskupia nadawał władca świecki (cesarz). Jednak po konkordacie wormackim w 1222 r. przywilej inwestytury przysługuje papieżowi. Zasadniczo do insygniów biskupich zaliczamy: mitrę, pastorał, pektorał, pierścień oraz piuskę.

INSYGNIA RZE — ministranci posługujący biskupowi w taki sposób, że podczas sprawowania Mszy Świętej trzymają biskupowi mitrę i pastorał w momentach, w których biskup ich nie używa.

INTERDYKT (łac. interdictum) – rzadko stosowana kara kościelna, w Kodeksie Prawa Kanonicznego, która czasowo pozbawia przestępców pewnych uprawnień duchownych oraz pewnych funkcji, ale ich nie wyklucza ze wspólnoty Kościoła. Zazwyczaj interdykt zawiesza prawa do sprawowania sakramentów (jeżeli dotyczy duchowieństwa) i sakramentaliów, a także prawa przyjmowania sakramentów (w przypadku ludzi świeckich). Obecnie nie istnieje już interdykt zbiorowy, ale w średniowieczu był stosowany nawet wobec całych państw, kiedy ich władca szkodził papieżowi. Interdykt w przypadku osób świeckich zazwyczaj zawiesza prawa do przyjmowania sakramentów. Na mocy samego prawa traci on ważność w niebezpieczeństwie śmierci. W przeciwieństwie do ekskomuniki nie zrywa jednak łączności z Kościołem.

(zobacz: kary, kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdykt, suspensa, cenzury, przestępstwo)

INTERKOMUNIA (łac. Communicatio in sacris) — wspólnota eucharystyczna – uczestniczenie w jednej Eucharystii (Uczcie Eucharystycznej) chrześcijan różnych wyznań. Z prawa Bożego wykluczony jest wszelki współdział, który szkodziłby jedności Kościoła lub oznaczałby formalne przyjęcie błędu, albo przedstawiałby niebezpieczeństwo zbłądzenia w wierze, zgorszenia oraz indyferentyzmu.

INTROIT — (łac. wejście) pieśń na wejście we Mszy św. Tym określeniem nazywano także procesję wejścia lub antyfonę na wejście.

INVITATORIUM — (łac. wezwanie) słowa rozpoczynające daną godzinę kanoniczną Liturgii Godzin. Są to słowa: "Boże wejrzyj ku wspomózeniu memu" bądź: "Panie otwórz wargi moje...".

IZRAEL — słowo to ma wiele znaczeń. Jest imieniem, które bóg nadał Jakubowi, synowi Izaaka, jest to państwo którego królami byli niegdyś Saul, Dawid, Salomon, jest nazwą narodu wybranego, współcześnie państwo na wschodnim brzegu morza śródziemnego.

J

JAHWE (hebr. יהוה) – Bóg czczony w judaizmie i chrześcijaństwie. Odnosi się do Istoty Najwyższej, pojmowanej na sposób monoteistyczny.

JAŁMUŻNA — jedna z form religijnego samodoskonalenia się (pokuty). Polega na oddaniu z serca materialnego daru potrzebującemu.

JASEŁKA (inaczej herody) — teatralne widowisko ludowe, którego tematem jest Boże Narodzenie. Obecnie jasełka wystawiają wy— łącznie zespoły dziecięce. Nazwa pochodzi od jasła czyli żłobu.

JEROZOLIMA — (herbr. Jeru—szalaim— miasto pokoju) "miasto święte", w którym działał, umarł i zmartwychwstał Jezus Chrystus. Założone około XIV w. przed Chr. jako miasto pogańskie, w XI/X w. król Dawid uczynił ją stolicą swego państwa. Wielokrotnie niszczone i odbudowane. Dzisiaj jest miejscem przenikania się największych światowych religii monoteistycznych; chrześcijaństwa, judaizmu i islamu.

JEZUS Z NAZARETU (Jezus Chrystus) — urodził się w Betlejem, jego matką była Maria, małżonka Józefa. dzieciństwo i młodość spędził w Nazarecie, w Galilei. Około 27—28 r. przyjął chrzest z rąk Jana Chrzciciela i rozpoczął działalność publiczną jako nauczyciel, prorok i uzdrowiciel. W swoich naukach, kierowanych głównie do Żydów, mówił o nadejściu Królestwa Bożego, o Bogu jako Ojcu, wzywał do nawrócenia, zapowiadał czasy ostateczne i stawiał przed człowiekiem maksymalistyczne wymagania etyczne. Zgromadził wielu zwolenników. Powołał 12 apostołów na swoich głównych uczniów i świadków, wyróżniając wśród nich Piotra. Nauki Jezusa Chrystusa budziły sprzeciw, zwłaszcza wśród uczonych w Piśmie i faryzeuszów, którzy podejrzewali go podważanie Prawa Mojżeszowego. Pojmany w Getsemani w wyniku zdrady Judasza Iskarioty, został postawiony przed arcykapłanami i przed sanhedrynem, który postanowił go uśmiercić. Motywem decyzji była obawa arystokracji jerozolimskiej przed buntem zwolenników Chrystusa przeciw Rzymowi oraz zarzut bluźnierstwa, wynikły z przypisania sobie przez Jezusa Chrystusa godności Mesjasza, Syna Bożego. Wyrok został wydany przez rzymskiego prefekta Poncjusza Piłata, który zezwolił ukrzyżować Jezusa. Umarł i został pogrzebany. Na trzeci dzień po śmierci kobiety z jego najbliższego otoczenia i apostołowie odkryli pusty grób, a potem wielokrotnie widzieli Jezusa powstałego z martwych. Stało się to podstawą chrześcijaństwa. W islamie uznawany jest za proroka.

JĘZYK ŁACIŃSKI — „martwy” i nie podlegający ewolucji, wyraża w sposób pewny, adekwatny i precyzyjny prawdy wiary, chroniąc przed potencjalnymi błędami, które mogą wynikać z nieściśłości i wieloznaczności języków nowożytnych. Ma to swoje nieocenione zastosowanie w studium teologii. Jest to również niezwykle ważne w procesie zachowywania świętych, starożytnych, nietykalnych słów i formuł liturgii oraz właściwego ich rozumienia. Właściwością języków współczesnych jest zmienność. Język liturgii, który strzeże tożsamości Mszy Świętej przed błędem interpretacji, nie może podlegać zmianom. Język łaciński jest pierwszym językiem Kościoła.

JUBILEUSZ — lub Rok Święty, ogłaszany jest przez papieża od XIV w. Ma on na celu pogłębienie życia religijnego wiernych i uzyskanie przez nich odpustu zupełnego.

JUNIORAT — okres formacji w instytucie życia konsekrowanego od złożenia ślubów czasowych do ślubów wieczystych.

JURYSDYKCJA (z łac. iurisdictio, dosł. „orzekam o prawie”) – prawo sądenia, posiadane przez dany podmiot (organ) uprawnienie (kompetencja) do rozpoznawania i rozstrzygania danych spraw, tj. orzekania w danej sprawie np. jurysdykcji nad penitentami z obcych diecezji do odpuszczania grzechów.

JUTRZNI — pierwsza część Liturgii Godzin odmawianej o wschodzie Słońca. Częstym zwyczajem jest łączenie jutrzni z godziną czytań.

K

KADZIDŁO — wonna mieszanina żywicy i ziół, spalana w kadzielnicy podczas celebracji liturgicznych, np. na Mszy Świętej, okadzenie księgi Ewangelii, paschału, krzyża, biskupa, wiernych, itd.

KALENDARZ GREGORIAŃSKI — kalendarz obowiązujący obecnie prawie na całym świecie. Wprowadził go 21 marca 1582 r. papież Grzegorz XIII na miejsce kalendarza juliańskiego. Nazwa pochodzi od imienia reformatora. Kościół prawosławny i unicy używają nadal Kalendarza Juliańskiego. (zobacz: kalendarz juliański)

KALENDARZ JULIAŃSKI — kalendarz słoneczny opracowany na życzenie Juliusza Cezara przez astronoma egipskiego Sosygenesa i wprowadzony w życie 1 stycznia 45 r. p.n.e. jako kalendarz obowiązujący w państwie rzymskim. Obowiązywał w Europie przez wiele stuleci (w Polsce do 1582). Kalendarz juliański spóźniał się o 1 dzień na 128 lat w stosunku do astronomicznego, został więc zastąpiony przez obecnie obowiązujący Kalendarz Gregoriański. Do dzisiaj jednak jest podstawą roku liturgicznego w Kościele Prawo— sławnym. Skutkiem wprowadzenia kalendarza gregoriańskiego było ominięcie 10 dat (od 5 do 14 października w 1582 r.) — miało to na celu skorygowanie powstałego opóźnienia. Dlatego też Kościół Prawosławny obchodzi Narodzenie Pańskie 6 stycznia — 10 dni po Kościele Rzymskokatolickim. (zobacz: kalendarz gregoriański)

KALENDARZ LITURGICZNY — zawiera informacje dotyczące poszczególnych dni liturgicznych w ciągu roku. Hierarchizuje wspomnienia, święta i uroczystości. Kalendarz liturgiczny do użytku praktycznego tzw. Ordo precyzuje jakiego formularza Mszy Świętej należy użyć konkretnego dnia, dając wykaz koloru szat liturgicznych, wspomnień oraz pieśni.

KALWARIA — miejsce śmierci Chrystusa, a także z rozmachem budowane drogi krzyżowe w różnych miejscach świata licznie nawiedzane przez pielgrzymów.

KALWINIZM — jeden z głównych nurtów protestanckich. Twórcą doktryny był Jan Kalwin. Kalwinizm zakłada predestynację oraz surową wstrzeźliwość w korzystaniu z dóbr doczesnych. Pojmuje Eucharystię jako pamiątkę wydarzenia, które ma miejsce w niebie, a na ziemi jest tylko odtwarzane na pamiątkę przez kapłana.

KAMERLING (szambelan papieski) — jest to kardynał, który kieruje Kamerą Apostolską. Zarządza on sprawami zwyczajnymi Kościoła oraz troszczy się o dobra i prawa doczesne Stolicy Apostolskiej w okresie wakatu, czyli w czasie między śmiercią papieża a wyborem następnego.

KANCELARIA PARAFIALNA — biuro przeznaczone do spraw administracyjnych lub duszpasterskich parafii. Zazwyczaj jest to wydzielone pomieszczenie na plebanii. Archiwizuje się tam księgi parafialne i kronikę parafii.

KANCJONAŁ — zbiór pieśni religijnych.

KANON — jednostka porządkowa tekstu w prawie kanonicznym, także wykaz świętych, oraz wykaz ksiąg Pisma św.

KANON CHRZEŚCIJAŃSKI PISMA ŚWIĘTEGO — Kanon (gr. κανών „reguła postępowania”) – zbiór — spis ksiąg uznanych za autentyczne i natchnione Pismo Święte (Biblię).

STARY TESTAMENT (46)

Księgi historyczne:

Pięcioksiąg Mojżesza:

Księga Rodzaju (Rdz)

Księga Wyjścia (Wj)

Księga Kapłańska (Kpł)

Księga Liczb (Lb)

Księga Powtórzonego Prawa (Pwt)

Inne księgi historyczne:

Księga Jozuego (Joz)

Księga Sędziów (Sdz)

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Księga Rut (Rt)

1 Księga Samuela (1Sm)

2 Księga Samuela (2Sm)

1 Księga Królewska (1 Krl)

2 Księga Królewska (2 Krl)

1 Księga Kronik (1 Krn)

2 Księga Kronik (2 Krn)

Księga Ezdrasza (Ezd)

Księga Nehemiasza (Neh)

Księga Tobiasza (Tb) [deuterokanoniczna]

Księga Judyty (Jdt) [deuterokanoniczna]

Księga Estry (Est) [deuterokanoniczna]

1 Księga Machabejska (1 Mch) [deuterokanoniczna]

2 Księga Machabejska (2 Mch) [deuterokanoniczna]

Dydaktyczne:

Księga Hioba (Hi)

Księga Psalmów (Ps)

Księga Przysłów (Prz)

Księga Koheleta (Koh)

Pieśń nad Pieśniami (Pnp)

Księga Mądrości (Mdr) [deuterokanoniczna]

Księga Mądrości Syracha (Eklezjastyk) (syr) [deuterokanoniczna]

Prorockie:

Prorocy więksi:

Księga Izajasza (Iz)

Księga Jeremiasza (Jr)

Księga Lamentacji (Lm)

Księga Barucha (Ba) [deuterokanoniczna]

Księga Ezechiela (Ez)

Księga Daniela (Dn) [dodatki deuterokanoniczne]

Prorocy mniejsi:

Księga Ozeasza (Oz)

Księga Joela (Jl)

Księga Amosa (Am)

Księga Abdiasza (Ab)

Księga Jonasza (Jon)

Księga Micheasza (Mi)

Księga Nahuma (Na)

Księga Sofoniasza (So)

Księga Aggeusza (Ag)

Księga Zachariasza (Za)

Księga Malachiasza (Ml)

NOWY TESTAMENT (27)

Księgi Historyczne:

Ewangelie:

Mateusza (Mt)

Marka (Mk)

Łukasza (Łk)

Jana (J)

Dzieje Apostolskie (Dz)

Księgi dydaktyczne:

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Listy Pawła:

List do Rzymian (Rz)

1 List do Koryntian (1 Kor)

2 List do Koryntian (2 Kor)

List do Galatów (Ga)

List do Efezjan (Ef)

List do Filipian (Flp)

List do Kolosan (Kol)

1 List do Tesaloniczan (1 Tes)

2 List do Tesaloniczan (2 Tes)

1 List do Tymoteusza (1 Tm)

2 List do Tymoteusza (2 Tm)

List do Tytusa (Tt)

List do Filemona (Flm)

Pozostałe listy:

List do Hebrajczyków (Hbr) — autorstwo nieustalone

1 List do św. Piotra (1 P)

2 List do św. Piotra (2 P)

1 List do św. Jana (1 J)

2 List do św. Jana (2 J)

3 List do św. Jana (3 J)

List do św. Judy (Jud)

Księgi Prorockie:

Apokalipsa św. Jana (Ap)

KANON RZYMSKI — pierwsza Modlitwa Eucharystyczna, czcigodny i starożytny Kanon, który od reformy liturgii papieża św. Grzegorza I Wielkiego (590—604) rozpowszechnił się w całym Kościele Zachodnim i do 1968 r. był w liturgii zachodniej jedyną Modlitwą Eucharystyczną. Można go używać podczas każdej Mszy Świętej, jednak obecnie zalecany jest na niedziele, uroczystości i święta, a zwłaszcza tych świętych, którzy są w nim wymienieni; nie posiada własnej prefacji i może się łączyć z każdą z nich.

KANONICY GREMIALNI członkowie Kapituły posiadający pełnię praw i obowiązków przysługujących kanonikom tj. posiadają prawo głosu czynnego i biernego podczas sesji kapitulnych. (zobacz: instalacja kanonicka, kanonik, kanonicy honorowi, precedencja)

KANONICY HONOROWI – mianowani w sposób swobodny przez biskupa kanonicy honorowi Kapituły, nie wchodzą do gremium kapituły. Kanonicy honorowi nie wymagają instalacji, swoje prawa honorowe zyskują z chwilą nominacji, chyba że dekret nominacyjny postanawia inaczej. (zobacz: instalacja kanonicka, kanonik, kanonicy gremialni, precedencja)

KANONIK — wyższy duchowny katolicki, członek kapituły. (zobacz: instalacja kanonicka, kanonicy, kanonicy honorowi, precedencja)

kanoników i ich narady). Kapituła zwana także kapitułą lub kolegium kapitulnym, stanowi kolegium kapłanów, którego zadaniem jest sprawowanie bardziej uroczystych czynności liturgicznych oraz wypełnianie zadań zleconych jej przez prawo lub przez Biskupa.

KANONIZACJA — uroczysty akt w Kościele Rzymskokatolickim, w którym papież ogłasza, że dana osoba jest zbawiona, a jej życie jest wzorem do naśladowania przez wiernych. Można się więc modlić przez wstawiennictwo tej osoby do Boga i oddawać jej cześć w sposób określony przez Kościół (nigdy nie można jej oddawać czci należnej tylko Bogu). Kanonizacja dokonuje się w czasie mszy świętej z udziałem papieża.

KANTOR (łac. cantare – śpiewać) — osoba podtrzymująca śpiew całego ludu i nim kierująca. Intonuje aklamacje i śpiewy, wykonuje wezwania przy litaniiach, a także w przypadku braku psalterzysty może wykonywać śpiewy międzylekcyjne. Podczas sprawowania Liturgii Godzin może

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

na przemian z ludem śpiewać psalmy i hymny. Oprócz przy— gotowania muzycznego powinien on odznaczać się przygotowaniem

KANTYK — hymn używany w Liturgii Godzin, zaczerpnięty z Pisma Świętego. Zazwyczaj jest to Pieśń Zachariasza (tzw. Benedictus Łk 1,67—80), Pieśń Maryi (tzw. Magnificat — Łk 1,46—55) oraz Pieśń Symeona (Łk 2) z Nowego Testamentu. Ze ST używa się m. in.: Pieśń trzech młodzieńców (Dn), kantyku Anny (1 Krl 2).

KANTYLACJA — forma wykonywania tekstu liturgicznego między śpiewem a deklamacją, określana jako muzyczne czytanie..

KAPA (łac. pluviale) — wierzchnia, ozdobna szata liturgiczna w kształcie półkolistej płaszcza zapinanego na piersiach klamrą. Używana przy procesjach, sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów z wyjątkiem mszy świętej. Nie jest to strój liturgiczny w takim znaczeniu jak pozostałe szaty liturgiczne. Nie ma też powszechnie przyjętej symboliki. Na przełomie VIII i IX wieku kapa staje się szatą liturgiczną w Europie. Na oznaczenie kapy istniały dwie nazwy: we Włoszech i Francji nazywano ją pluviale, natomiast w krajach północnych cappa. W XI wieku kapa staje się strojem liturgicznym już w całym Kościele.

KAPELAN — duchowny spełniający funkcje liturgiczne przy kaplicy zakonnej, szpitalnej lub przydzielony przez władzę duchowną do obsługi duszpasterskiej pewnej grupy osób lub środowisk (np. kapelan wojskowy, więzienny, szpitalny, uczelniany). Kapelanem nazywany bywa także duchowny diecezjalny bądź zakonny pomagający biskupowi przy czynnościach biskupich i będący jego sekretarzem.

KAPELAN HONOROWY OJCA ŚWIĘTEGO — tytuł w hierarchii Kościoła Katolickiego między kanonikiem a prałatem.

KAPITULARZ — pomieszczenie klasztorne służące zakonnikom do zebrań. Najczęściej usytuowane było w pobliżu prezbiterium albo przy krużganku w skrzydle wschodnim zabudowań klasztornych. Także sala zebrań kapituły kanoników lub potoczna nazwa strychu nad zakrystią w kościołach.

KAPITULUM — czytany fragment z Pisma św. podczas Liturgii Godzin.

KAPITUŁA np. katedralna — zespół kanoników, dawniej mający prawo wyboru biskupa, (także miejsce posiedzeń kanoników i ich narady). Kapituła zwana także kapitułą lub kolegium kapitulnym, stanowi kolegium kapłanów, którego zadaniem jest sprawowanie bardziej uroczystych czynności liturgicznych oraz wypełnianie zadań zleconych jej przez prawo lub przez Biskupa — zebranie wybranych przedstawicieli danego instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego, omawiających sprawy całej wspólnoty lub jej prowincji i podejmujących decyzje zgodnie z konstytucjami lub innymi ustawami wewnętrznymi.

KAPLICA (łac. capella) — niewielka budowla sakralna, wolnostojąca lub połączona z kościołem (może w ten sposób tworzyć nawę boczną), pałacem czy klasztorem; także wydzielone pomieszczenie w kościele z ołtarzem.

KAPLICA SYKSTYŃSKA — papieska kaplica w Pałacu Watykańskim zbudowana w latach 1475—1483 z fundacji papieża Sykstusa IV (stąd jej nazwa). To w niej odbywa się najważniejsza część konklawe — głosowania mające na celu wybór kolejnego papieża.

KAPŁAN — osoba duchowna, posiadająca władzę i funkcję pośredniczenia między Bogiem a ludźmi. Kapłaństwo udzielane jest przez Boga tym, którzy z woli Chrystusa przez sakrament święceń stają się nauczycielami, szafarzami sakramentów i pasterzami ludu Bożego. (zobacz: Ratio Institutionis, formacja kapłańska, alumn, kleryk, seminarium duchowne, prezbiter)

KAPŁAŃSTWO — patrz sakrament kapłaństwa.

KAPŁAŃSTWO KOBIEC lub ordynacja kobiet — określenie stosowane przez Kościoły protestanckie, anglikańskie czy niektóre wspólnoty odnoszące się do starokatolicyzmu szczególnie zjednoczone w Unii Utrechckiej Kościołów Starokatolickich, na podstawie autonomicznych decyzji kościołów lokalnych, uznając przez te wspólnoty prawo dopuszczania kobiet do stanu duchownego wbrew woli Chrystusa, Tradycji i praktyce Kościoła.

KAPTUREK — przedmiot służący do gaszenia świec, których nie można zdmuchnąć.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

KARDYNAŁ – najwyższa godność kościelna, nadawana najwybitniejszym biskupom, duchownym z Kurii Rzymskiej i zasłużonym teologom. Kardynałów mianuje Papież spośród najbardziej zasłużonych dla Kościoła i wyróżniających się wiedzą teologiczną biskupów (wyjątkowo także kapłanów), stoją oni na czele centralnych urzędów Kurii Rzymskiej, odbywają zgromadzenia pod przewodnictwem papieża tzw. konsystorze i przewodniczą ceremoniom liturgicznym. Zewnętrzne oznaki godności: purpurowa (czerwona) sutanna, mucet i piuska, płaszcz i kapelusz.

KARDYNAŁ „IN PECTORE” — jest to kardynał, którego mianuje papież, jednak z ważnych powodów nie ujawnia jego nazwiska i zachowuje je „w sercu”. (zobacz: in pectore)

KARDYNAŁ ELEKTOR — kardynał posiadający prawo i obowiązek wybierania nowego papieża podczas konklawe i bycia wybranym. Po ukończeniu 80 lat nie jest już elektorem — traci czynne i bierne prawa wyborcze.

KARNAWAŁ — okres między Bożym Narodzeniem a Popielcem, wypełniony zabawami, tańcami

KARY — Kościół posiada wrodzone i własne prawo wymierzania sankcji karnych jego wiernym popełniającym przestępstwo. Prawo to ma charakter wrodzony i służy do zachowania tożsamości i jedności Kościoła. Władza ta przysługuje niezależnie od władzy świeckiej i wchodzi w zakres rządzenia. Przy czyn należy podkreślić, że Kościół władzy karania nie uznaje za pierwszorzędny środek do zbawienia. W ujęciu prawo—kanonicznym przez przestępstwo należy rozumieć zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu poważnie poczytalne na skutek winy umyślnej i nieumyślnej. Karanie czynów, Kościół uznał za ostateczny środek, po wcześniejszym wyczerpaniu wszystkich możliwości wpływu, oddziaływania mającego na celu skłonienie sprawcy do poprawy i zadośćuczynienia.

(zobacz: kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdykt, suspensa, cenzury, przestępstwo)

KARY EKSPIACYJNE — są karami wymierzonymi w celu zadośćuczynienia za popełnione przestępstwo. Sankcje te niekoniecznie jak w przypadku cenzury mogą zostać darowane. Mogą one zostać nałożone na sprawcę na zawsze, na czas określony lub nieokreślony.

(zobacz: kary, ekskomunika, interdykt, suspensa, cenzury, przestępstwo)

KATAFALK — zazwyczaj drewniane lub metalowe podwyższenie w kształcie skrzyni, pomalowane na czarno lub fioletowo, często ozdobione symbolami śmierci i zmartwychwstania, na którym umieszcza się trumnę podczas nabożeństwa pogrzebowego.

KATAKUMBY — znajdujące się pod powierzchnią ziemi cmentarze związane z chrześcijaństwem prześladowanym za czasów cesarstwa rzymskiego. Najczęstsze katakumby spotykamy właśnie w Rzymie (np. katakumby św. Kaliksta, gdzie pochowano św. Tarsycjusza). W katakumbach zasadniczo nie odprawiano Eucharystii — nie było to też zwyczajowe miejsce spotkań Chrześcijan.

KATECHEZA (z gr. katēchēsis, katēchéō) — formacja chrześcijańska, mająca na celu przekazanie wiary — nauczanie zasad wiary chrześcijańskiej. Początkowo katecheza odbywała się w ramach katechumenatu dorosłych, później zostały nią objęte dzieci uczące się w szkole i przygotowujące do Pierwszej Komunii Świętej i bierzmowania.

KATECHIZM — wykład nauki katolickiej w dziedzinie wiary i moralności, oficjalny tekst Nauczycielskiego Urzędu Kościoła. Obejmuje cztery tematy: wyznanie wiary, celebrację misterium chrześcijańskiego (liturgia i sakramenty), życie w Chrystusie (nauczanie moralne) oraz modlitwę chrześcijańską.

KATECHUMEN — osoba dorosła przygotowująca się do przyjęcia Sakramentu Chrztu Świętego.

KATECHUMENAT — w starożytnym Kościele czas, w którym kandydaci do chrztu przygotowywali się do jego przyjęcia poprzez pogłębianie wiary, lekturę Pisma Świętego, zaznajamianie się z nauką Kościoła i ucząc się życia we wspólnocie chrześcijańskiej. Dziś popularny jest neokatechumenat, czyli czas pogłębiania wiary we wspólnocie przez tych, którzy już przyjęli chrzest.

KATEDRA — (od gr. cathedra— podwyższenie) w pierwotnym znaczeniu oznacza krzesło, w chrześcijaństwie tron biskupi. Od X wieku mianem katedry określa się rezydialny kościół biskupa — matkę wszystkich kościołów w diecezji, w którym odbywają się największe uroczystości diecezjalne i sprawowana jest Eucharystia pod przewodnictwem biskupa).

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

KAZALNICA — inaczej ambona; miejsce głoszenia kazania..

KAZANIE — przemówienie kapłana podczas Mszy Świętej lub innych nabożeństw, dotyczące prawd wiary, moralności lub innych zagadnień związanych z wiarą.

KAZNODZIEJA — duchowny wygłaszający kazanie.

KENOZA (gr. κένωσις, kénōsis = "ogółozenie") – pojęcie w teologii chrześcijańskiej interpretujące wcielenie jako dobrowolne, zbawcze uniżenie się Chrystusa, będące wyrazem woli Chrystusa— Boga, odpowiednio do Flp 2, 7: "Chrystus Jezus, istniejąc w postaci boskiej, nie skorzystał ze sposobności, aby na równi być z Bogiem, lecz ogołocił samego siebie".

KERYGMA — słowo "kerygma" w Nowym Testamencie oznacza głoszenie Ewangelii, nauczanie, nawoływanie.

KIELICH (łac. calix sacrificus) — naczynie liturgiczne wykonane ze szlachetnych metali, często bogato zdobione. Podczas mszy świętej następuje w nim przeistoczenie wody i wina w krew Chrystusa. Składa się z czary (wewnątrz połączonej lub posrebrzanej) stopki i łączącego je trzonu. Kielich i patena muszą przed ich użyciem zostać konsekrowane przez biskupa.

KLASZTOR — miejsce zamieszkania i przebywania zakonników lub zakonnice, często ogół pomieszczeń mieszkalnych z kościołem i budynkami gospodarczymi.

KLAUZURA — zespół przepisów dotyczących miejsca zarezerwowanego wyłącznie dla zakonników; także część domu zakonnego, dostępna wyłącznie dla członków danego instytutu życia konsekrowanego. (np. zakaz wstępu mężczyzn do żeńskiego klasztoru).

KLEPSYDRA — niewielki plakat zawiadamiający o czyjejś śmierci i dacie pogrzebu.

KLER — ogół duchowieństwa konkretnego kraju czy wyznania.

KLERYK — (alumn) mężczyzna przygotowujący się do przyjęcia święceń (zobacz: Ratio Institutionis, formacja kapłańska, alumn, seminarium duchowne, kapłan, prezbiter, rektor)

KLERYKALIZM (łac. clericalis: duchowny) – dążenie do uzyskania instytucjonalnego wpływu duchowieństwa na życie społeczne, polityczne oraz kulturalne aż do podporządkowania go duchowieństwu i Kościołowi.

KOADIUTOR — to duchowny wyznaczony do pomocy duchownemu wyższego stopnia, zwykle biskup tytularny pomagający w obowiązkach biskupa diecezjalnego.

KOCIOŁEK — naczynie z uchwytem na wodę święconą używaną do poświęceń i aspersioni, zazwyczaj w zestawie z kropidłem.

KODEKS PRAWA KANONICZNEGO — wspólna nazwa kościelnych aktów prawnych.

KOLEGIATA — kościół, przy którym niegdyś lub obecnie istnieje kapituła.

KOLEGIUM BISKUPÓW — tak nazywa się biskupów Kościoła zjednoczonych ze zwierzchnikiem i zgodnie z jego wolą konstytuujących podmiot najwyższej i pełnej władzy nad całym Kościołem powszechnym. Członkiem Kolegium Biskupów staje się każdy biskup na mocy sakramentalnej konsekracji i uczestnictwa w hierarchicznej wspólnoty z Biskupem Zwierzchnikiem, który posiada nad nim zwierzchnictwo z racji swego prymatu jurysdykcyjnego. Wszyscy biskupi będący członkami kolegium posiadają prawo udziału w synodzie i sprawują na nim w sposób uroczysty władzę kolegiatną, którą wykonują także przez inne działania kolegiatne zgodnie z przepisami Prawa Kanonicznego.

KOLEGIUM KARDYNAŁÓW — jest to gremium złożone z biskupów posiadających tytuł kardynała i tworzących Radę Papieską, której szczególnym uprawnieniem jest prawo wyboru spośród siebie nowego papieża podczas konklawe. Kolegium kardynalskiemu przewodniczy kardynał dziekan, pozostali posiadają tytuły kardynałów—biskupów, kardynałów—prezbiterów i kardynałów—diakonów. Kolor ich szat jest czerwony i oznacza gotowość do przelania krwi męczeńskiej za Kościół. Spotkanie kardynałów pod przewodnictwem papieża to konsystorz.

KOLEKTA (od łac.colligo— zbierać) — modlitwa kończąca obrzędy wstępne mszy św. oraz modlitwa końcowa w jutrzni, nieszporach i godzinie czytań. Nazwa pochodzi stąd, że modlitwa ta zbiera i ukierunkowuje intencje modlitewne wiernych.

KOLEDA — pieśń bożonarodzeniowa o tematyce religijnej, początkowo wywodząca się z tradycji ludowej, potem komponowana również przez wielu wybitnych kompozytorów. Odmiana kolędy o

wątkach zaczerpniętych z życia codziennego nazywana jest pastorałką. Także: potoczna nazwa wizyty duszpasterskiej.

KOLEDA DUSZPASTERSKA — odwiedziny duszpasterskie kapłana przynależnej parafii w celu błogosławieństwa rodziny oraz spotkania i zapoznania się z nią. Ma miejsce w czasie okresu Bożego Narodzenia.

KOLORATKA — charakterystyczny dla stroju duchownych biały, sztywny kołnierzyk. Może być noszony zarówno przy sutannie, jak i przy stroju świeckim.

KOLORY LITURGICZNE — służą lepszemu wyrażeniu tego, co charakterystyczne dla celebrowanych tajemnic, w okresach składających się na rok liturgiczny. Po raz pierwszy kanon koloru dnia ustalił oficjalnie papież Innocenty III na początku XIII wieku. Od czasu Soboru Trydenckiego pozostaje on niemal niezmienny. Podstawowe kolory liturgiczne to: biały — symbol światła (w okresie Bożego Narodzenia i okresie Wielkanocnym), zielony — to wyraz nadziei (w okresie zwykłym), fioletowy — oznacza pokutę, umartwienie i pokorę (w Adwencie i w Wielkim Poście) oraz czerwony — oznacza miłość i męczeństwo (używany w poszczególne dni roku, m.in. w Niedzielę Palmową, Zesłanie Ducha Świętego i inne), czarny — barwa żałoby, symbol śmierci — wyraża smutek po zmarłych i pamięć o nich. Dodatkowo można używać koloru różowego w dwie niedziele w ciągu roku — adwentową „Gaudete” i wielkanocną „Laetare”.

KOŁADKA (grzechotka) — drewniany instrument składający się z młoteczka, podstawki i rączki, wydający tępe dźwięki. Zastępuje w liturgii kościelnej dzwonki, gong itp. od Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek do Liturgii Wigilii Paschalnej.

KOMENTATOR — poprzez objaśnienia i pouczenia wprowadza wiernych w tajemnicę liturgii i pozwala na lepsze jej zrozumienie. Wymaga się, by komentarze były krótkie, zwięzłe, jasne i przygotowane na piśmie. Swoją funkcję komentator spełnia stojąc przed wiernymi, ale nie powinien posługi swej pełni od ambony, ponieważ jest ona stołem Słowa Bożego — stamtąd odczytuje się fragmenty Pisma Świętego i głosi się homilię.

KOMPLETA — modlitwa Liturgii Godzin odmawiana przed udaniem się na spoczynek. Składa się

KOMUNIA — (od łac. *communio* — jedność, zjednoczenie). Oznacza zjednoczenie wszystkich wiernych, uczestniczących w zgromadzeniu eucharystycznym, w Chrystusie poprzez przyjęcie Komunii św. — postaci eucharystycznych.

KOMUNIA DUCHOWA — Komunia duchowa to komunია zjednoczenia duchowego z Chrystusem, którego źródłem jest wiara. Dzięki niej człowiek odczuwa pragnienie Eucharystii i odczuwa jej skutki jednocząc się z Chrystusem w miłości. Komunia duchowa jest faktycznym zjednoczeniem z Bogiem, mimo braku konsekrowanej hostii. różne rodzaje przyjmowania komunii św. nie są do przeciwstawiania sobie. Komunia duchowa nie może być próbą łagodzenia wymagań moralnych wobec sakramentu. Konieczność odpowiedniej dyspozycji do realizacji komunii z Bogiem pozostaje niezmienna. Człowiek pragnie zjednoczenia z tym, który jest po trzykroć Świętym, dlatego sam musi być święty. Tam, gdzie po stronie człowieka pojawia się grzech nie może być mowy o zjednoczeniu z Bogiem, choć nie wyklucza to Jego działania. Bóg dotyka grzesznika swoją łaską i jeśli wzbudza pragnienie komunii, to poprzez zerwanie z grzechem, czyli nawrócenie.

Komunia duchowa nie jest komunią pragnienia. Często istnieje nieuzasadnione posługiwanie się analogią do chrztu pragnienia lub łaski usprawiedliwienia. Grzesznik, który wzbudza w sobie akt miłości do Boga (*contritio*) otrzymuje przebaczenie popełnionych grzechów jako łaskę zawartą w pragnieniu przyjęcia chrztu św., a u ochrzczonych pragnieniu ich wyznania w spowiedzi św. W obu tych sakramentach akt miłości zawarty jest w doskonałym żalu człowieka. W przypadku komunii św. nie ma miłości do Chrystusa bez pragnienia zjednoczenia się z Nim sakramentalnie. To jest istota komunii duchowej. Zatem czym innym jest sakrament *ex voto*, przez który człowiek otrzymuje owoce bez znaku sakramentalnego, a czym innym samo pragnienie sakramentu.

KOMUNIA SAKRAMENTALNA — oznacza faktycznie przyjęcie konsekrowanej hostii, ale z brakiem odpowiedniej dyspozycji. Ta dyspozycja to łaska, która powinna uczynić człowieka

świętym dla przyjęcia tego, co najświętsze – samego Boga. Wyłączna komunია sakramentalna to komunია świętokradcza.

KOMŹA — sięgająca najdalej do kolan, niekiedy ozdobiona, biała, płócienna szata używana podczas wykonywania czynności liturgicznych. Powstała ze skrócenia alby, dla większej wygody. Najpierw, do IX wieku używano jej w chórze. Do XI wieku była właśnie strojem chórowym, czyli stosowana była podczas odmawiania liturgii godzin, a od XIV w. także używana do tych wszystkich czynności liturgicznych, dla których alba nie była wyraźnie przypisana.

KONCELEBRA — współodprawianie przez kapłanów Eucharystii sprawowanej przez biskupa lub kapłana przez niego wyznaczonego (celebransa).

KONCELEBRANS — kapłan, który sprawuje Eucharystię ale jej nie przewodniczy.

KONFERENCJA EPISKOPATU — wspólnota biskupów państwa lub innej jednostki terytorialnej. Decyzje episkopatu mają charakter kolegialny.

KONFESJONAŁ (łac.confessio— wyznaje) — zazwyczaj drewniany mebel, składający się z krzesła dla spowiednika i klęcznika dla penitenta, często oddzielonych od siebie kratką, przy którym sprawuje się sakrament pojednania (spowiedzi świętej); dawniej nazywany słuchalnicą. Konfesjonał powinien pełnić wyłącznie rolę użytkową, nie może być elementem dekoracyjnym o przeładowanej, przestylizowanej formie. Ustawienie konfesjonału także nie może być przypadkowe — spowiedź wymaga ciszy i skupienia. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka)

KONFIRMACJA — (łac.confirmo— potwierdzam) w protestantyzmie obrzęd wyznania, potwierdzenia wyznawanej wiary przed całą wspólnotą parafialną (lub jej reprezentacją). Ma być częścią inicjacji chrześcijańskiej; dowodem na to, że wierny wyznaje wiarę publicznie w sposób świadomy i dojrzały.

KONKATEDRA — współkatedra, prokatedra; jeden spośród kościołów w diecezji zastępujący katedrę, czyli kościół będący pod zwierzchnictwem biskupa.

KONKLAWĘ — (łac. cum clave — pod kluczem) nadzwyczajne zebranie się kolegium kardynałów po śmierci papieża, w celu wyboru nowego. Konklawe odbywa się w atmosferze całkowitego odseparowania od świata zewnętrznego w momencie wypowiedzenia przez kardynała kamerlinga, bądź papieskiego ceremoniarza słów "extra omnes" — "nikt więcej", aż do ogłoszenia z loggii Bazyliki św. Piotra imienia nowego papieża.

KONKORDAT — uroczysta umowa pomiędzy Kościołem a państwem, regulująca status prawny Kościoła w tym kraju oraz relacje Kościół—państwo.

KONOPEUM (od gr.konopeion) — jedwabna bądź lniana tkanina używana w bazylikach większych do zasłaniania drzwiczek tabernakulum.

KONSEKRACJA (łac. consecrare — poświęcić, consecratio — poświęcenie, przekazanie na własność Bogu) — akt liturgiczny przez który dokonuje się poświęcenie danej osoby, rzeczy lub miejsca na wyłączną służbę Bożą. Konsekuje się osoby w akcie składania przez nie ślubów ubóstwa, posłuszeństwa i czystości, konsekuje się chleb i wino w czasie Eucharystii, konsekuje się kościół, aby służył wyłącznie kultowi Bożemu.

KONSEKRACJA KOŚCIOŁA (łac. consecratio ecclesiae) — uroczyste poświęcenie zastrzeżone dla biskupa nowo powstałej świątyni. Ceremonia składa się z trzech części. Poprzez pokropienie ścian budynku wodą święconą biskup obejmuje go w posiadanie, by następnie odbyć procesję do wnętrza świątyni. Po śpiewie hymnu Veni Creator wypisuje pastorałem na popiele alfabet grecki i łaciński. W kolejnej części za pomocą wody gregoriańskiej uświęca wnętrze kościoła, po czym zostaje odmówiona prefacja, w której biskup błaga o wspomóżenie Ducha Świętego. Dopiero w ostatniej części dokonuje się właściwa konsekracja murów poprzez namaszczenie olejem tzw. zacheuszków symbolizujących dwunastu apostołów. Po namaszczeniu ołtarza spala się na nim kadzidło w czterech rogach i pośrodku. (zobacz: abecedarium)

KONSTYTUCJA APOSTOLSKA — uroczyste pismo papieskie, dotyczące wiary lub dyscypliny.

KONSUBSTANCJACJA (łac. consubstantiatio) — nauka teologiczna o obecności Ciała i Krwi Jezusa Chrystusa w chlebie i winie podczas Sakramentu Wieczerzy Pańskiej, uznawana obecnie

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

przez część kościołów protestanckich, przede wszystkim przez Kościoły luterzańskie. (zobacz: transsubstancjacja)

KONSYSTORZ — pierwotnie był kościelną instytucją sądową i w tym pojęciu funkcjonował do XIX w. Obecnie konsystorzem określa się zebranie kolegium kardynałów pod przewodnictwem papieża. Zapadają na nim najistotniejsze decyzje w Kościele, gdyż to kardynałowie zasiadają na czele dykasterii (kongregacji) ma konsystorzu papież ogłasza także wybór kardynałów.

KONTEPLACJA (łac. contemplatio) — sposób aktywności poznawczej realizowanej poprzez skupienie, pogrążenie się w myślach, przyglądanie się czemuś. Zarówno koncentracja, jak i kontemplacja są dwoma różnymi rodzajami medytacji. Koncentracja ma charakter medytacji syntetycznej, a kontemplacja – medytacji analitycznej.

KONWERSJA — przejście z jednego wyznania chrześcijańskiego na drugie.

KONWERTYTA — człowiek, który zmienił jedno wyznanie chrześcijańskie na inne.

KOPISTA (pisarz, katedralis) — w średniowieczu człowiek zajmujący się pisaniem, a w zasadzie przepisywaniem tekstów. Byli to zazwyczaj mnisi lub zakonnicy robiący kopie (egzemplarze) świętych ksiąg, m.in. Biblii.

KORPORAŁ (łac. corporale) — kwadratowy obrus o wymiarach np. 50x50 cm, element białej kielichowej, którą rozkłada się na ołtarzu, i na której podczas Liturgii Eucharystycznej stoi kielich z pateną. Na niej stawia się też monstrancję z Najświętszym Sakramentem.

KOŚCIELNY — zakrystian — osoba zajmująca się przygotowaniem kościoła do odprawiania w nim obrzędów liturgicznych. Jego zadaniem jest przygotowanie liturgii, otwieranie i zamykanie kościoła, troska o szaty, księgi, naczynia, świece i inne sprzęty liturgiczne, przygotowanie obrzędów liturgicznych, dekoracji związanych z uroczystościami parafialnymi, dzwonienie, obsługa i konserwacja różnych technicznych urządzeń służących sprawowaniu liturgii. (zobacz: zakrystianin)

KOŚCIÓŁ — budowla — Pod pojęciem „kościół” rozumiemy również budynek — Dom Boży, miejsce gromadzącej się wspólnoty liturgicznej, czyli świątynię chrześcijańską.

KOŚCIÓŁ — społeczność — Kościół Powszechny, czyli Ecclesia (łac.), to wspólnota wiernych, świątynia duchowa.

KOŚCIÓŁ FILIALNY — świątynia znajdująca się na terenie parafii. Należy do macierzystego kościoła, ale różni się od niego tym, że nie ma chrzcielnicy.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY — jest miejscem gromadzenia się wspólnoty miejscowej – parafii (podstawowej jednostki kościoła diecezjalnego). W kościele tym skupia się całe życie religijne parafii. Rozległe parafie mają jeszcze kościoły filialne bądź tylko kaplice. Gospodarzem kościoła parafialnego jest proboszcz, który może mieć do pomocy wikariuszy.

KOŚCIÓŁ PARTYKULARNY — kościołem lokalny lub miejscowym — termin stosowany jako synonim diecezji/archidiecezji. (zobacz: diecezja, kościół partykularny)

KOŚCIÓŁ REKTORALNY (Rektorat) — kościół znajdujący się na terenie parafii i podległy proboszczowi. Ustanowieni są przy nich księża—rektorzy, którzy sprawują w nich nabożeństwa.

KOŚCIÓŁ ZAKONNY — kościół istniejący przy klasztorze, który jest przeznaczony do kultu dokonywanego przez wspólnoty zakonne.

KREACJONIZM teologiczny – obok materializmu i emanatyzmu jeden z trzech poglądów o pochodzeniu Wszechświata.

KREDENCJA (abakus) — stolik na naczynia liturgiczne; można na nim przygotowywać kielich podczas offertorium, a także puryfikować naczynia liturgiczne po komunii świętej. (zobacz: abakus, kredencja)

KREDENS — miejsce składania przed Mszą paramentów liturgicznych, a także miejsce puryfikacji kielicha i pateny poza ołtarzem.

KROPIDŁO — pęczek szczeciny osadzony na trzonku lub gąbka w perforowanym pojemniczku; służy do obrzędu pokropienia wiernych oraz przedmiotów wodą święconą. Najpopularniejsze kropidła zakończone włosiem są nieodłącznym elementem kociołka z wodą. Używa się także

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

kropideł zakręcanych, które zawierają w trzonie zbiorniczek z wodą. Szczególnie użyteczne podczas kolęd.

KROPIELNICA — kamienne lub metalowe naczynie na wodę święconą umieszczone w przedsionku kościoła. Przeżegnanie się wodą święconą wchodząc do kościoła jest symbolem duchowego oczyszczenia, natomiast wychodząc symbolem błogosławieństwa — zasadniczo jednak jest to błędne i nie powinno się tego praktykować.

KRUCHTA — przedsionek w świątyni katolickiej, pod chórem muzycznym lub w osobnej przybudówce.

KRUCYFERARIUSZ — inaczej ministrant krzyża, przenosi krzyż procesyjny w asyście lub procesji.

KRUCYFIKS — krzyż z wizerunkiem ukrzyżowanego Zbawiciela, stojący pośrodku ołtarza lub na tabernakulum, przypominający krwawą Ofiarę Krzyżową, która dokonuje się teraz w sposób bezkrwawy. (zobacz: ołtarz, tabernakulum, świece)

KRYPTA — podziemie kościoła przeznaczone do celów liturgicznych, a więc mieszczące kaplicę, albo służące za miejsce pochówku zmarłych.

KRZYŻ — znak męki Chrystusa i symbol chrześcijaństwa. W starożytnym Rzymie śmierć na krzyżu

KRZYŻMO — w liturgii rzymskiej olej ten otrzymał nazwę Krzyżma Świętego od Chrisma – Christus (z łac. chrisma, gr. μύρον, myron). Mieszanina oliwy i balsamu, używana do namaszczenia przy udzielaniu sakramentów chrztu, bierzmowania, święceń kapłańskich, ślubów wieczystych, konsekracji biskupów oraz przy konsekracji kościołów i ołtarzy. Krzyżmo symbolizuje Chrystusa. Od V w. podczas obrzędu poświęcenia zaczęto dodawać do niego nieco wonnego balsamu. Mieszanina tych dwóch składników symbolizuje Tajemnicę Wcielenia. Namaszczenie krzyżmem jest widzialnym znakiem niewidzialnego udziału człowieka w Bóstwie Chrystusa.

KSIĄDZ — potocznie duchowny katolicki po święceniach prezbiteratu, jednak błędnie nazywa się tak również na diakonów i biskupów.

KSIĄŻKA — **kościelna** — to dokument piśmienniczy myśli ludzkiej w postaci publikacji wielostronicowej o charakterze trwałym, który spełnia poniższe wyznaczniki:

formalne:

posiada imprimatur,

został napisany przez katolika lub duchownego,

został opublikowany przez wydawnictwo kościelne;

merytorycznie:

dotyczy spraw Kościoła i traktuje o jego osobistościach,

opisuje problemy wiary i moralności,

opisuje rzeczywistość poprzez pryzmat np. katolickiego światopoglądu.

(zobacz: nihil obsat, imprimatur, reimprimatur, imprimi potest)

KSIENI — żeński odpowiednik opata w żeńskich wspólnotach zakonnych. Istnieje specjalny obrzęd błogosławieństwa ksieni, znajdujący się w księgach liturgicznych.

KSIĘGI DEUTEROKANONICZNE — (wtórnokanoniczne) – termin używany w katolicyzmie i prawosławiu na określenie tych spośród ksiąg Pisma Świętego Starego Testamentu funkcjonujących w kanonie tych wyznań, których nie zawiera Biblia hebrajska. Samo określenie deuterokanoniczne nawiązuje do kwestionowania kanoniczności tychże ksiąg w odróżnieniu od ksiąg protokanonicznych, które uznaje za natchnione zarówno judaizm, jak i całe chrześcijaństwo.

KSIĘGI LITURGICZNE KOŚCIOŁA — dokumenty zawierające teksty i przepisy odnoszące się do obrzędów Kościoła, zatwierdzonych przez władzę kościelną. Zawarte są w nich też objaśnienia dotyczące poszczególnych obrzędów w kolorze czerwonym – tzw. rubryki (łac. ruber – czerwony) i tekst czarny – tzw. nigryki (łac. niger – czarny). (zobacz: rubryki, księgi liturgiczne kościoła, nigryki)

KSIĘGI PARAFIALNE — wszelkiego rodzaju dokumenty wytworzone w kancelarii parafii, które wykorzystywane są w genealogii do ustalenia faktów genealogicznych. Księgi parafialne obejmują:

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

księgi metrykalne (podobne swym charakterem do ksiąg stanu cywilnego), księgi konsystorskie, raptularze i sumariusze.

KUKULLA — Kukulla duchowieństwa NKK jest szatą wierzchnią kapłana, używaną w czasie reprezentowania urzędu kapłańskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, która swoje przeznaczenie czerpie z monastycznej formy ubioru mnichów, ojców jak i braci, podkreślając charakter rodziny zakonnej ale i praktyczne przeznaczenie ubioru.

KURIA DIECEZJALNA — organ diecezjalny, za pomocą którego biskup działa na rzecz Kościoła lokalnego i wykonuje swoje obowiązki względem powierzonej mu diecezji. Kuria Diecezjalna składa się z instytucji i osób, którymi Biskup diecezjalny posługuje się w zarządzaniu Diecezją, szczególnie w kierowaniu działalnością pasterską, jak również w administracji i wykonywaniu władzy sędowniczej. (zobacz: diecezja, kościół partykularny)

KURIA RZYMSKA — przyboczny, doradczy i wykonawczy organ podległy papieżowi, przez który sprawuje on swoją władzę i który pomaga mu w wypełnianiu jego posłannictwa pasterskiego w Kościele powszechnym. Jest to rodzaj rządu papieskiego, a tworzące kurię dykasterie odpowiadają w przybliżeniu ministerstwom czy departamentom w państwach świeckich. Kuria składa się z różnych działów, z których każdy ma swój zakres działania, co wiąże się z odpowiedzialnością oraz odpowiednimi kompetencjami. Najważniejszymi są Sekretariat Stanu oraz kongregacje. Kolejne miejsca w hierarchii zajmują trybunały, rady i komisje papieskie. Kuria stanowi osobisty personel papieża.

KUSTODIA (łac. custodia — nadzór, straż od custos, custodis — stróż, dozorca lub też custodiere — ochraniać, ukrywać, strzec) — naczynie, przeznaczone do przechowywania w tabernakulum konsekrowanej Hostii.

KUSTOSZ — tytuł honorowy kanonika kapituły, zarządzającego majątkiem kapitulnym lub proboszcz kolegiaty nie będący prepozytem.

KWALIFIKACJA TEOLOGICZNA – propozycja lub teza teologiczna — każde twierdzenie lub przeczenie w materii teologicznej. Są to propozycje prawowierne (orthodoxae) katolickie i nieprawowierne (heterodoxae). Prawowierną możemy uważać znowu już to ze względu „na orzeczenie” (łac. declaratio), lub „na zobowiązanie” (łac. Obligatio).

KYRIE ELEISON (gr. Κύριε ελέησον — Panie, zmiłuj się) – jedna z ważniejszych formuł modlitewnych w liturgii Kościołów chrześcijańskich, występująca w liturgii Mszy świętej oraz w nabożeństwach pozaliturgicznych np. w litaniach.

L

LAETARE — nazwa IV Niedzieli Wielkiego Postu w roku liturgicznym. W tym dniu kapłan przybiera ornat koloru różowego, jako znak radości i rozpoczęcia bezpośredniego przygotowania do obchodów Świętego Triduum Paschalnego. Od tej niedzieli wszystkie krzyże w kościele przysłonięte są fioletowym materiałem aż do Wielkiego Piątku. Następująca po niej niedziela nazywana jest palmową.

LAMPION — ozdobna świeca, pochodnia otoczona kloszem. Używany podczas rorat w okresie Adwentu. Symbolizuje naszą gotowość na przyjście Oblubieńca; Chrystusa.

LATRIA (od gr. Λατρεία, latreía, przymiotnik latreutyczny) w teologii rzymskokatolickiej i prawosławnych kościołów oznacza kult, formę kultu zarezerwowaną dla trójjedynego Boga.

LAVABO (łac. lavabo – umyвам) — obrzęd obmycia rąk przez kapłana podczas przygotowania darów. Nazwa obrzędu wywodzi się od łacińskich słów Psalmu 26,6 z Wulgaty: Lavabo inter innocentes manus meas (Umywam ręce na znak niewinności). Wśród liturgistów istnieją sprzeczne interpretacje pochodzenia tego obrzędu. Niektórzy uważają, że jest to pozostałość po myciu rąk, które było konieczne po przyjęciu darów ofiarnych, często tłustych lub brudzących ręce; serów, zwierząt, warzyw podczas pierwszych mszy świętych. Jednakże obrzęd ten ma wymiar symboliczny i pochodzi jeszcze z liturgii żydowskiej, gdzie był praktykowany już w czasach przed Chrystusem.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

LAWATERZ lub lawatarz, lavabo lub lawabo, lavatorium lub lawatorium (łac. lavatorium – sprzęt do mycia się, lavare – myć się). Umywalnia kapłańska w kościołach (używana od XI w.), zwykle w zakrystii, służąca do mycia rąk przed mszą, wykonana z różnych materiałów (marmur, brąz, kamień, metale), często bogato ornamentowana. Była umieszczana przy ścianie, nadwieszana lub sięgała do posadzki. Składała się ze zbiornika na wodę i misy do jej spływu.

LECTIO BREVIS — łac. krótkie czytanie — czytanie z Pisma Świętego, znajdujące się w każdej godzinie Liturgii Godzin.

LECTIO DIVINA (łac. pobożne, duchowe czytanie) – jest indywidualnym lub zbiorowym czytaniem i rozważaniem Pisma św. jako słowa Bożego, odbywające się w poddaniu Duchowi Świętemu i przechodzące w medytację, modlitwę i kontemplację.

LEGAT PAPIESKI — współpracownik papieża, posiadający najczęściej sakrę biskupią, któremu zleca funkcję reprezentowania go na sposób stały w różnych krajach lub regionach świata.

LEKCJONARZ MSZALNY — księga liturgiczna zawierająca całe Słowo Boże odczytywane podczas celebracji liturgicznych. Jak sama nazwa wskazuje, w odróżnieniu od Ewangelistarsza, nie zawiera jedynie czytań ewangelicznych na niedziele i święta, ale również czytania poprzedzające Ewangelię (wraz ze śpiewami międzylekcyjny— mi) na niedziele, święta i dni powszednie, opracowane na cały rok kościelny.

LEKTOR (od. łac. lectio — czytam) — Używając terminów akolita, najczęściej myślimy o posłudze, którą podczas przygotowania do kapłaństwa przyjmują alumni seminariów duchownych. Zanim zostaną wyświęceni na diakonów i prezbiterów, wcześniej posługują jako lektorzy i akolici. Te nazwy kojarzymy również z funkcjami wypełnianymi przez służbę liturgiczną w parafiach. Lektor jest ustanowiony do wykonywania czytań z Pisma Świętego, z wyjątkiem Ewangelii. Kandydaci do sakramentu święceń w trakcie formacji seminaryjnej są ustanawiani lektorami i akolitami. Wykonywanie tych posług jest konieczne do właściwego przygotowania się do przyjęcia tego sakramentu. Może on podawać intencje modlitwy powszechnej, a gdy nie ma psalterzysty, może również wykonać psalm między czytaniem. Może on także „kierować uczestnictwem wiernych”, podając potrzebne wyjaśnienia i zachęty lub przygotowując komentarze do odczytania przez innych usługujących. (zobacz: akolita, admissio)

LEWATERZ — naczynie liturgiczne, używane podczas obrzędu lavabo w czasie przygotowania darów; stanowi całość z podstawką w kształcie małej tacy, nad którą dokonuje się obmycia rąk.

LIBRYSTA (manduktor) — czyli ministrant księgi, jego zadaniem jest dbanie o księgi liturgiczne, przygotowanie ich przed celebracją liturgiczną; może posługiwać celebransowi przy Mszałe.

LICZBA MSZY ŚWIĘTYCH — forma wielokrotnego (najczęściej dwu lub trzykrotnego) odprawiania Mszy świętej tego samego dnia za zgodą biskupa miejsca w określone dni i święta oraz gdy zachodzą szczególne racje duszpasterskie.

LITANIA (gr. litaneuein — modlić się nieustannie) — modlitwa błagalna, w której wierni odpowiadają na poszczególne wezwania powtarzając określony zwrot. Jeszcze w XVI w. funkcjonowało ponad osiemdziesiąt litanii.

LITURGIA (greckie leitōs – ludowy, społeczny, ergon – czyn, działanie) to dosłownie czyn wykonywany dla wspólnego dobra — całkowity kult publiczny Kościoła (Msza Święta, sakramenty, nabożeństwa, poświęcenia, egzorcyzmy oraz inne modlitwy i obrzędy) celebrowany przez całą wspólnotę (nie jest to czynność prywatna), ale pod przewodnictwem osoby prawnie upoważnionej przez Kościół (szafarz) i z zastosowaniem aktów zatwierdzonych przez władzę kościelną (księgi, teksty i prawo liturgiczne). Aby kult faktycznie był całkowity, musi realizować się na płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej.

LITURGIA CHRZCIELNA — po Liturgii Słowa w Wigilię Paschalną następuje obrzęd poświęcenia wody. Rozpoczyna się on Litanią do Wszystkich Świętych, następnie płonący paschał umieszczany jest w wodzie, nad którą kapłan odmawia specjalne modlitwy. Potem, jeśli są kandydaci do chrztu, udziela się im tego sakramentu (jeśli to dorośli — udzielany jest im również sakrament bierzmowania). Po sakramencie chrztu, lub bezpośrednio po błogosławieństwie wody,

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

wszyscy wierni stojąc z zapalonymi świecami odnawiają swoje przyrzeczenia chrzcielne. Następnie wszyscy zgromadzeni zostają pokropieni wodą.

LITURGIA EUCHARYSTYCZNA — obrzędy liturgiczne, których centrum stanowi modlitwa uwielbienia i dziękczynienia, którą kapłan za przykładem Chrystusa wypowiada nad chlebem i winem przez co następuje konsekracja darów i obchodzona jest pamiątka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa.

LITURGIA GODZIN — sięgająca czasów starożytności publiczna, wspólna chrześcijańska modlitwa liturgiczna sprawowana kilka razy w ciągu dnia. Na każdy dzień składają się następujące godziny kanoniczne:

Wezwanie (Invitatorium) odmawiane na rozpoczęcie modlitwy liturgicznej w danym dniu, zawsze poprzedzające pierwszą modlitwę dnia, którą może być jutrznia lub godzina czytań. Jeśli wcześniej uczestniczy się we Mszy Świętej, nie ma potrzeby odmawiania Wezwania (liturgia tego dnia już się rozpoczęła Mszą)[potrzebny przypis]. Wezwanie rozpoczyna się wersetami „Panie otwórz wargi moje / A usta moje będą głosić Twoją chwałę”, po czym następuje psalm z antyfoną;

Godzina Czytań (Officium lectionis) odmawiana dawniej łącznie z Laudes po Completorium lub nocą i zwana potocznie Jutrznią, a obecnie o dowolnej porze (rozpoczyna się od wersetu „Boże wejrzyj ku wspomózeniu memu / Panie pospiesz ku ratunkowi memu”, po czym następuje hymn, trzy psalmy, obszernie czytanie z Pisma Świętego i drugie z dzieł Ojców Kościoła lub dokumentów Magisterium Kościoła – oba z responsoriami, w uroczystości, święta i niedziele (poza wielkim postem) hymn „Ciebie, Boże, chwalimy”, oracja);

Jutrznia (Laudes matutinae) odmawiana niegdyś łącznie z Matutinum nocą, a obecnie rano w miejsce Prymy (Prima) – zniesionej po Vaticanum II, wedle tradycji w okolicach wschodu słońca (rozpoczyna się od wersetu „Boże wejrzyj ku wspomózeniu memu / Panie pospiesz ku ratunkowi memu”, po czym następuje hymn, psalmodia, która składa się z dwóch psalmów, pomiędzy którymi znajduje się pieśń wzięta ze Starego Testamentu, o charakterze podobnym jak psalm, ale spoza Księgi Psalmów, następnie krótkie czytanie biblijne, responsorium, pieśń (kanty) Zachariasza, czyli Benedictus, prośby o uświęcenie dnia i pracy, Modlitwa Pańska, oracja);

Modlitwa w ciągu dnia (hymn, psalmodia, krótkie czytanie biblijne, werset, oracja) – ma 3 warianty, w zależności od pory odmawiania: przedpołudniowa Tertia (godzina trzecia według rachuby żydowskiej, stąd tradycyjna nazwa tercja), południowa Sexta (godzina szósta według rachuby żydowskiej, stąd zwana sekstą), popołudniowa Nona (godzina dziewiąta według rachuby żydowskiej, stąd zwana noną);

Nieszpory (Vesperae) odmawiane wieczorem, kiedyś łącznie z Completorium, tradycyjnie o zachodzie słońca, zbudowane są podobnie jak Jutrznia. Psalmodia składa się z dwóch psalmów i pieśni z Nowego Testamentu, a w miejscu Benedictus jest Magnificat, czyli pieśń (kanty) Maryi; po niej następują prośby ułożone na wzór modlitwy powszechnej, Ojcze nasz i oracja;

Kompleta (Completorium), odmawiana bezpośrednio przed snem (hymn, rachunek sumienia, psalmodia, krótkie czytanie biblijne, responsorium, Nunc dimittis — czyli pieśń (kanty) Symeona, oracja, na koniec antyfona do Matki Bożej). Kościół, wypełniając kapłańskie zadanie Chrystusa, sprawuje liturgie godzin, w której słuchając Boga przemawiającego do swego ludu i wspominając tajemnice zbawienia, wysławia bez przerwy Boga śpiewem i modlitwą oraz prosi o zbawienie całego świata. Obowiązkiem sprawowania liturgii godzin są związani duchowni oraz członkowie instytutów życia konsekrowanego zgodnie ze swoimi konstytucjami. (zobacz: święcenia kapłańskie, duchowni kościoła).

LITURGIA SŁOWA — obrzędy liturgiczne, których centrum stanowi głoszenie słowa Bożego, sprawowane jako obrzęd samodzielny albo jako część składowa Eucharystii lub przy udzielaniu innych sakramentów.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

LITURGIA ŚWIATŁA — rozpoczyna Wigilię Paschalną w Wielką Noc. Zaczyna się w zupełnych ciemnościach. W kościele wygasza się wszystkie światła. W odpowiednim miejscu przed świątynią rozpala się ognisko. Następuje obrzęd święcenia ognia i święcenia paschału. Potem rozpoczyna się procesja z paschałem do wnętrza kościoła. Diakon wnosząc paschał zatrzymuje się u wejścia do świątyni, w środku i przy ołtarzu. Za każdym razem unosi świecę śpiewając uroczystie: "Światło Chrystusa". Wierni odpowiadają: "Bogu niech będą dzięki". Celebrans i wierni zapalają swoje świece od paschału. W ten sposób stopniowo rozjaśnia się cały kościół. Na zakończenie procesji z paschałem w świątyni zapalają się wszystkie światła. Następnie diakon odśpiewuje Exsultet.

LITURGIKA — nauka o liturgii. Jest samodzielną nauką teologiczną mającą swój własny przedmiot zainteresowania — obrzędy ustanowione przez Chrystusa i Kościół, którymi zajmuje się w aspekcie historycznym, teologicznym, duszpasterskim i prawnym. Liturgika w seminariach duchownych należy do przedmiotów koniecznych, na wydziałach teologicznych do przedmiotów głównych.

LUCERNARIUM — uroczysty obrzęd zapalenia, błogosławienia i wprowadzenia do świątyni światła (ognia). W liturgii rzymskiej pozostało jedyne, ale szczególnie uroczyste lucernarium, które ma miejsce w Liturgii Wigilii Paschalnej w nocy z Wielkiej Soboty na Wielkanoc.

LUNA (od łac. una; księżyc) melchizedek — rozwierany uchwyt w kształcie półksiężyca do przytrzymywania hostii eucharystycznej w kustodii i monstrancji.

LUTERANIZM — doktryna chrześcijańska, której twórcą był zakonnik Marcin Luter. Po konflikcie ze Stolicą Apostolską założył własną wspólnotę kościelną.

Ł

ŁAMANIE CHLEBA — jest obrzędem bezpośrednio poprzedzającym Komunię Świętą. Podczas trwania tego obrzędu śpiewa się lub recytuje „Baranku Boży”. Łamanie Chleba dokonuje kapłan lub diakon. Po przełamaniu Hostii wkłada się jej część do kielicha z Krwią Pańską, co symbolizuje połączenie Ciała i Krwi Jezusa żyjącego i uwielbionego. Nawiązuje to do tradycji judaistycznej, w której rozdzielenie ciała i krwi oznaczało śmierć, a zatem ich połączenie wskazuje na nowe życie. (zobacz: hostia, komunia, chleb, celiakia)

ŁASKA (gr. χάρις, charis, łac. gratia) — oznacza łaskawość i zmiłowanie się Boga nad człowiekiem. Bóg obdarza człowieka godnością swego przybranego dziecka (łaska uświęcająca), umacnia i wpływa na jego postępowanie prowadzące do zbawienia (łaska uczynkowa). Łaska może być habitualna, czyli być trwałym uzdolnieniem do życia zgodnie z powołaniem, lub może być aktualna, czyli być darem interwencyjnym, wspierającym nawrócenie lub uświęcenie.

ŁAWKI — element użytkowy wnętrza nawy kościoła, nie powinny być elementem dekoracyjnym. Powinny być proste i estetyczne, a przede wszystkim funkcjonalne. Rozmieszczenie ławek w nawie powinno zapewniać wygodne drogi komunikacji, np. centralne, główne przejście powinno mieć co najmniej trzy metry, w tym przejściu formuje się przecież procesja, jest to także główny trakt w czasie Komunii Świętej. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, oświetlenie, akustyka)

ŁÓDKA (navis, nawikula) — naczynie liturgiczne, w którym znajdują się zioła, służące do posypywania rozżarzonych węgielków w trybularzu; ministrant posługujący z łódką to nawikulariusz.

M

MACA — cienki pieczony placek z niekwaszonego ciasta, bez soli, spożywany przez Żydów podczas Święta Paschy. Ma przypominać fakt, że kiedy Żydzi uciekali z Egiptu, nie mieli czasu na zakwaszenie ciasta i wypiekali je na słońcu.

MADONNA — przejęte z włoskiego określenie Matki Bożej, "moja Pani". Tytuł ten wywodzi się ze średniowiecznej pieśni maryjnej "O Pani moja".

MAGNIFICAT (łac. magnificare — wielbić, wychwalać) — Hymn Maryi przekazany przez Ewangelię wg św. Łukasza (Łk 1, 46—55). Wypowiedziała go Maryja podczas spotkania ze św. Elżbietą, gdy ta pozdrowiła ją. W Liturgii Godzin hymn ten stanowi stałą część wieczornej modlitwy Kościoła — nieszporów.

MAŁŻEŃSTWO — "Na początku stworzenia Bóg stworzył ich jako mężczyznę i kobietę: dlatego opuści człowiek ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Co więc Bóg złączył, tego człowiek niech nie rozdziela!" Mk 10,6—9 — jest jedynym sakramentem sprawowanym nie przez kapłana, ale przez samych małżonków. Kapłan asystuje i reprezentuje wspólnotę wiernych, a także powagą Kościoła potwierdza., kapłan tylko błogosławi oraz jest świadkiem urzędowym zawarcia związku małżeńskiego. Zawarcie małżeństwa polega na tym, że mężczyzna i kobieta składają sobie przysięgę wzajemnej, wiernej i dożgonnej miłości. Sakrament małżeństwa wprowadza małżonków w życie Trójcy Świętej, w której więzią doskonałości jest miłość.

MANDATUM — (łac. mandatum — przykazanie) to liturgiczny obrzęd umycia nóg podczas Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek, będący pamiątką umycia apostołom nóg przez Jezusa. Główny celebrans umywa nogi dwunastu mężczyznom na pamiątkę umycia przez Chrystusa nóg dwunastu Apostołom w Wieczerniku. Nazwa obrzędu pochodzi od pieśni, zazwyczaj towarzyszącej tej części liturgii: „Przykazanie nowe daję wam...” („Mandatum novum do vobis...”).

MANDORLA — w sztuce chrześcijańskiej owalna aureola otaczająca postać jakiegoś świętego lub samego Chrystusa.

MANIPULARZ (lac. Sudarium) — niegdyś trzymana w lewej dłoni chustka długości 75 cm i szerokości 10 cm, którą dawano znak oficjalnego rozpoczęcia jakiejś uroczystości. Jej stosowanie w liturgii zostało przejęte ze zwyczajów świeckich. Pierwotnie był chusteczką zwaną mappa, używaną do ocierania czoła z potu, lecz później utracił tę funkcję, głównie z powodu bogatych zdobień. Nazywano go także mappula, a w Niemczech i Francji mantile lub fano— niegdyś przeznaczony do ocierania potu, przypomina nam obowiązek pracy na ziemi w dolinie łez. Kapłan nakładał manipularz na lewe przedramię. Biskup zakładał go u stopni ołtarza, po akcie pokuty. Prezbiter lub diakon po przewiązaniu się cingulum, a przed ubraniem stuły, całował krzyż, znajdujący się na manipularzu, przerzucał go przez lewe ramię, a następnie zawiązywał tasiemkami do ręki, wypowiadając przy tym słowa modlitwy: "Spraw Panie, bym godnie nosił manipularz płaczu i boleści, bym z radością otrzymał zapłatę za trudy i prace" lub "obym zasłużył, Panie, przynieść Ci plon łez moich i cierpień, abym z radością mógł otrzymać nagrodę mych znojów".

MANTOLET — (wł. mantelletta: 'płaszczyk'). Jest to pozaliturgiczny strój bez rękawów, sięgający kolan, zakładany na komżę i rękawice przez biskupów i prałatów (niekiedy też kanoników). Zazwyczaj w kolorze fioletowym.

MARANA THA — pochodzące z jęz. hebrajskiego wezwanie "Przyjdź Panie".

MARIOLOGIA — dziedzina teologii dogmatycznej, która traktuje o Najświętszej Maryi Pannie, Matce Bożej, jej więzi z Jezusem Chrystusem i miejsca w Kościele oraz należnemu jej kultowi.

MARTYRIA – (gr. martyros — świadek) męczeństwo, a w sensie szerszym; wszelka działalność Kościoła, której celem jest świadczenie o Dobrej Nowinie Jezusa Chrystusa. Martyria (katechizacja, ewangelizacja, nauczanie) to jedno z trzech głównych zadań Kościoła (obok liturgii i diakonii (służby ubogim)).

MARTYROLOGIUM — księga liturgiczna z uporządkowanymi chronologicznie informacjami o męczennikach, świętych i obchodzonych uroczystościach.

MATKA GENERALNA — najwyższa przełożona w zakonach żeńskich, sprawuje najważniejszą władzę w zakonie.

MECZET — świątynia wyznawców islamu. Charakteryzuje się minaretem — wysoką wieżą, z której muezzin wzywa na modlitwę. Dach świątyni zwieńczony jest kopułą. Wnętrze cechuje bogata dekoracja ścian, nisza mihrab dla imama, a także miejsce, z którego objaśnia się Koran.

MEDALIK — okrągły, bądź owalny krążek wykonany z metalu, srebra bądź złota, zdobiony wizerunkiem Jezusa, Maryi bądź świętych pańskich.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

MEDYTACJA — forma modlitwy polegająca na rozmyślaniu. Medytacja przebiega w ciszy i może być inspirowana fragmentem z Pisma Świętego bądź pobożnej lektury jak również przyrodą, bądź jakimś zjawiskiem.

MELCHIZEDEK (luna) — rozwierany uchwyt w kształcie półksiężyca do przytrzymywania hostii eucharystycznej w kustodii i monstrancji.

MENOLOGION — patrz martyrologium.

MENORA — siedmioramienny świecznik, który znajdował się w świątyni jerozolimskiej, a także był używany w domach i synagogach. Z czasem zaczęto tak określać także ośmioramienną lampę zapalaną na święto Chanuka. Obecnie symbol judaizmu i godło państwa Izrael.

MENSA (łac. stół, tablica) — płyta, blat ołtarza wykonany najczęściej z marmuru, osadzony na cokole. Posiada zagłębienie (sepulcrum), w którym składane są relikwie. Mensa jest kamienna lub drewniana. Dopuszczalne jest również tymczasowe stosowanie ołtarza prowizorycznego lub przenośnego. Zalecana forma mensy ma być kwadratowa, prostokątna (najczęstsza), owalna, okrągła lub w kształcie wieloboku foremego.

METODA TEOLOGICZNA (gr. “w drodze do”, “pogoń za”). Sposób badania, klasyfikowania i spójnego nauczania doktryny chrześcijańskiej. Tematykę teologia czerpie z Bożego objawienia przekazanego i zawartego w Piśmie Świętym i Tradycji.

METROPOLIA KOŚCIELNA — prowincja kościelna obejmująca kilka diecezji oraz jedną archidiecezję, od której najczęściej przejmuje nazwę. Siedzibą metropolii jest stolica archidiecezji. Zwierzchnikiem metropolii jest metropolita — arcybiskup archidiecezji leżącej w granicach metropolii.

METROPOLITA — arcybiskup stojący na czele archidiecezji.

MĘCZEŃSTWO — jest to heroiczne świadectwo wiary, wyrażone przez dobrowolne przyjęcie śmierci zadanej z powodu wyznawania wiary w Chrystusa.

MIEJSCE PRZEWODNICZENIA — umieszczone zazwyczaj na podwyższeniu siedzenie (sedilie) dla celebransa, zwrócone zawsze przodem do ludu, z reguły u szczytu apsydy lub prezbiterium. Inna nazwa — katedra.

MILLENIUM — określenie jubileuszu tysiąclecia chrztu Polski, ale także roku 2000 milenijnego. Jest to szczególny czas dziękczynienia za dziedzictwo wiary chrześcijańskiej i Bożą opatrzność.

MIŁOSIERDZIE (łac. misericordia) — jest wyrazem miłości do człowieka potrzebującego pomocy, jest obowiązkiem chrześcijanina, szczególnym wyrazem miłości bliźniego i Boga.

MINISTRANT — to członek Ludu Bożego, który w czasie sprawowania liturgicznych obrzędów spełnia posługę pomocniczą w sposób określony przepisami Kościoła.

MIRRA — wonna żywica, kadzidło, spalane na węglach w trybularzu. Spalana symbolizuje modlitwę ludu wznoszącą się do Boga.

MISJA KANONICZNA (łac. missio canonica) – uprawnienie wydane konkretnej osobie do udziału w nauczającym, uświęcającym i pasterskim zadaniu Kościoła. Oznacza powierzenie pewnych funkcji w Kościele świeckim.

MISSA — łac. msza. (zobacz: Msza)

MISSA CHRISMATIS — msza Krzyżma Świętego, odprowadzana w Wielki Czwartek w kościołach katedralnych.

MISTAGOGIA – (gr. misterion — tajemnica, ago — wprowadzam) wprowadzanie, wyjaśnianie misteriów, celebracji sakramentów i w ogóle liturgii. We wczesnym chrześcijaństwie wiązało się z objaśnianiem [prawd wiary nowo ochrzczonego w tzw. Białym Tygodniu.

MISTERIUM — inscenizacja, przedstawienie biblijnych prawd i wydarzeń, oraz scen z życia świętych.

MISTERIUM PASCHALNE — tajemnica męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Zawiera się ono w pojęciu Misterium Chrystusa, które obejmuje całe dzieło Jego życia.

MISTRZ CEREMONII — fachowa nazwa ceremoniarza, którego zadaniem jest troska o należyłą organizację czynności liturgicznych oraz o wykonywanie ich przez wyświęconych szafarzy i

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

wiernych świeckich w sposób godny, w należyтым porządku i pobożnie. Powinien on być przynajmniej w większych kościołach i katedrach.

MISTYCYZM — to kierunek religijno—filozoficzny, oraz nauka pomocnicza teologii zakładająca możliwość bezpośredniej łączności z Bogiem.

MITRA — zwana również infułą, jest liturgicznym nakryciem głowy biskupa. To rodzaj czapki, złożonej z dwóch połówek w kształcie trójkąta, połączonych materiałem. Z tylnej części mitry opadają swobodnie na kark i plecy biskupa dwie wstęgi dł. ok. 20 cm., oznaczające człowieka, obdarowanego wyczuciem smaku i kultury religijnej, dyskrecji i powściągliwości. Rozdwojenie mitry oznacza zaś tego, który zna Stare i Nowe Przymierze. Odczytywane jest także, jako oznaka człowieka, który stoi na straży przykazań, jakie Bóg wypisał na dwóch kamiennych tablicach. Rozdwojenie mitry może także przypominać o dwóch naturach — ludzkiej i boskiej — Chrystusa, o dwóch wymiarach życia ludzkiego: cielesnym i duchowym, a także o doczesnej i wiecznej misji Kościoła, którego część została powierzona biskupowi. Mitrę biskup nosi tylko podczas czynności liturgicznych. Zakłada ją na czas procesji — na przykład wejścia i wyjścia czy też procesji z darami — podczas głoszenia kazania i udzielania błogosławieństwa. Mówi się, iż mitry pochodzą od nakryć głowy dygnitarzy w cesarstwie bizantyjskim. Najwcześniejsze wzmianki o mitrach w Kościele Katolickim pochodzą z XI w.; dotąd nosili ją papieże, jednak nie jako strój liturgiczny. Jako taki, jest traktowana od pontyfikatu Leona IX (czyli od XII w.). Mamy trzy rodzaje infuł: prosta (simplex) — biała bez ozdób, auroprygata z niewielkimi haftami oraz mitra pretiosa: pozłacana i wysadzana perłami (już ich się nie tworzy). Do podtrzymywania w czasie liturgii insygniów biskupich (gdy biskup ich nie potrzebuje); mitry i pastorału, powinni być wyznaczeni odpowiedni ministranci (insygniarze). Nazywamy ich ministrantami mitry i pastorału. (zobacz: pontyfikalia, piuska, pektorał, pierścień biskupi, pastorał)

MŁODZIANKÓW ŚWIĘTO — święto stałe w kalendarzu liturgicznym obchodzone 28 grudnia na pamiątkę wymordowania na rozkaz Heroda wszystkich chłopców do 2 r. ż. celem zabicia Jezusa.

MODERATOR — kapłan bądź osoba świecka spełniająca rolę opiekuna jakiejś parafialnej grupy czy wspólnoty (np. oaza, ministranci). Spoczywa też na niej odpowiedzialność za duchową formację uczestników ruchu.

MODLITEWNIK — książka z modlitwami dla osób świeckich.

MODLITWA — rozmowa i obcowanie z Bogiem, słuchanie Go i zwracanie się do Niego, czasem nawet bez słów. Wyróżniamy m.in. modlitwę wspólnotową, indywidualną, spontaniczną.

MODLITWA EUCHARYSTYCZNA — centralny i szczytowy moment całej celebracji Mszy Świętej — modlitwa uwielbienia i dziękczynienia, którą kapłan za przykładem Chrystusa wypowiada podczas liturgii eucharystycznej nad chlebem i winem, przez co następuje konsekracja darów i obchodzona jest pamiątka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Najpierw kapłan zaprasza zgromadzenie do wzniesienia serc do Pana w modlitwie oraz dziękczynieniu. Następnie w imieniu całej wspólnoty kapłan zwraca się do Ojca za pośrednictwem Jezusa Chrystusa. W tej modlitwie całe zgromadzenie jednoczy się z Chrystusem, uwielbiając Boga za Jego wielkie dzieła oraz składając ofiarę. Do podstawowych elementów, składających się na Modlitwę Eucharystyczną, należą: dziękczynienie, aklamacja, epikleza, konsekracja, anamneza, modlitwy wstawiennicze za żywych i zmarłych oraz doksolgia.

MODLITWA PAŃSKA (Ojcze nasz) — jest modlitwą o szczególnej wartości dla chrześcijan, gdyż nauczył jej sam Jezus Chrystus. Podczas Mszy Świętej odmawiają ją wszyscy wierni wraz z kapłanem, po czym kapłan kontynuuje ją rozwijając ostatnią z siedmiu prośb, z których składa się Modlitwa Pańska (tzw. przydatek).

MONASTYR (monaster) — tradycyjna nazwa klasztoru prawosławnego.

MONSTRANCJA (ostensorium) — przedmiot liturgiczny, w którym umieszcza się Najświętszy Sakrament celem adoracji lub przenoszenia w procesji eucharystycznej. Monstrancje są bogato zdobione, wykonane ze złota lub innych cennych surowców.

MOSZCZ (niem. Most, od łac. mustum) — świeży winny sok lub także sok przechowywany, zatrzymując jego fermentację (przez zamrożenie lub inne metody, które nie zmieniają jego natury).

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Prezbiterzy, którzy nie mogą spożywać Komunii Świętej pod postacią wina, mogą otrzymać od własnego Ordynariusza pozwolenie na używanie moszczu („mustum”) z winogron. Gdy prezbiterzy ci sprawują Eucharystię w koncelebrze, przyjmują Komunię Świętą «per intinctionem».

MSZA — nazwa pochodzi od łacińskiego słowa missa. W znaczeniu dosłownym jest to końcowa część celebracji eucharystycznej, w której celebrans żegna zgromadzonych wiernych i udziela im końcowego błogosławieństwa. Na Zachodzie słowo to przybrało stopniowo znaczenie Eucharystii i dzisiaj już wskazuje całość świętych czynności, składających się na celebrację eucharystyczną.

MSZA PONTYFIKALNA — jest to Msza Święta sprawowana pod przewodnictwem biskupa, arcybiskupa, kardynała lub papieża ze szczególnymi zadaniami służby liturgicznej. Czasem przed rozpoczęciem Eucharystii wita się biskupa przed wejściem do kościoła (jeśli takie przywitanie nie jest przewidziane, wówczas liturgia rozpoczyna się zwyczajnie od procesji wejścia).

MSZA RORATNIA — specjalna msza wotywna odprawiana w Ad— wencie przed świtem. Jest ona znakiem czuwania wraz z Najświętszą Maryją Panną na przyjście Zbawiciela. Nazwa roraty wzięła się od introitu, czyli antyfony śpiewanej na początku mszy: "rorate coeli" (spuście rosę niebios).

MSZA TRYDENCKA — Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego (łac. Forma extraordinaria, pot. msza trydencka) — w Kościele katolickim porządek celebrowania mszy obrządku łacińskiego, promulgowany w 1570 przez Piusa V po soborze trydenckim konstytucją apostolską Quo primum. Obecnie forma trydencka jest nadal uważana za godziwą i ważną.

MSZA WOTYWNA — msza odprawiona na specjalną intencję niezależnie od oficjum mszalnego przepisanego na dany dzień przez rubrycelę, np. w dniu rozpoczęcia konklawe pro eligendo papa (w intencji nowego papieża).

MSZALIK — termin potoczny, określający miniaturowy mszał, zawierający wszystkie lub niektóre części Mszy Świętej oraz czytania.

MSZAŁ — księga liturgiczna zawierająca wszystkie potrzebne teksty stałe i zmienne na każdy dzień roku kościelnego (z wyjątkiem czytań — te są w lekcjonarzu — osobnej księdze), do sprawowania Mszy Świętej oraz przepisy dotyczące jej sprawowania. Zawiera również komentarze (tzw. rubryki) wyjaśniające sens wykonywanych czynności, sposób ich prowadzenia.

MUCET — pelerynka sięgająca do łokci, z przodu najczęściej zapinana na guziczki, będąca oznaką władzy, noszona przez papieża, kardynałów, biskupów a także duchownych, którzy otrzymali taki przywilej (kanonicy niektórych kapituł).

N

NABOŻEŃSTWO — akcja liturgiczna, podczas której nie ma modlitwy eucharystycznej i nie następuje przeistoczenie wody i wina w Krew Chrystusa, a chleba w Ciało Chrystusa. Nabożeństwa wypływają z liturgii i mają do niej prowadzić. Są wyrazem pobożności tak wspólnotowej jak i prywatnej.

NADZIEJA — jedna z trzech cnót, w których wyraża się stosunek człowieka do Boga. Każę widzieć w Bogu najwyższe i upragnione dobro, ku któremu człowiek dąży.

NADZWYCZAJNY SZAFARZ KOMUNII ŚWIĘTEJ (zwany popularnie akolitą) — jest to osoba w pewnych okolicznościach upoważniona do udzielania Komunii Świętej. Swoją posługę pełni wtedy, gdy w liturgii bierze udział duża liczba wiernych, a jest mała liczba zwyczajnych szafarzy (biskup, prezbiter, diakon) i obrzęd Komunii Świętej bardzo znacznie by się przeciągał lub też ze względu na wiek lub stan zdrowia celebransa nie jest możliwe, by wszystkim wiernym udzielił on Komunii św. Ponadto może również zanosić Komunię Świętą chorym.

NAJŚWIĘTSZA MARYJA PANNA (Matka Boska, Bogurodzica, Madonna, Maria z Nazaretu, Miriam) — matka Jezusa z Nazaretu.

NAKLADANIE RĄK – obrzęd mający swoje korzenie w Starym Testamencie, a stosowany obecnie przez różne Kościoły chrześcijańskie. W teologii katolickiej i prawosławnej gest nałożenia

rąk przez biskupa, który jest uważany za następcę apostołów, stanowi materię sakramentu kapłaństwa (diakonu, prezbiteratu, biskupstwa).

NAŁOŻENIE RĄK — w Starym Testamencie znak ten był także używany podczas ceremonii wyniesienia osoby na jakiś urząd. W Nowym Testamencie to symbol leczenia i przekazywania Ducha.

NAMASZCZENIE CHORYCH — Spotkało kogoś z was nieszczęście? Niech się modli! Jest ktoś radośnie usposobiony? Niech śpiewa hymny! Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśli by popełnił grzechy, będą mu odpuszczone. Jk 5,13—16 — sakrament udzielany wiernym w wypadku poważnej i/lub grożącej śmiercią choroby (jeżeli jednak choroba nie zakończy się śmiercią, sakrament może być udzielony powtórnie). Jego celem jest przyniesienie choremu umocnienia, ulgi w cierpieniu lub uzdrowienia. Namaszczenie chorych obok spowiedzi i komunii świętej (zwanej wtedy wiatykiem) jest nazywane sakramentem chorych. Jeżeli chory nie może się spowiadać, sakrament własną mocą odpuszcza grzechy o ile chory pragnie dostąpić przebaczenia. Wbrew obiegowym opiniom nie jest to sakrament przeznaczony wyłącznie dla umierających.

NAVIS — „łódka” z kadzidłem.

NAWA — przestrzeń wewnątrz kościoła, przeznaczona dla wiernych i niekiedy podzielona rzędami kolumn lub filarów na nawę środkową i nawy boczne. Kościół może być jedno— lub wielonawowy. Jeśli wszystkie nawy oddzielone pionowymi elementami nośnymi — słupami lub kolumnami mają jednakową wysokość do sklepień, to taki kościół nosi nazwę halowego. Jeśli nawa środkowa — na osi podłużnej jest najwyższa, okna ma nad sklepieniami naw bocznych — to jest to tzw. układ bazylikowy. Czasem mamy do czynienia z nawą poprzeczną do głównej osi kościoła, która w rzucie poziomym daje budowli kształt krzyża — nawa taka nosi nazwę transeptu. Zachowały się budowle sakralne o większej liczbie transeptów. Współczesne kościoły budowane są najczęściej jako jednonawowe lub na planie centralnym o kształcie owalnym, wielobocznym itd. (zobacz: kościół, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka)

NAWIKULARIUSZ — ministrant, który posługuje z łódką w asyście i podczas innych obrzędów liturgicznych.

NAWRÓCENIE — wewnętrzna przemiana religijna, uzewnętrzniona zwykle publiczną deklaracją. Nawrócenie jest to proces, a nie pojedyncze zdarzenie lub akt woli. Zewnętrznym objawem nawrócenia jest życie prawe i dobre oraz dokonanie aktu żalu za grzechy.

NEKROLOG (gr. nekros — umarły, martwy) — powiadomienie o śmierci jakiejś osoby.

NEKROPOLIA — nazwa cmentarza, zazwyczaj bardzo starego, z grobami znanych osób

NEOFITA — człowiek niewierzący, bądź innej wiary niż chrześcijańska, który poprzez chrzest zostaje włączony do wspólnoty Kościoła.

NEOKATECHUMENAT — jest to ruch formacyjny dla ludzi dojrzałych, na wzór pierwszych gmin chrześcijańskich, ma pomagać w walce z grzechem i przemianą życia.

NEOPREZBITER — nowo wyświęcony kapłan (prezbiter), nazywany tak zwykle przez pierwszy rok od przyjęcia święceń. Zwyczajowo określa się często tym mianem po prostu niedawno wyświęconych prezbiterów — absolwentów Seminarium Duchownego.

NEOPREZBITER — określenie przyjęte dla nowo wyświęconego kapłana.

NIEBO (raj) — mityczna kraina, lub jedna z krain stanowiących za— światy. Kojarzona zazwyczaj z osiągnięciem stanu wiecznej szczęśliwości. Stan ten i miejsce (podobnie jak piekło) występuje pod różnymi nazwami w wielu różnych systemach wyznaniowych. Wg nauk Kościoła do nieba miałyby iść, osoby które się nawrócą przed śmiercią, co może dokonać każdy z pomocą Boga. W niebie każdy osiągnie pełnię szczęścia, ale według swoich zasług zdobytych za życia. Osoba bardziej święta będzie bardziej szczęśliwa, niż ostatni nawrócony grzesznik, jednak i on osiągnie najwyższy (możliwy dla siebie) poziom szczęśliwości wiecznej.

NIEDZIELA — pierwszy dzień tygodnia, najstarszy dzień świąteczny chrześcijan obchodzony na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa.

NIEDZIELA PALMOWA — niedziela poprzedzająca Wielkanoc. Obchodzi się wówczas pamiątkę uroczystego wjazdu Pana Jezusa do Jerozolimy. Mieszkańcy miasta ślali wówczas przed Nim palmy i płaszcze wołając: "Hosanna synowi Dawidowemu". W liturgii tego dnia święci się palemki. Mogą to być zielone gałązki (w Polsce najczęściej wierzbowe baze lub misternie plecione i barwione suszki). Palmy święci się przed kościołem, odczytuje się fragment Ewangelii traktujący o wjeździe Chrystusa do Jerozolimy, po czym następuje uroczysta procesja do wnętrza kościoła. Wierni trzymają palemki uniesione w górze i śpiewają starożytny hymn „Chrystus wodzem, Chrystus królem...”. Po procesji odczytywana jest z podziałem na role Pasja.

NIEPRAWIDŁOWOŚCI DO ŚWIĘCEŃ — oznaczają trwałą przeszkodę do przyjęcia święceń ustanowioną prawem kościelnym, która czyni niezdatnym do przyjęcia i do wykonywania władzy święceń. Od nieprawidłowości może uwolnić jedynie dyspensacja kompetentnej władzy kościelnej.

NIESZPORY — przedostatnia część Liturgii Godzin odmawiana w porze wieczornej.

NIGRYKI zawierają teksty np. formularzy mszalnych, prefacji, modlitw, itp., które są czytane lub śpiewane podczas sprawowania Eucharystii. Dla ułatwienia księga ta posiada kilka wstążek, które pozwalają szybko odnaleźć teksty przeznaczone na dany dzień. Pierwsza edycja Mszału Rzymskiego pochodzi z 1570 r. (zobacz: rubryki, księgi liturgiczne kościoła)

NIHIL OBSAT (z łac. „nic nie stoi na przeszkodzie”) — formuła umieszczana na wydawnictwach kościelnych, oznaczająca pozwolenie na publikację. Zgoda ta może być wydana przez wyznaczonego do tego celu teologa, który po przeczytaniu danej pozycji stwierdzi, iż treści w niej zawarte nie są sprzeczne z doktryną Kościoła w kwestiach wiary i moralności. Po uzyskaniu statusu "nihil obstat" autor książki może ubiegać się o "imprimatur", czyli pozwolenie na druk, wydawane przez miejscowego biskupa. (zobacz: imprimatur, reimprimatur, imprimi potest)

NIMB — w ikonografii chrześcijańskiej jest to świetlany krąg otaczający głowę osoby świętej.

NOMINAT — osoba, która otrzymała nominację na jakieś stanowisko, choć jeszcze nie otrzymała władzy do wykonywania zadań z niego wynikających. Np. duchowny, który otrzymał nominację o wyborze na biskupa nazywana jest biskupem nominatem, mimo nie przyjęcia jeszcze święceń episkopatu (zobacz: elekt)

NOVEMDIALES (z łac. dziewięć dni) — okres żałoby po śmierci papieża, trwający od jego pogrzebu (zwyczajowo 4—6 dzień po śmierci) do rozpoczęcia konklawe (następuje to najwcześniej 15, a najpóźniej 20 dni po śmierci papieża). W trakcie tego okresu co— dziennie odprawiane są msze

żałobne za duszę zmarłego papieża.

NOWENNA (łac. novem — dziewięć) — nabożeństwo (lub modlitwa prywatna) odprawiane przez dziewięć kolejnych dni, lub też w określone dni przez 9 tygodni, miesięcy albo lat (np. 9— letnia).

NOWICJAT — wstępny okres formacji, który muszą przejść kandydaci do zakonu lub zgromadzenia zakonnego. Przygotowuje on bezpośrednio do złożenia ślubów zakonnych.

NOWICJUSZ — osoba odbywająca nowicjat w zakonie, czyli przygotowująca się do złożenia stosownych ślubów, poddająca się procesom sprawdzenia swojego powołania i formacji duchowej.

NOWY TESTAMENT — część Biblii, napisana po narodzeniu Chrystusa, składająca się z 27 ksiąg:

- czterech Ewangelii — zaliczanych do ksiąg historycznych, które są zapisem życia i nauczania Jezusa Chrystusa;
- Dziejów Apostolskich — również zaliczanych do ksiąg historycznych — opisujących początki Kościoła, po wniebowstąpieniu Jezusa, ukazane na tle działalności niektórych Apostołów;
- 21 Listów Apostolskich — zaliczanych do ksiąg dydaktycznych, które napisane zostały przez Apostołów;

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

- Apokalipsy — jedynej proroczej księgi Nowego Testamentu, opisującej zagładę świata i powstanie "Nowego Świata" zanim nastąpi jego koniec i Sąd Ostateczny.

NUNCJATURA APOSTOLSKA — siedziba przedstawicielstwa państwa Watykańskiego, reprezentująca w osobie nuncjusza interesy tego państwa. Jeśli państwo przyjmujące nie ma ratyfikowanego konkordatu ani innej umowy poza konkordatowej, nuncjusz reprezentuje Biskupa Rzymskiego jedynie na forum kościelnym.

NUNCJUSZ — wysłannik i reprezentant papieża przy rządzie państwa, z którym Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne, oficjalnie zwany nuncjuszem apostolskim (odpowiednik ambasadora).

O

OBCOWANIE ŚWIĘTYCH lub społeczność świętych (łac. *communio sanctorum*) – dogmat wiary chrześcijańskiej sformułowany w tzw. Symbolu Apostolskim. Jego treścią jest rzeczywistość Kościoła jako świętej komunii, wspólnoty (gr. *koinonia*).

OBJAWIENIE BOŻE (gr. *epiphaneia*) — to ujawnienie przez Boga Jego zbawczej woli i siebie samego, to skierowane do człowieka wezwanie do nawiązania więzi z Bogiem.

Objawienie Boże — (gr. *epiphaneia*) to ujawnienie przez Boga Jego zbawczej woli i siebie samego, to skierowane do człowieka wezwanie do nawiązania więzi z Bogiem.

OBLÓCZYNY — obrzęd przyjęcia stroju duchownego (sutanny) lub stroju zakonnego (habitu). Jego główne części to: poświęcenie sutanny lub habitu i uroczyste jego nałożenie. W przypadku zakonów zwykle obłóczyny mają miejsce po postulatce, na początku nowicjatu, natomiast w przypadku seminariów diecezjalnych przyjęcie stroju duchownego ma miejsce w czasie trwania formacji, zależnie od miejscowych zwyczajów.

OBLUDA — sposób postępowania maskujący grzech i niesprawiedliwość pod pozorami cnoty.

OBRZĄDEK (ryt) — w chrześcijaństwie jest to ustalony i powszechnie przyjęty sposób sprawowania obrzędów religijnych, ujednolicony i zebrany, najczęściej również spisany. Stanowi odzwierciedlenie duchowości (nauki i tradycji) kościoła i jej zewnętrzną formę. W Kościołach partykularnych pojęcie obrządku obejmuje również rozwiązania z zakresu organizacji kościoła, organizacji roku liturgicznego i podobnych zagadnień. Obrządku nie należy mylić z językiem, w którym jest on odprawiany ani z wyznaniem, któremu służy. Konkretnie wyznanie może znać wiele obrządków, z których każdy może być odprawiany w wielu językach. (zobacz: ryt, sakrament)

OBRZĘDY KOŃCOWE — publiczną celebrę kończy oficjalnie według ogólnego zwyczaju błogosławieństwo i rozesłanie wiernych. Po modlitwie po komunii a przed błogosławieństwem podawane są ogłoszenia o zbliżających się obchodach liturgicznych i inne informacje związane z życiem parafii. Jeśli bezpośrednio potem ma miejsce inny obrzęd liturgiczny (wystawienie, procesja), to błogosławieństwo i rozesłanie następują dopiero po nim lub są opuszczane.

OBRZĘDY LITURGICZNE, czyli zewnętrzne czynności, aby:

- otoczyć powagą cześć Boską i zjednać jej należyte poszanowanie,
- w sposób zewnętrzny oddać cześć Panu Bogu,
- tajemnice wiary zewnętrznie wyrazić i uczynić je ludziom bardziej przystępnymi i zrozumiałymi,
- także przez zmysły trafiać do serc ludzi, podnosić ich umysły i pomnażać wewnętrzne nabożeństwo.

Ze względu na zewnętrzne ceremonie możemy wyróżnić następujące rodzaje Mszy:

Mszę pontyfikalną (*Missa pontificalis*) — jest to Msza uroczysta sprawowana przez biskupa, któremu oprócz diakona i subdiakona towarzyszą także dwaj diakoni honorowi oraz prezbiter—asystent. Msza pontyfikalna sprawowana przez papieża nosi nazwę Mszy papieskiej.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Mszę uroczystą (Missa sollemnis) — odprawiana jest z asystą diakona i subdiakona. Towarzyszy jej śpiew celebransa, lewitów oraz chóru. W czasie Mszy stosuje się okadzenia na Introit, Ewangelię, Offertorium oraz Podniesienie.

Mszę śpiewaną (Missa cantata) — jest to Msza, w której niektóre części (kolekta, Lekcja, Ewangelia, prefacja, Pater Noster, Ite, missa est) są śpiewane przez celebransa. Podczas Mszy chór lub organista śpiewają części stałe (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei) oraz części zmienne tzw. propria (Introit, Graduał, Alleluia lub Traktus, Offertorium, Communio). W czasie Mszy śpiewanej można stosować okadzenia, tak jak we Mszy uroczystej.

Mszę czytaną (Missa lecta) podczas której wszystkie części Mszy są recytowane przez kapłana.

OBRZĘDY WSTĘPNE — uroczyste celebracje liturgiczne rozpoczynają się procesją wejścia, po której następuje pozdrowienie ołtarza (poprzez ucałowanie i okadzenie) i ludu. Aby godnie uczestniczyć we Mszy Świętej, jej uczestnicy odmawiają akt pokuty. W dalszej kolejności następuje skierowana do Chrystusa aklamacja „Kyrie” i ewentualnie Hymn Gloria „Chwała na wysokości Bogu”. Obrzędy wstępne wieńczy kolekta.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ — poczucie świadomości skutków swego postępowania, podejmowanie działania w oparciu umiejętność przewidywania jego efektów.

ODPUST — to darowanie kar doczesnych za grzechy popełnione po chrzcie.

ODPUST PARAFIALNY — uroczystość, w której parafia w sposób szczególny czci swego patrona.

ODPUST ZUPEŁNY — całkowite darowanie kary doczesnej na warunkach określonych przepisami kościoła rzymskokatolickiego.

OFFERTORIUM — (łac.offerere— ofiarowanie, złożenie) inaczej ofiarowanie, złożenie darów ofiarnych lub pieśń towarzysząca złożeniu darów na ołtarzu, synonimiczna nazwa obrzędu przygotowania darów. Offertorium (inaczej Ofiarowanie) – część mszy świętej. W nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego następuje po Credo (wyznaniu wiary). W nowym rycie mszy świętej (po roku 1969) zostało zastąpione Przygotowaniem darów. (zobacz: abakus, kredencja)

OFIARA — jeden z podstawowych elementów kultu religijnego. Ma na celu utrzymanie więzi człowieka z Bogiem, jest wyrazem pobożności, wiary i poddaniu się porządkowi Bożemu

OFIARA MSZY ŚW. — jest cudem nad cudami. W niej przychodzi do nas Trójca Przenajświętsza, w niej jest realny Jezus Chrystus, w obecności Aniołów i Świętych, podczas Ofiary Mszy Świętej dokonuje się coś co trudno sobie nawet wyobrazić: chleb i wino ustami kapłana przemieniają się w Ciało i Krew Pańską. Msza uobecnia całe życie, cierpienia, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa. Stąd ceremonie Mszy muszą odznaczać się pełnią uwielbienia, szacunku i adoracji Boga. Zawarte w liturgii — język, słowa, gesty, śpiew, modlitwy — muszą być odpowiednie do Majestatu Bożego, podobnie nasze zachowanie w czasie Mszy. Msza św. chce wyrażać możliwie najdoskonalej całą tajemnicę zbawienia, ukazywać ludziom w sposób jasny i czytelny prawdy wiary, przedstawiać najpiękniej i najwznioślej wielkość ofiary Chrystusowej i Majestat Boży.

OFICIUM — układ modlitw (głównie odnosi się do Liturgii Godzin), który obowiązuje każdego dnia w całym Kościele.

OGIEŃ — podobnie jak światło jest symbolem Chrystusa (światło na oświecenie pogan), stąd zwyczaj uroczystego rozpalania i święcenia ognia w Wielką Noc, a następnie zapalania od niego paschału i świec wiernych.

OKRES BOŻEGO NARODZENIA — czas ten (poprzedzony Adwentem) rozpoczyna się pierwszymi nieszporami Bożego Narodzenia i kończy się w pierwszą niedzielę po uroczystości Objawienia Pańskiego — tzw. Niedziela Chrztu Pańskiego. W tym okresie Kościół zaprasza do rozważania tajemnicy narodzenia Jezusa.

OKRES WIELKANOCNY — rozpoczyna się w Poniedziałek Wielkanocny i trwa przez 49 dni do Niedzieli Zesłania Ducha Świętego.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

OKRES ZWYKŁY — składa się z 32 tygodni. W tym czasie Kościół skupia się nad Słowem Bożym ukazującym życie Jezusa, które zostało spisane przez Ewangelistów: Mateusza, Marka, Łukasza oraz — po części — Jana.

OKTAWA — (łac. octo — osiem; octavus — ósmy); przedłużenie obchodu uroczystości na osiem kolejnych dni licząc od dnia, w którym przypada uroczystość. W dawnym kalendarzu liturgicznym prawie każda uroczystość posiadała swoją oktawę. Obecnie zreformowany kalendarz liturgiczny zachował dwie oktawy związane z najważniejszymi uroczystościami w roku kościelnym: oktawę Wielkanocy i oktawę Bożego Narodzenia. W polskiej tradycji obok nich w wielu miejscach obchodzona jest jeszcze oktawa Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej (Bożego Ciała).

OLEJ CHORYCH — (oleum infirmorum) olej poświęcany przez biskupa w Wielki Czwartek w czasie tzw. Mszy Krzyżma św. w kościele katedralnym. Może być jednak każdorazowo poświęcany przez prezbitera w momencie sprawowania sakramentu namaszczenia chorych, do którego olej ten służy.

OLEJ KATECHUMENÓW — olej poświęcany przez biskupa w Wielki Czwartek w czasie tzw. Mszy Krzyżma Świętego w kościele katedralnym. Służy do namaszczenia katechumenów przed Chrztem Świętym. Przed Soborem Watykańskim II olej wykorzystywano również przy święceniach prezbiteriatu i poświęcenia wody chrzcielnej w Wigilię Paschalną. Dawniej używany był także w czasie koronacji królów.

OŁTARZ — centralne miejsce świątyni i ośrodek każdej liturgii. Jest to stół, zazwyczaj wykonany jest z kamienia albo z innego szlachetnego materiału, na trwałe przymocowany do podłoża i umieszczony na stopniach, na którym sprawuje się Eucharystię. Składa się z mensy ołtarzowej i bazy. Składa się na nim Najświętszą Ofiarę i rozdziela się Ciało Pańskie. Ołtarz jest symbolem Chrystusa, toteż Kościół otacza go szczególnym szacunkiem. Jest poświęcony i nie wolno używać go w innym celu jak do liturgii świętej Ofiary. Kapłani oddają mu pokłon bądź przyklękają, gdy znajduje się na nim Przenajświętszy Sakrament. W czasie celebracji ołtarz jest całowany i okadzany na znak największej czci. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka, płyta ołtarzowa, sepulcrum — grób, krucyfiks — krzyż, świece)

OMOFORION — oznaka biskupa w kościele bizantyjskim jest to odpowiednik paliusza.

OPACTWO — klasztor katolicki, na którego czele stoi opat, wraz z należącymi do niego posiadłościami ziemskimi.

OPAT — wyższy przełożony w męskich klasztorach katolickich należących do kręgu zakonów mniszych; opaci mogą używać mitry i pastorału. W zakonach żeńskich – ksieni.

OPATRZNOŚĆ BOŻA — to nieustanne działanie Boga, który z troską i miłością opiekuje się tym co stworzył.

OPEŁTANIE — poddanie silnemu wpływowi złego ducha, człowieka, czy nałogu, także własnym żądzom i niegodziwym zapędom.

OPŁATEK — bardzo cienki biały płatek chlebowy, praśny (czyli niekwaszony i niesolony), wypiekany z białej mąki i wody bez dodatku drożdży, którym dzielą się wszyscy zgromadzeni przy stole wigilijnym, składając sobie życzenia. Dzielenie się opłatkiem jest symbolem pojednania i przebaczenia, znakiem przyjaźni i miłości. Jest to zwyczaj polski, spotykany też na Litwie.

ORACJA — uroczysta formuła modlitwy odmawianej przez kapłana w imieniu wiernych. W codziennej liturgii są to: kolekta, modlitwa nad darami i modlitwa po Komunii Świętej.

ORANTKA (lub postawa oranta) — postawa modlitewna, wywodząca się już ze starożytności, nie tylko chrześcijańskiej. Polega na staniu w wyciągniętymi w górę rękoma i zwróceniem głowy w kierunku nieba. Spotykana już na malowidłach naściennych w katakumbach, symbolizowała duszę na zawsze już wpatrzoną w chwałę Boga. Zbliżoną do niej postawę przyjmuje kapłan we Mszy świętej stojąc z rozłożonymi rękami np. w czasie prefacji.

ORATE FRATRES — (łac. módlcie się bracia) zwrot kierowany do wiernych przez kapłana po przygotowaniu darów, zachęcający do modlitwy. Także, nazwa księgi z tekstami modlitwy wiernych (nie jest jednak księgą liturgiczną w ścisłym znaczeniu).

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

ORATORIUM (miejsce modlitwy) — wydzielone pomieszczenie w szpitalu, klasztorze, seminarium, często w formie kaplicy. Także: miejsce modlitw przy grobie męczennika w katakumbach. Jak również doniosłe dzieło wokalnie instrumentalne inspirowane ważnymi wydarzeniami ewangelicznymi.

ORDINARIUM — w liturgii zbiorcze określenie tych jej części (tekstów), które (w odróżnieniu od proprium) z zasady nie podlegają zmianie, mimo różnych okresów roku liturgicznego i okazji dla których sprawowany jest obrzęd. Polskim odpowiednikiem tego łacińskiego terminu jest określenie części stałe mszy świętej.

ORDO — (łac. porządek) ustalony porządek obchodów liturgicznych. Także: księga (lub książka) zawierająca ten porządek (ściśle określana: ordinarium).

ORDO MISSAE — układ obrzędów i tekstów mszy św. Tworzył się przez wiele wieków, często podlegał reformom liturgicznym. Obecne ordo missae jest wynikiem dwóch największych reform w liturgii, dokonanych za Piusa V (XVI w.) oraz Pawła VI (XX w.).

ORDYNACJA — inaczej święcenia.

ORDYNARIAT POŁOWY — służba duszpasterska w wojsku. Posiada strukturę analogiczną do diecezji terytorialnej z biskupem połowym jako ordynariuszem.

ORDYNARIUSZ — biskup diecezjalny, któremu została powierzona troska pasterska o jaką diecezję. Posiada na jej terenie władzę zwyczajną, własną i bezpośrednią, która obejmuje władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Ordynariusz sprawuje pieczę nad Kościołem lokalnym w łączności z papieżem.

OREMUS — z łac. módlcie się.

ORĘDZIE WIELKANOCNE — inaczej hymn Exsultet.

ORGANISTA — osoba, która wzbogaca sprawowanie liturgicznych obrzędów grą na organach. akompaniuje śpiewowi w czasie liturgii. Organista wykonuje prawdziwą funkcję liturgiczną.

ORGANY — instrument klawiszowy, mający pierwszeństwo w liturgii Kościoła rzymskiego.

ORNAT (łac. ornatus – ozdobny) — wierzchnia, ozdobna szata liturgiczna używana przez kapłana, zasadniczo do sprawowania mszy świętej. Powstał z wierzchniej szaty rzymskiej, która była rodzajem płaszcza bez rękawów, z jednym tylko małym otworem na głowę. Na plecach najczęściej znak krzyża, symbol ofiary Chrystusa. Jest też symbolem ciężaru służby Bożej. Ornatu należy używać tylko do funkcji bezpośrednio związanych z Eucharystią. Modlitwa przy wkładaniu ornatu: "Panie, który powiedziałaś: jarzmo moje jest słodkie, a brzemię moje lekkie, daj, ażebym mógł je tak dźwigać, by zasłużyć na łaskę Twoją".

OSSUARIUM (lub ossarium, z łac. od ossuarium – kostny, ossua – kości, kościec, l. mn. od os, ossis – kość) – naczynie lub inny pojemnik służący do przechowywania kości, albo prochów zmarłego, którego poddano kremacji. Ossuaria tworzone też w miejscach wielkich bitew, po epidemiach lub klęskach głodu.

OSTATNIE NAMASZCZENIE — niewłaściwa, nieużywana już nazwa określająca niegdyś sakrament namaszczenia chorych.

OSTENSORIUM — inaczej monstrancja.

OSTIARIAT — jedna z posług udzielanych niegdyś na drodze do święceń prezbiteratu alumnom seminariów. Zadaniem ostiariusza była troska o budynek kościelny. Funkcja ta została zniesiona w 1972 roku przez Pawła VI dokumentem Ministeria quedam.

OŚWIETLENIE — liturgia wymaga pełnego światła wyłącznie w przestrzeni prezbiterialnej kościoła. Nawa potrzebuje oświetlenia tzw. komunikacyjnego. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, akustyka)

OZNAKI CZCI — w liturgii gesty symbolizujące i ukazujące nasz szacunek i hołd składany określonym przedmiotom, obrazom, osobom. Są to przyklęknięcia, inklinacje oraz okadzenia.

P

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

PACIERZ — najważniejsze modlitwy, które katolik powinien codziennie odmawiać. Początkowo obejmował Modlitwę Pańską, a później także Zdrowaś Mario, Wierzę w Boga (Credo) i Dekalog.

PAGINATORY (zakładki) — małe prostokątne uchwyty w Mszałe Rzymskim, odpowiednio umiejscowione na stałe, dla łatwiejszego korzystania z tej księgi. Można je także spotkać w Piśmie Świętym do oznaczania poszczególnych ksiąg, na których widnieją sigła biblijne, pomocne w szybszym odnajdywaniu rozdziałów i wersetów.

PALIUSZ (łac. pallium, płaszcz) — biała, wełniana taśma zakładana na ramiona i opuszczona końcami z przodu i tyłu noszącego, z wyszytymi czarnym jedwabiem sześcioma krzyżykami, z dwoma wypustkami, zakończonymi czarnymi, jedwabnymi fragmentami, opadającymi na piersi i plecy. Zwyczajowo szeroka na trzy palce. Noszony jest wyłącznie jako element stroju liturgicznego i jest zakładany na ornat, w szczególności podczas uroczystości synodów, wizytacji i święceń, podkreślając funkcję i władzę metropolity w zgromadzeniu. Może go używać tylko metropolita, tylko na terenie swojej metropolii.

PALKA — część bielizny kielichowej. Palka to sztywny, kwadratowy kawałek lnianego płótna, który leżąc na patenie, zabezpiecza od wysunięcia się hostii na zewnątrz, a także w trakcie Mszy świętej służy do przykrywania kielicha.

PAPABILE (włos., l. mn. papabili) — dosł. „ten, który może zostać papieżem”. Są to kardynałowie, których uważa się za najbardziej prawdopodobnych kandydatów na papieża.

PAPIEŻ (Ojciec Święty) — tytuł głowy Kościoła Rzymskokatolickiego; namiestnik Chrystusa na ziemi i następca św. Piotra Apostoła. Inne tytuły papieża: Arcybiskup Metropolita Rzymskiej Prowincji Kościelnej (popularnie: Biskup Rzymu), Patriarcha Za— chodu (Primus Inter Pares), Najwyższy Kapłan (Pontifex Maxi— mus), Prymas Włoch, Suwerenny Władca Państwa Watykan. Kościoły niezależne nie podlegają zwierzchności Papieża. Biskupa Rzymu uznają, jako primus inter pares (łac. „pierwszy wśród równych sobie”), jako pierwszego i najgodniejszego ze wszystkich biskupów katolickich.

PARAFIA — to podstawowy element kościelnej organizacji terytorialnej. Jest przede wszystkim określoną wspólnotą wiernych. Zwierzchnikiem parafii jest proboszcz, któremu mogą pomagać inni księża, m.in.: wikariusze oraz kapelani czy rezydenci. Centralnym ośrodkiem życia parafii jest kościół parafialny (farny).

PARAMENTY (łac. paramentum, 'ozdoba', od parare, 'zdobić'; l.mn. paramenty) — to zbiorcze określenie szat liturgicznych (w znaczeniu węższym) bądź sprzętów kościelnych (w znaczeniu szerszym). Mianem tym określa się wszystkie te przedmioty, które są potrzebne do kultu Bożego, służą mu bezpośrednio i używa się ich w przestrzeni kościoła. Przykładem paramentu z znaczeniu węższym może być ornat, natomiast w znaczeniu szerszym kielich mszalny.

PARTYKUŁA — cząsteczka Chleba Eucharystycznego lub kropla Krwi Pańskiej. Kościół bardzo dba o to, żeby partykuły Świętych Postaci nie zostały zaniedbane czy upuszczone, dlatego stosuje się patenę, korporał, puryfikację, ablucję itd..

PARUZJA (gr. parousia) — Dzień Pański — według Nowego Testamentu oznacza zapowiadany przez proroków powrót Chrystusa na świat w chwale pod koniec dziejów, jako triumfatora nad złem, wskrzesiciela umarłych i sędziego świata. Jej źródłami biblijnymi są słowa Jezusa z Ewangelii, komentarze św. Pawła i Apokalipsa Świętego Jana. Według proroków Starego Testamentu Dzień Pański (Dzień Jahwe), będący wyraźnym działaniem Boga, ma być dniem przerażającego "Gniewu Pańskiego", któremu mają towarzyszyć wielkie plagi i nieszczęścia — obejmujące jednak wyłącznie grzeszników. Dla wiernych sług bożych będzie to dzień wielkiej radości.

PASCHA (hebr. Pesah— przejście) — największe doroczne święto Izraelitów, obchodzone na pamiątkę wyprowadzenia narodu z niewoli (wypada w pierwszą niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca). Zabija się wtedy baranka i spożywa razem z praśnym chlebem (macą) i popija ziołami.

PASCHAŁ — dużych rozmiarów świeca wielkanocna, ozdobiona wrytym krzyżem, pięcioma ziarnami gorczycy, bieżącą datą roku oraz greckimi literami A i Ω. Jest symbolem

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

zmartwychwstałego Chrystusa Pana. Najczęściej stoi przy chrzcielnicy. Poświęcona i zapalona w Wielką Sobotę płonie przez cały Okres Wielkanocny, także na początku i końcu ludzkiego życia — podczas chrztu i pogrzebu.

PASJA — łacińska nazwa Męki Pańskiej. Również pasją nazywamy opis Męki Pana Jezusa podany przez czterech Ewangelistów, a czytany w Niedzielę Palmową i Wielki Piątek.

PASJONAŁ — księga liturgiczna, zawierająca teksty ewangelicznych opisów Męki Pańskiej, które
PASTERKA — Msza Święta odprawiana w nocy z 24 na 25 grudnia i po Wieczerzy Wigilijnej rozpoczynająca Uroczystość Narodzenia Pańskiego. Pasterka upamiętnia oczekiwanie i modlitwę pasterzy zmierzających do Betlejem.

PASTOR — tytuł duchownych w niektórych wyznaniach protestanckich.

PASTORAŁ (baculus) — jest oznaką władzy pasterskiej biskupa. Jest pamiątką łaski, jaką w czasach biblijnych posługiwali się pasterze. Przypomina też laskę, którą Mojżesz otrzymał od Boga (Wj 4,20) i używał jej, by dokonywać znaków wobec faraona (Wj 7,8—22), przy przejściu przez Morze Czerwone (Wj 14,16—17) i przy wyprowadzeniu wody ze skały (Wj 17,5—7). Pastorał biskupi jest znakiem mocy Bożej oraz władzy pasterskiej i prorockiej. Pastorał składa się z trzech części. Górna, zakrzywiona, przypomina nieco hak i oznacza troskę o powrót do owczarni Kościoła tych, którzy się oddalili. Środkowa — długa i prosta — kojarzy się z filarem i wskazuje na biskupa, jako podporę i fundament wiary w diecezji. Wreszcie sam dół, zwężający się, czasami nawet ostro zakończony, oznacza konieczność napominania a nawet karcenia grzeszników. Pierwszy raz pastorał pojawia się w Galii i Hiszpanii, najczęściej w zakonach. Od IX w. był już rozpowszechniony niemal w całej Europie w formie lekko zakrzywionej na końcu łaski. W średniowieczu pastorał zdobiła mała biała wstęga, zwana paniselus. Teksty z XI w. ukazują, że przekazanie władzy pasterskiej wiązało się z przekazaniem pastorału. Na stałe pastorał zdomował się w liturgii od XIII w. Prawo używania pastorału na terenie klasztoru posiadają także opaci. Biskup (lub opat) trzyma go w lewej ręce gdy: podąża w procesji, głosi kazanie lub homilię, udziela błogosławieństwa (dlatego też musi mieć "wolną" prawą rękę).

PASTORAŁKA — rodzaj pieśni bożonarodzeniowej, której pochodzenie przypisuje się pogańskiej tradycji.

PATENA — naczynie na hostię w kształcie niewielkiego talerzyka lub głębszego naczynia. Wykonane jest ze szlachetnego metalu, często ozdobione. Podczas mszy świętej składa się na niej chleb do konsekracji. Kielich i patena muszą przed ich użyciem zostać konsekrowane przez biskupa. Patena używana jest również podczas rozdawania Komunii Świętej w celu uniknięcia upadku Hostii na ziemię.

PATRIARCHA — biskup o większej (od innych biskupów) władzy i autorytecie, zwierzchnik metropolitów, rządzący określonym przez prawo kanoniczne patriarchatem. Obecnie tytuł patriarchy noszą biskupi: Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy.

PATRIARCHAT — terytorium znajdujące się pod władzą patriarchy. Obecnie istnieje pięć patriarchatów, które tworzą pentarchię. Są to wg kanonicznej hierarchii: Patriarchat Rzymski (czyli Zachód), Patriarchat Konstantynopolitański (terytorium Azji Mniejszej i Tracji — czyli Wschód), Patriarchat Aleksandryjski (Afryka), Patriarchat Antiocheński (Azja) i Patriarchat Jerozolimski (obszar Palestyny i Arabii). Tytuł najważniejszych diecezji w Kościele, których biskupi posiadają szczególną władzę na pozostałych biskupstwach terenu.

PATRON — to święty obrany za opiekuna osób, stanów, zawodów, kościołów, krajów, miast itp. a także orędownik u Boga w szczególnych okolicznościach.

PĄTNIK (pielgrzym) — człowiek odbywający wędrowkę do miejsca kultu, sanktuarium, uczestnik pielgrzymki.

PEKTORAŁ (łac. crux pectoralis) — ozdobny krzyż z szlachetnego metalu, zawierający relikwie. Drugim widocznym znakiem władzy biskupiej jest pektorał — krzyż noszony na sercu. Jest znakiem opieki Chrystusa, ale też przypomina najważniejszą treść tego, do głoszenia czego powołany jest biskup: Chrystusa i to ukrzyżowanego. Dawniej w biskupich pektorałach instalowano relikwie świętych, traktując je jako obronę przed zakusami wrogów wiary. Współcześnie

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

zrezygnowano z tego elementu krzyża biskupiego. Niegdyś noszenie pektorału było oznaką pobożności. Od XVI wieku noszenie krzyża na piersi jest obowiązkiem biskupów. Na co dzień, podczas zwykłych czynności biurowych czy podróży, biskupi często ubierają zwykłą, czarną sutannę — taką, jaką nosi każdy kapłan. To właśnie pierścień i pektorał stanowią swego rodzaju znaki rozpoznawcze biskupa, który na co dzień nosi zwykłą sutannę. Zwyczaj zakładania pektorału przez biskupa na czas sprawowania czynności liturgicznych, stał się obowiązkiem dopiero w XVI w., po Soborze Trydenckim. (zobacz: pontyfikał, piuska, pierścień biskupi, mitra, pastorał)

PEKTORAŁ napierśnik (z łac. pectus – pierś) – rodzaj biżuterii świeckiej lub religijnej noszonej na piersi, zapinanej od tyłu, element tzw. stroju krótkiego duchownych. Obecnie oznacza ozdobny krzyż noszony na piersi przez wyższe duchowieństwo. (zobacz: pontyfikał, piuska, pierścień biskupi, mitra i pastorał)

PENITENCJAŁY — istniejące niegdyś księgi zawierające katalogi grzechów z odpowiadającymi im rodzajami pokut.

PENITENCJARZ — biskup, którego zadaniem jest słuchanie spowiedzi w kościele katedralnym. Posiada władzę rozgrzeszania z tych kar kościelnych, które nie są zastrzeżone dla Stolicy Apostolskiej.

PENITENCJARIUSZ KOŚCIOŁA sędzia Trybunału Kościoła upoważniony na przez Pierwszego Biskupa w specjalne uprawnienia i kompetencje odnoszące się do wszystkich kwestii, które dotyczą zakresu wewnętrznego.

PENITENT — osoba przystępująca do sakramentu spowiedzi.

PEREGRYNACJA — w pierwotnym znaczeniu pielgrzymka odbywana w celach religijnych, ale także nawiedzanie świątyń przez obrazy oraz relikwie świętych.

PERYKOPA (gr. perikope — odcinek) — oznacza fragment Pisma Świętego przeznaczony do czytania i objaśniania podczas konkretnego nabożeństwa.

Piątku. Teksty te zawarte są także w lekcjonarzu i ewangelistarzu.

PIEKŁO — w religiach uznających życie pozagrobowe, jest to miejsce przebywania dusz zmarłych, potępionych za grzechy lub winy wobec bogów popełnione na ziemi. W chrześcijaństwie jest stanem zmarłych ludzi, na zawsze pozbawionych daru oglądania Boga, dręczonych cierpieniami fizycznymi i wyrzutami sumienia.

PIELGRZYMKA — praktyka religijna, polegająca na podróży do miejsca świętego w celu odbycia

PIERŚCIEŃ — jako insygnium władzy pojawił się w Hiszpanii (w VII w.). Już od IX wieku wiemy, że pierścień wraz z pastorałem był wręczany jako symbol władzy biskupiej. Niegdyś, u władców świeckich pierścień pełnił funkcję "pieczęci". Król czy książę odciskał w wosku pieczęci pierścieniem niejako swój "podpis". Podobną funkcję spełniał on u biskupów.

PIERŚCIEŃ BISKUPI — jest pierwszym znakiem godności biskupiej. Biskup nosi na serdecznym palcu prawej dłoni. Pierścień jest znakiem zaślubin biskupa z diecezją. Nawiązuje do oblubieńczej miłości, jaką Chrystus darzy swój Kościół. Okrągły przekrój pierścienia wskazuje na brak początku i końca, tak jak miłość Chrystusa jest wieczna i niezmienna. Wieczność i niezmiennność określa też duchową i pasterską relację biskupa i powierzonej mu diecezji. Pierścień symbolizuje też zachowywany przez biskupa prawdziwy depozyt wiary oraz jego zaślubiny z Kościołem mu powierzonym.

PIERŚCIEŃ RYBAKA — złoty sygnet papieża stosowany od XIII w. jako pieczęć do sygnowania listów prywatnych. Pierścień Rybaka przedstawia św. Piotra zarzucającego sieć, a wokół tego wyobrażenia wygrawerowane jest imię papieża. Ponieważ po śmierci papieża Pierścień Rybaka jest publicznie niszczone przez kardynała kamerlinga, każdy nowy papież otrzymuje nowy pierścień, ze

PIETA — termin używany przede wszystkim w sztuce chrześcijańskiej ukazanie ciała zmarłego Chrystusa spoczywającego na ramionach (lub kolanach) Matki Bożej, po zdjęciu z krzyża.

PISMO ŚWIĘTE (Biblia) — zbiór ksiąg napisanych pod natchnieniem Ducha Świętego zawierających słowo skierowane do ludzi przez Boga. Na Pismo Święte składa się Stary Testament (46 ksiąg) i Nowy Testament (23 księgi). Pismo Święte stanowi kanon, czyli zestaw ksiąg za—

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

aprobowanych przez Kościół, jako natchnione. Kanon ten został ostatecznie ogłoszony podczas Soboru Trydenckiego (XVI w.). Księgi nie zaliczone do kanonu noszą nazwę apokryfów i pseudo epigrafów.

PIUSKA (łac. pileolus) — małe okrągłe nakrycie głowy dawniej zakrywające tonsurę. Współcześnie jest elementem stroju dostojników kościelnych (papieża — biała, kardynała — czerwona i biskupa — fioletowa i opatów w kolorze habitu). Na środku piuski znajduje się mała pętka, by łatwiej było piuskę zdjąć z głowy. Piuska miała niegdyś znaczenie praktyczne — chroniła przed wychłodzeniem i przeciągami. Dziś najczęściej pozostaje jej jedynie funkcja symboliczna. Oznacza obłok Bożej Obecności i Bożej opieki nad tym, który ją nosi. Przywołuje na pamięć obłok, który spoczął na Syjonie, gdy król Dawid sprowadził Arkę Przymierza do Jerozolimy (2 Krn 5,13), obłok, z którego Bóg mówi o Jezusie: „To jest mój syn umiłowany, Jego słuchajcie” (Mt 7,5), jest też pamiątką włożenia rąk w obrzędzie konsekracji i znakiem Ducha Bożego, mocą którego dokonuje się biskupie przepowiadanie.

PLEBANIA — dom mieszkalny proboszcza i jego zastępców, najczęściej w pobliżu kościoła parafialnego.

PŁYTA OŁTARZOWA (mensa) zwana potocznie ołtarzem, stanowi część najistotniejszą, na niej bowiem składana jest Przenajświętsza Ofiara. Najlepszym budulcem jest kamień. Pokryta trzema poświęconymi obrusami lnianymi, przypominającymi białe prześcieradła, którymi było owinięte Ciało Zbawiciela w grobie. Praktyczne znaczenie to ochrona Najświętszego Sakramentu, aby Krew w wypadku rozlania się nie przesiąkła aż do płyty ołtarzowej. (zobacz: ołtarz, sepulcrum—grób, krzyż, tabernakulum, świece)

PODNIESIENIE (ukazanie) — główna część Modlitwy Eucharystycznej, w której kapłan po wypowiedzeniu słów konsekracji podnosi Ciało i Krew Pańską, ukazując wiernym (zobacz: transubstantacja).

POGRZEB – uroczysty obrzęd grzebania zwłok ludzkich, połączony z zasady z Mszą Świętą za duszę zmarłego. Ceremonie żałobne w kościele lub kaplicy cmentarnej odprawia się przy trumnie ustawionej na katafalku. Kondukt żałobny na cmentarz prowadzi kapłan ubrany w czarną kapę. Następnie odmawia on nad grobem specjalne modlitwy. Pogrzeb tradycyjnie kończy śpiew antyfony maryjnej „Salve Regina” i modlitwy Anioł Pański.

POKROPIENIE — patrz: aspersion.

POKUTA — akt samozaparcia podejmowany jako zadośćuczynienie za grzechy, lub jako umartwienie, konieczne w programie chrześcijańskiego doskonalenia. Zadaje ją kapłan jako dopełnienie sakramentalnej spowiedzi i zadośćuczynienie za grzechy. (zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi)

pokuty, złożenia Bogu podziękowania i przedstawienia prośb. Celem mogą być np. święte miasta, rzeki, groby świętych, świątynie zawierające święte przedmioty lub miejsca objawień — cudów.

PONTYFIKALIA – insygia biskupie — oznaki godności biskupiej: piuska, pektorał i pierścień biskupi, oraz dodatkowo noszone podczas uroczystych liturgii: mitra i pastorał. (zobacz: piuska, pektorał, pierścień biskupi, mitra, pastorał)

PONTYFIKAŁ — księga zawierająca opis i teksty celebracji sprawowanych przez biskupa. Zawiera okolicznościowe błogosławieństwa, obrzędy i sakramenty takie jak bierzmowanie, święcenia, poświęcenia kościoła i ołtarza, dzwonów.

PONTYFIKAT — jest to okres rządów jednego papieża od chwili wyboru podczas konklawe do śmierci. Pochodzi od określenia łac. pontifex — kapłan, jakim obdarza się papieża.

POP — potoczna, kolokwialna nazwa księdza prawosławnego. Wyróżnia go czarna sutanna, długa broda i czarny kołpak na głowie — maforinem. Nie jest obowiązany do życia w celibacie, jednak po otrzymaniu święceń nie może już się żenić.

POPIEC — pierwszy dzień Wielkiego Postu. W tym dniu kapłan święci popiół (najczęściej pochodzący ze spalonych palm wielka— nocnych) i posypuje nim głowy wiernych na znak pokuty.

PORTAL — w architekturze ozdobne wykończenie wejścia do świątyni lub budynku niesakralnego.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

PORTATYL — nisza w ołtarzu, w której umieszcza się relikwie (dziś nie ma już obowiązku posiadania w ołtarzu relikwii).

POSŁUGI — udzielane przez biskupa zezwolenia na pełnienie określonych funkcji przez alumnów seminariów. Z dotychczasowych wielu posług odnowa posoborowa zachowała dwie posługi, które przyjmują alumni seminarium: lektorat i akolitat.

POSŁUGI — udzielane przez biskupa zezwolenia na pełnienie określonych funkcji przez alumnów seminariów. Z dotychczasowych wielu posług odnowa posoborowa zachowała dwie posługi, które przyjmują alumni seminarium: lektorat i akolitat. Istnieją także posługi, które udzielane są świeckim: lektor i nadzwyczajny szafarz Komunii Świętej (świecki odpowiednik akolity). (zobacz: akolita, lektor)

POST — forma pobożności, pokuty, polegająca najczęściej na dobrowolnym odmawianiu sobie pokarmu mięsnego, słodczy lub uczucia sytości.

POST EUCHARYSTYCZNY — nakaz powstrzymywania się na godzinę przed przyjęciem Komunii Świętej płynów i pokarmów. W przypadkach zdrowotnych odstępuje się od tej zasady zezwalając chorym popijać wodą tabletki.

POST ŚCISŁY — obowiązuje w Środę Popielcową i Wielki Piątek, i polega na powstrzymaniu się nie tylko od spożywania w tych dniach pokarmów mięsnych, ale także pozwala na zjedzenie tylko jednego posiłku do syta.

POSTAWY LITURGICZNE — są uzewnętrznieniem wewnętrznego nastawienia uczestników liturgii. Można zatem powiedzieć, że w jakiś sposób odsłaniają serce uczestników liturgii i objawiają ich myśli. Przyjmowane zaś wspólnie przez całe zgromadzenie liturgiczne są wyrazem jedności Ludu Bożego w oddawaniu czci Bogu Rodzaje postaw:

- Postawa stojąca — wyraża szacunek i cześć wobec Chrystusa i Jego tajemnic, jest znakiem gotowości do wykonania zleconych nam zadań. Przyjmujemy tę postawę również wtedy, gdy wykonujemy uroczysty śpiew lub modlitwę (np. hymn, wyznanie wiary).
- Postawa siedząca — wyraża skupienie, sprzyja rozważaniu usłyszanego słowa Bożego. Może także uświadamiać człowiekowi bliskość Chrystusa, który codziennie ze swymi uczniami zasiadał do stołu.
- Postawa klęcząca — zwykle przyjmowana jest podczas modlitwy indywidualnej, ale ma też swoje miejsce w liturgii — wyraża adorację i uwielbienie Boga. W ten sposób człowiek pragnie wyrazić swoją małość w obliczu Boga i pragnie wyznać, że Bóg jest Panem i Królem.

POSTULAT — w niektórych zakonach — zgromadzeniach zakonnych okres przygotowawczy do nowicjatu, trwający od sześciu miesięcy do dwóch lat.

POŚWIĘCENIE (łac. consecro) – to sakramentalia odnoszące się do błogosławieństwa rzeczy, akt sakralizacji, obrzęd zmieniający istotę lub przeznaczenie osoby, materii, rzeczy, miejsca. Poświęceniem jest akt ofiarowania Bogu osoby, rzeczy lub miejsca, z jednoczesnym wyłączeniem ich z pospolitej użyteczności lub zwykłego przeznaczenia. W przypadku np. kościołów mówi się o tzw. dedykacji. Łaciński wyraz dedicatio wskazuje na akt religijny wyłączenia miejsca z użytku świeckiego i przeznaczenia go do celów kultycznych: na chwałę Bożą i dla stworzenia odpowiednich warunków do gromadzenia się wspólnoty chrześcijańskiej na służbę Bożą. Poświęceniem szczególnego rodzaju jest konsekracja eucharystyczna, czyli przemiana chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa. Kodeks prawa kanonicznego stwierdza, że rzeczy święte, przeznaczone aktem poświęcenia do kultu Bożego, należy otaczać czcią i nie wolno posługiwać się nimi do użytku świeckiego lub niewłaściwego, chociaż są własnością osób świeckich. Trzeba w tym miejscu przypomnieć istotną różnicę między poświęceniem a błogosławieństwem, które jest modlitwą prośby o łaskawość, przychylność i hojność Boga dla osób, rzeczy i dzieł, inicjatyw człowieka, a zatem nie wyłącza ich z użytku świeckiego. Święci się kapłanów, kościoły, naczynia liturgiczne, książeczki do nabożeństwa, różańce itp. Błogosławi się dzieci, nowożeńców, pokarmy, samochody, budynki użyteczności publicznej itp.

POTWIERDZENIE ŚWIĘCEŃ — Fakt udzielenia kandydatowi święceń diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa należy odnotować w specjalnej księdze przechowywanej troskliwie w kurii biskupiej, jak również wszystkie dokumenty dotyczące poszczególnych kandydatów i przyjętych święceń. Ponadto biskup udzielający święceń powinien każdemu wyświęconemu przekazać autentyczne świadectwo święceń. Po święceniach należy także powiadomić proboszczów parafii chrztu osób wyświęconych, aby duszpasterze odnotowali ten fakt na marginesie aktu chrztu św. każdego z wyświęconych.

POWOŁANIE — to wewnętrzny głos, zamysł Boży względem człowieka co do jego życia i rozwoju. Powołanie jest kojarzone ze stanem duchownym, ale także powołaniem jest życie w rodzinie, w samotności czy wykonywanie określonego zawodu.

PRAŁAT — prezbiter lub biskup mający zwyczajną jurysdykcję kościelną w prałaturze terytorialnej lub personalnej. Potocznie używa się jednak tego terminu w stosunku do kapłanów obdarzonych godnościami honorowymi przez papieża bądź biskupa diecezji członkowi kapituły (prałat kapitulny). Kategorie prałatów:

- Prałat infułat (protonotariusz apostolski) — inaczej prałat uprzywilejowany mający prawo używania infuły;
- Praelatus nullius — sprawujący władzę na terytorium wyłączonym spod jurysdykcji biskupa;
- Prałat Honorowy Jego Świątobliwości — nominowany przez papieża, ale bez zewnętrznych godności (np. spowiednik papieża);
- Kapelan Jego Świątobliwości — nazywany tradycyjnie prałatem, choć ściśle rzecz biorąc nim nie jest (nosi purpurowy pas i pelerynę);
- Prałat kapitulny — kanonik wyższej rangi, na ogół są to: prepozyt, dziekan, archidiakon, scholastyk, kustosz, kanclerz (kierownik kurii biskupiej).

PRAWO KANONICZNE — obowiązujące w Kościele normy postępowania, usankcjonowane przez Kodeks Prawa Kanonicznego Kościoła.

PRAWOSŁAWIE — ortodoksyjny Kościół chrześcijański, powstały w wyniku rozłamu w 1054 roku.

PRECEDENCJA wywodzi się z języka łacińskiego: praecedentia — co dosłownie znaczy: to, co poprzedza. Oznacza „pierwsze miejsce, pierwszeństwo, prym” — porządek pierwszeństwa — uszeregowanie wedle zależności personalnej duchownych. Hierarchia kościelna składa się z trzech stopni, wynikających z kolejnych święceń sakramentalnych. Precedencja jest także przywilejem prałatów i kanoników kapituły, która określa miejsca w chórze, w kapitulniku i w procesjach miejsce przed kanonikami. (zobacz: kanonicy, kanonicy gremialni, kanonicy honorowi)

PRECESY — prośby w Liturgii Godzin.

PREFACJA (praefatio – łac. przedmowa) – modlitwa rozpoczynająca się dialogiem pomiędzy kapłanem i wiernymi („Pan z wami... I z duchem twoim... W górę serca... Wznosimy je do Pana”);— we Mszy Świętej prefacja jest rozpoczęciem uroczystego dziękczynienia składanego Ojcu przez Chrystusa w Duchu Świętym. Tym dziękczynieniem jest przede wszystkim uobecnienie Najświętszej Ofiary Chrystusa i Jego Zmartwychwstania. Prefacja wyraża przede wszystkim dziękczynienie, wskazując przez to na jeden z głównych motywów całej modlitwy eucharystycznej. Rozpoczyna się dialogiem kapłana z wiernymi i kończy się odśpiewaniem aklamacji „Święty, Święty, Święty...” (tzw. trishagion).

PREFEKT — tytuł kardynała stojącego na czele jednej z kongregacji w Kurii Rzymskiej, podlegającego bezpośrednio papieżowi. Jest on zawsze w stopniu kardynała, w przeciwnym wypadku nosi tytuł proprefekta. Dawniej tytułem tym oznaczano także katechetę lub wykładowcę wyższego seminarium duchownego.

PREKONIZACJA (łac. praeconizatio — ogłoszenie) — uroczyste ogłoszenie nominacji nowego biskupa. Od tego momentu aż do kanonicznego objęcia diecezji dana osoba duchowna pozostaje biskupem—nominatem.

PREPOZYT — członek kapituły katedralnej.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

PREZBITER — duchowny mający prawo odprawiania Mszy Świętej. Prezbiter jest zwyczajnym szafarzem następujących sakramentów: chrztu, komunii, spowiedzi, namaszczenia chorych. (zobacz: Ratio Institutionis, formacja kapłańska, alumn, kleryk, seminarium duchowne, kapłan)

PREZBITERIUM — architektoniczna część kościoła, w którym znajduje się ołtarz oraz gdzie przebywa kapłan i asysta liturgiczna podczas sprawowania Mszy świętej.

PREZBITERIUM — od greckiego słowa << presbyteros >> — (starszy) kapłan — część kościoła, w której znajduje się ołtarz — stół ofiarny, na którym uobecnia się Ofiara Ciała i Krwi Chrystusa, ambona ambona, miejsce przewodniczenia, przeznaczona dla duchowieństwa i służby liturgicznej, wyodrębnione z pozostałego wnętrza kościoła podwyższeniem (dla lepszej widoczności), oddzielona balustradą zwaną balaskami. (zobacz: kościół, nawa, ambona, tabernakulum, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka)

PROBOSZCZ — kapłan stojący na czele parafii. Jego głównym zadaniem jest duszpasterstwo, troska o sprawy wiernych oraz piecza nad dobrami parafii.

PROCESJA (łac. processio – posuwanie się naprzód) – prototypem wszystkich procesji jest wędrówka narodu wybranego z niewoli egipskiej do Ziemi Obiecanej pod przewodnictwem Mojżesza. W liturgii procesja symbolizuje nowy lud Boży, pielgrzymujący pod przewodnictwem Chrystusa jako nowego Mojżesza, do nowej ziemi obiecanej, do nieba.

PROFANACJA — zbezczeszczenie, znieważenie miejsca albo przedmiotu kultu (np.: cmentarza, kościoła) przez niegodne czyny połączone ze zgorszeniem wiernych. Miejsca i przedmioty zbezczeszczone muszą być na nowo przyjęte do kultu sakralnego. Najcięższą profanacją jest znieważenie Najświętszych Postaci Eucharystycznych.

PROFANUM — sfera świeckości, przeciwieństwo sacrum — sfery świętej.

PROFES, PROFESKA — zakonnik, zakonnica po ślubach wieczystych.

PROFESJA ZAKONNA — publiczne złożenie ślubów zakonnych; bądź czasowych (możliwych do zerwania) bądź wieczystych.

PROKATEDRA — kościół, który ma zostać ustanowiony katedrą.

PROPRIUM — w liturgii zbiorcze określenie tych jej części (tekstów), które (w odróżnieniu od ordinarium) z zasady podlegają zmianie w zależności od różnych okresów roku liturgicznego i okazji dla których sprawowany jest obrzęd. W języku polskim odpowiednikiem tego łacińskiego terminu jest określenie części zmienne mszy świętej: introit, psalmu responsoryjnego, sekwencji, ofertorium, modlitwy po komunii.

PROROK — to wybrany przez Boga charyzmatyk, który przekazuje ludowi przesłanie (proroctwo). Prorok w czasie wystąpienia posługuje się gestem (czynności symboliczne) i słowem. Ukazuje

PROSTRACJA — leżenie krzyżem, rzucenie się na twarz jako wyraz uniżenia samego siebie wobec

Boga i najgłębszej modlitwy. Jest to jeszcze większe uniżenie wobec Boga, aniżeli klękanie.

PROTESTANTYZM — ogół chrześcijańskich wspólnot kościelnych, powstałych w wyniku reformacji w XVI w. nie uznających zwierzchnictwa papieża oraz odrzucających w różnym stopniu doktrynę Katolicką.

PROTODIAKON — najstarszy nominacją duchowny wśród kardynałów—diakonów. Kardynał protodiakon jako pierwszy z balkonu Bazyliki św. Piotra ogłasza imię nowo wybranego papieża. On także przedstawia papieżowi arcybiskupów metropolitów podczas ceremonii wręczania paliuszy. Do 1963r. protodiakon koronował nowego papieża tiarą podczas inauguracji pontyfikatu.

PROWINCJA — domy danego instytutu pod zarządem jednego przełożonego (prowincjała).

PROWINCJAŁ — zakonnik wybrany lub mianowany na przełożonego prowincji zakonu.

PROZELITYZM — nawracanie innych na wiarę. W świetle XX w. ekumenizmu pojęcie negatywne.

PRYMAS — godność kościelna z nadania papieża, od wieków związana z pewnymi stolicami biskupimi.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

PRYMAT — ogół władzy przysługujący papieżowi jako zwierzchnikowi Kościoła Katolickiego. Prymat papieski został określony na Soborze Watykańskim I w 1870r., który orzekł, że papież posiada pełną, najwyższą i bezpośrednią władzę w Kościele.

PRYMICJA — pierwsza samodzielnie sprawowana Msza Święta przez neoprezbitera w rodzinnej parafii.

PRZEISTOCZENIE — transsubstancjacja (przemiana, zmiana substancji, istoty, przy zachowaniu postaci) chleba w Ciało i wina w Krew Pańską, które ma miejsce w czasie Eucharystii. Stanowi centralny moment sprawowania Eucharystii. Na obrzęd ten składają się słowa wypowiedziane i czynności wykonane przez Jezusa Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy. W ten sposób w szczególny sposób Kościół jest posłuszny poleceniu Zbawiciela, aby sprawować tę Eucharystię na Jego pamiątkę.

PRZEOR, PRZEORYSZA — tytuł przełożonych zakonnych w klasztorach autonomicznych bez tytułu opactwa (również określenie sprawujących władzę w zastępstwie opata lub ksieni).

PRZESTĘPSTWO — jest to zewnętrzne i moralnie poczytalne przekroczenie ustawy, do której jest dołączona sankcja kanoniczna przynajmniej nieokreślona. Przepiępstwem jest również podobne przekroczenie nakazu karnego, wydanego w zakresie zewnętrznym na mocy władzy rządu.

(zobacz: kary, kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdikt, suspensa, cenzury)

PRZESZKODY DO WYKONYWANIA ŚWIĘCEŃ — powodują, że dotknięty taką przeszkodą nie może czasowo wykonywać przyjętych święceń, ponieważ nie zezwala mu na to zaciągnięta przeszkoda. Przeszkody zwykle ustają np. na skutek upływu czasu, zmiany okoliczności, spełnienia pewnych warunków lub ustania samej przyczyny.

PRZESZKODY MAŁŻEŃSKIE (łac. impedimenta matrimonii) — pewne określone cechy osobiste i okoliczności rzeczowe, które nie pozwalają osobom nimi obarczonym na ważne zawarcie sakramentu małżeństwa.

PRZYKŁĘKNIECIE — gest liturgiczny polegający na oddaniu czci przez dotknięcie kolanem posadzki.

PSALM — gatunek poezji hebrajskiej, komponowanej od X do II w. p.n.e. Księga Psalmów zawiera 150 utworów śpiewanych przez chóry w świątyni jerozolimskiej. W chrześcijaństwie mają wielkie znaczenie kultowe i liturgiczne.

PSALM RESPONSORYJNY — śpiew międzylekcyjny (między pierwszym a drugim czytaniem albo po pierwszym czytaniu). Jego tekst pochodzi z Księgi Psalmów, przy czym pomiędzy kolejnymi zwrotkami, śpiewanymi przez kantora, wierni odpowiadają jednowersowym refrenem.

PSALMISTA (psalterzysta) — osoba, która podczas obrzędów liturgicznych śpiewa psalmy.

PSALMODIA — układ psalmów do danej modlitwy Liturgii Godzin.

PSALTERZ — część księgi Liturgii Godzin zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia, w układzie czterotygodniowym oraz księga psalmów, z jedna z ksiąg kanonicznych Starego Testamentu.

PSALTERZYSTA (psalmista) — osoba, która podczas obrzędów liturgicznych śpiewa psalmy.

PUERI CANTORES — inaczej schola śpiewacza, złożona z chłopców.

PULPIT — rodzaj ambony, najczęściej drewnianej, przy której sprawowane są obrzędy wstępne i końcowe Mszy Świętej oraz niektóre nabożeństwa.

PURYFIKACJA — (łac.puro— czyszcze) obmycie naczyń liturgicznych, w których spoczywały postacie eucharystyczne z pozostałości po nich (kropli Krwi Pańskiej i okruchów Ciała) i wytarcie ich bielizną kielichową (puryfikaterzem).

PURYFIKATERZ — mały ręczniczek służący do wycierania kielicha. Używany od XII wieku. Puryfikaterza nie powinno się prać, wyrzucać ani rozkładać bez potrzeby dlatego, że mogą być na nim partykuły – cząstki Najświętszego Sakramentu, które nie mogą upaść na ziemię. Zużyty puryfikaterz powinien zostać oczyszczony (np. wyprany) z partykuł.

PUSZKA (ciborium) — zdobione naczynie liturgiczne w kształcie kielicha zaopatrzonego w przykrywkę, służące do przechowywania Najświętszego Sakramentu pod postacią chleba i rozdzielania Go wiernym.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

PYXIS — niewielkie naczynie liturgiczne służące do przenoszenia Ciała Pańskiego (np. do chorych).

R

RACJONAŁ — (łac. rationale) — to specjalny, ozdobny paliusz (nieco szerszy od tradycyjnego), którego prawo noszenia nadawał papież. Był noszony tylko przez czterech metropolitów na świecie (Eichstättu, Krakowa, Nancy—Toulouse, Padebornu). Zwyczaj ten obecnie nie istnieje. Racjonał nie miał specjalnej symboliki.

RADA DUSZPASTERSKA — mianowany przez biskupa zespół wiernych: osób konsekrowanych oraz osób świeckich do spraw dotyczących posługi duszpasterskiej i apostołatu świeckich w diecezji.

RADA KAPŁAŃSKA (łac. Consilium Presbyterale) jest to zespół kapłanów, będący jakby senatem Biskupa i reprezentującym prezbiterium. Posiada głos doradczy.

RADA SYNODALNA — jest najwyższym organem realizującym uchwały Synodu oraz zarządzającym Kościołem w okresie pomiędzy Synodami. Członków Rady Synodalnej powołuje i odwołuje Synod Generalny.

RAJ — w Księdze Rodzaju cudowny ogród, Eden, stan nieśmiertelności i nieskazitelności. Miejsce harmonijnego życia człowieka z Bogiem i przyrodą.

RANGI KARDYNALSKIE — wyróżnia się w kościele rzymskokatolickim trzy rangi czy stopnie kardynalskie: kardynał—biskup, kardynał—prezbiter i kardynał—diakon. Są to stopnie honorowe. Ranga kardynałów określa kolejność wchodzenia do sali. Ewentualnie poszczególnym kardynałom przypadają specjalne zadania.

RAPTULARZ — rodzaj księgi parafialnej (brudnopis, notatnik), która służy do zapisywania różnych bieżących spraw, zdarzeń podlegających rejestracji w chwili ich zgłaszania lub bezpośrednio po nich. Dopiero później dane z raptularza przepisywane są do odpowiednich ksiąg metrykalnych.

Ratio Institutionis obejmuje także formację permanentną kapłanów, która należy rozumieć jako kontynuację formacji od seminaryjnej, wnoszącą nowe treści i nowe metody. Zgodnie z zasadami formacji kapłańskiej, obejmującymi proces dydaktyczny i wychowawczy w seminariach, formacja stała, winna ożywiać cały proces formacji seminaryjnej a nawet winna być ukazywana jako jej szczyt. Adresatem formacji jest każdy kapłan i w każdym okresie swego życia, niezależnie od wieku, pełnionych funkcji, szczególnych uwarunkowań. (zobacz: formacja kapłańska, alumn, kleryk, seminarium duchowne, kapłan, prezbiter)

RATIO INSTITUTIONIS, program formacyjny — termin formatio oznacza duchową oraz ogólną formację, jaką alumni seminarium i członkowie zgromadzeń zakonnych mają wynieść z seminarium duchownego oraz formacji zakonnej. Natomiast do określenia formacji naukowej i duszpasterskiej alumnów służy wyrażenie institutio. Proces formacyjny, obejmuje różnego rodzaju kryteria i normy dotyczące m.in. przyjmowania kandydatów do seminarium – zgromadzeń, ich przebywania w nim, usuwania ich z niego lub sytuacji, gdy oni sami opuszczają seminarium; weryfikacji zdatności seminarzystów do kapłaństwa, przyjmowania do seminarium kandydatów pochodzących z innych seminariów lub instytutów formacji oraz osób o tendencjach homoseksualnych. Formacja seminaryjna nastawiona jest na przygotowanie do kapłaństwa.

REFEKTARZ (łac. refectorium od reficere – odnawiać) – w budynkach klasztornych, seminariach duchownych duże pomieszczenie służące jako jadalnia, charakterystyczne zwłaszcza dla klasztorów średniowiecznych.

REGINA CAELI — pieśń "Królowo Nieba wesel się". Jedna z antyfon śpiewanych w okresie Wielkanocnym.

REGUŁA ZAKONNA — zbiór podstawowych przepisów dotyczących codziennego życia zakonnego, charakterystyczny zwłaszcza dla pierwszych form życia zakonnego w chrześcijaństwie. Najczęściej regułę ustanawiał lub przyjmował założyciel zgromadzenia. Za najstarszą uznaje się

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

regułę stworzoną przez św. Pachomiusza. Najbardziej znane reguły zakonne to Reguła św. Benedykta, Reguła św. Augustyna i Reguła św. Franciszka. (zobacz: habit)

REIMPRIMATUR — zezwolenie władzy i cenzury kościelnej na powtórny przedruk książki o treści religijnej. (zobacz: nihil obsat, reimprimatur, imprimi potest)

REKOLEKCJE — kilkudniowy okres poświęcony odnowie duchowej poprzez modlitwę, konferencje oraz spowiedź. Zwykle rekolekcje odbywają się w czasie Wielkiego Postu i Adwentu, ale mogą być także przedmałżeńskie, powołaniowe, wakacyjne (w Ruchu „Światło—Życie”), dla maturzystów, i wiele innych.

REKONCYLIACJA (łac. reconciliatio — przywrócenie, od reconciliare — przywrócić, pozyskać na nowo) — obrzęd liturgiczny przywracający charakter sakralny zdewastowanym bądź sprofanowanym miejscom, takim jak kościoły, cmentarze i tym podobne.

REKTOR — kapłan opiekujący się z polecenia biskupa kościołem, który nie jest kościołem parafialnym i nie jest własnością żadnego zakonu. Nie posiada jednak uprawnień proboszczowskich.

REKTOR SEMINARIUM — (lat. rector – „władca”, „zarządca”; od łac. regere – „rządzić”) – osoba sprawująca funkcję przełożonego w seminarium duchownym. Rektora zwyczajowo tytułuje się Jego/Jej Magnificencją (skrót: JM). Rektor powoływany jest przez biskupa diecezjalnego. (zobacz: alumn, kleryk, seminarium duchowne)

RELIGIA — system wierzeń i praktyk, określający relację jednostki do różnie pojmowanej sfery sacrum (czyli świętości) i sfery boskiej. Manifestuje się ona w wymiarze doktrynalnym (doktryna, wiara), w czynnościach religijnych (np. kult czy rytuały), w sferze społeczno—organizacyjnej (wspólnota religijna, np. Kościół) i w sferze duchowości indywidualnej (m.in. mistyka)

RELIKWIARZ — to ozdobne naczynie liturgiczne, służące do przechowywania, adorowania oraz oddawania czci relikwiom.

RELIKWIE — (łac. reliquio — pozostawiać) pozostałości szczątków, a także przedmiotów bezpośrednio związanych z życiem świętych.

REQUIEM — dawniej nazwa Mszy świętej żałobnej. Odnosił się do liturgicznych utworów muzycznych, części zmiennych, stosowanych w liturgii pogrzebowej.

REQUIESCAT IN PACE — łac. niech spoczywa w pokoju.

RESPONSORIUM – (łac. responso — odpowiadam) forma odpowiedzi ludu wiernego na Słowo Boże. We Mszy św. najlepiej widoczna w psalmie responsoryjnym, gdzie lud odpowiada refrenem na psalm wykonywane przez psalterzystę. R. występuje także w Liturgii Godzin.

RETABULUM — ozdobna nadbudowa ołtarza przedpoborowego (przysuniętego do ściany), szczególnie rozwinięta w epoce baroku.

REZUREKCJA — (łac. resurrectio — zmartwychwstanie). To procesja kończąca celebrację Wigilii paschalnej. Jest ona uroczystym oznajmieniem zmartwychwstania Chrystusa.

ROK JUBILEUSZOWY — w tradycji judeochrześcijańskiej rok szczególnej łaski, przypominający pochodzenie człowieka od Boga. Obchodzony jest co 25 lat.

ROK LITURGICZNY — okres, w którym żyją chrześcijanie i przeżywają w nim na nowo tajemnice Jezusa, który: rodzi się, głosi Dobrą Nowinę, umiera, zmartwychwstaje, posyła swojego Ducha i powraca w chwale. Rok liturgiczny rzeczywiście nie trwa rok — może być parę dni krótszy lub dłuższy od kalendarzowego. Dzieli się on na pięć okresów liturgicznych: Adwent, okres Bożego Narodzenia, Wielki Post, okres Wielkanocy i okres w ciągu roku. Okresy liturgiczne nie zawsze trwają tyle samo, stąd też różnice w trwaniu całego roku liturgicznego.

ROKIETA (od wł. rocchetto: 'komża biskupia') to forma podszywanej komży, używana od IX w. przez prałatów i biskupów jako strój chórowy. Ma węższe od komży rękawy. Nigdy nie nakłada się na rękietę komży. Rokieta nie jest szatą liturgiczną w dosłownym znaczeniu.

RORATA — duża świeca stawiana obok ołtarza, ozdobiona białą lub niebieską wstążką symbolizującą Maryję; zapala się ją tylko podczas Mszy Świętej Roratnej.

RORATY — śpiew na wejście Mszy św. wotywny o Matce Bożej w Adwencie ("Rorate caeli desuper"). Nazwa zwyczajowa Mszy św. adwentowej, podczas której świątynia jest pogrążona w

ciemnościach, a światło zapalane jest podczas śpiewu "Gloria". Przygotowuje do czasu narodzenia się Chrystusa.

ROZGRZESZENIE — ostatni element sakramentu pokuty, odmówienie przez spowiednika formuły, która oczyszcza penitenta z grzechów. Jest ono skuteczne tylko wówczas, gdy penitent jest do niego dysponowany, czyli spełnia określone warunki (wyznanie wszystkich grzechów, żal, postanowienie poprawy). Jeśli brak dyspozycji penitenta ujawnia się w spowiedzi, spowiednik winien odmówić rozgrzeszenia, natomiast jeśli ten brak pozostaje ukryty, wypowiedziane rozgrzeszenie i tak nie odnosi skutku. (zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia, warunki dobrej spowiedzi, gościnność eucharystyczna).

RÓŻANIEC (z łac. rosarium, ogród różany) — pierwotnie znanej pod nazwą Psalterza Najświętszej Maryi Panny — jest to modlitwa maryjna, której istotą jest rozważanie tajemnic historii Zbawienia — zwłaszcza wydarzeń z życia Jezusa Chrystusa. Jest wyrazem pobożności ludowej. Szczególną okazją ku temu tradycyjnie jest miesiąc październik. Jego początki sięgają XII w. (rozpowszechniony w XVI w.) i zwyczaju wielokrotnego powtarzania modlitw. Różaniec łączy modlitwę ustną z myślą. Jest rozważaniem dzieła zbawienia w oparciu o tajemnice życia Jezusa i Jego Matki, któremu towarzyszy odmawianie modlitw "Ojcze nasz", "Zdrowaś Maryjo" oraz "Chwała Ojcu".

RÓŻOWY — kolor liturgiczny, który jest połączeniem fioletowego i białego. Symbolizuje on zbliżające się święta Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Ornatów w tym kolorze używa się w 3 niedzielę Adwentu (Gaudete) i w 4 niedzielę Wielkiego Postu (Laetare).

RUBRYCELA (łac. Directorium Divini Officii albo Ordo Divini Officii; pot. Dyrektorium) — ujęte w formie kalendarza liturgicznego wskazówki i przepisy odnoszące się do odprawiania Mszy Świętej, liturgii godzin i innych nabożeństw w ciągu całego roku. Rubrycela przeznaczona jest przede wszystkim duchowieństwu oraz innym, odpowiedzialnym za liturgię (np. organista, kościelny lub ceremoniarz).

RUBRYKI (łac. ruber — kolor czerwony) — zapisy odnoszące się do przebiegu liturgii i dotyczące wykonywania poszczególnych obrzędów zawarte w księgach liturgicznych takich jak mszał, lekcjonarz, pontyfikał i innych. W celu szybkiego odróżnienia ich od tekstów liturgicznych przeznaczonych do wygłaszania przez celebransa pisane są odmiennym czerwonym kolorem. Zawierają komentarze lub wskazówki dla celebransów, które nie są odczytywane podczas Mszy Świętej. (zobacz: księgi liturgiczne kościoła, nigryki)

RURKA — zwana fistula (łac. fistula, calamus) rurka do spożywania Komunii św. pod postacią wina; niegdyś bardzo często używana. Teraz raczej tylko w okolicznościach, gdy ktoś nie może np. ze względu na chorobę; przyjmować Komunii pod postacią chleba i pić wina z kielicha. Do spożywania w ten sposób postaci eucharystycznych stosuje się także czasem łyżeczkę łac. cochlear)

RYT (łac. ritus) — ustalony i powszechnie przyjęty sposób sprawowania obrzędów religijnych, ujednolicony i zebrany, najczęściej również spisany. (zobacz: obrządek, sakrament)

RYTUAŁ — księga liturgiczna zawierająca teksty i wskazówki, jak kapłan powinien sprawować poszczególne sakramenty i sakramentalia, jakie winien odmawiać modlitwy podczas procesji i błogosławieństw.

S

SACRARIUM — dawna nazwa zakrystii (stąd nazwa "zakrystia"). Kiedyś Najświętszy Sakrament przechowywano w zakrystii. (zobacz: zakrystia)

SACROSANCTUM CONCILIUM — Konstytucja o Liturgii Świętej Soboru Watykańskiego II z 4 grudnia 1963 roku. Jest podstawą posoborowej odnowy liturgii. Oznacza się ją skrótem KL.

SACRUM — (łac. sacer — święty) — sfera świętości, przeciwieństwo profanum (sfery świeckiej). Wokół niej koncentrują się wierzenia i praktyki religijne. Właściwość (stała bądź ulotna), która przysługuje niektórym przedmiotom (narzędzia kultu religijnego — naczynia, święte księgi, szaty), istotom (król, kapłan), przestrzeniom (świątynia, wzniesienie), okresom (niedziela, czas postu,

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Wielkanoc itp.). Siedzibą sacrum może stać się wszystko, nawet zwykłe przedmioty; miejsca czy osoby mogą otrzymać tę właściwość, lub ją utracić.

SAKRA — w kościołach chrześcijańskich święcenia biskupie (episkopatu).

SAKRAMENT — (w łacinie kościelnej sacramentum — „tajemnica religii”) — to obrządek religijny rozumiany jako znak lub sposób przekazania Łaski Bożej, ustanowiony (zgodnie z wiarą) przez Chrystusa — szczególny znak działania Bożej łaski w życiu człowieka. W sakramencie wyróżniamy jego formę i materię (zazwyczaj słowa). Sakramenty działają mocą samego sprawowania (zasada: ex opere operato) nie zależą od predyspozycji (stanu) moralnego tak sprawującego jak i przyjmującego sakrament; można jednak przyjąć do niego niegodnie. Sakramenty Święte przeznaczone są dla żywych i dla wierzących. Zgodnie z Tradycją Kościoła zachowuje siedem sakramentów świętych, które są widzialnymi znakami niewidzialnej łaski Bożej, działającej w duszach tych ludzi, którzy przynajmniej nie stawiają jej działaniu przeszkód:

Chrzest (łac. baptismum)

Bierzmowanie (łac. confirmatio)

Najświętszy Sakrament (łac. eucharistia)

Pokuta (łac. paenitentia)

Namaszczenie chorych (łac. unctio infirmorum)

Kapłaństwo (łac. sacri ordines)

Małżeństwo (łac. matrimonium)

Wszystkie sakramenty jako misteria Kościoła, przez które zgodnie z wolą Chrystusa dokonuje się nasze zbawienie, nawiązują do Wcielenia, śmierci krzyżowej i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa i łączą nas z ciągle działającą Boską mocą. Szczególne miejsce wśród tych obrzędów zajmują Chrzest i Eucharystia, co nie znosi ani w niczym nie pomniejsza bezwzględnej wartości pozostałych sakramentów. Biskup jest szafarzem wszystkich sakramentów z wyjątkiem małżeństwa, kiedy to sami małżonkowie są szafarzami, gdyż udzielają sobie nawzajem tego sakramentu przy kapłanie, który pełni rolę świadka Kościoła. (zobacz: ryt, obrządek)

SAKRAMENTALIA (l. poj. sakramentale) — przedmioty lub czynności o charakterze religijnym zbliżone w swym znaczeniu do sakramentów, którymi Kościół posługuje się do osiągnięcia określonych skutków natury duchowej i innej. Do sakramentaliów należą: medaliki święte, szkaplerze, poświęcanie przedmiotów, błogosławieństwa, czynienie znaku krzyża, namaszczenie, posypanie popiołem, egzorcyzmy, nakładanie rąk i wiele innych.

SAKRAMENTARZ (sakramentarium) — najstarsza księga liturgiczna, zawierająca teksty Mszy św., formularze, różne modlitwy, obrzędy udzielania sakramentów i błogosławieństw.

SALVE REGINA — łac. Witaj, Królowo — znana antyfona maryjna, opiewająca Matkę Bożą, jako Matkę Miłosierdzia. Antyfona ta śpiewana jest na zakończenie Kompletu.

SAMOWYCHOWANIE — praca nad sobą, nacisk na własny rozwój duchowy, doskonalenie wrodzonych talentów otrzymanych od Boga.

SANCTISSIMUM — łacińska nazwa Najświętszego Sakramentu.

SANCTUS — śpiew "Święty, Święty, Święty". Wykonywany w liturgii po prefacji, przed epiklezą.

SANHEDRYN — gr. zgromadzenie; była to żydowska rada posiadająca władzę religijną i polityczną, reprezentująca naród wybrany

SANKTUARIUM — jest to "miejsce święte", obecnie pojmuje się jako świątynię, w której za zgodą biskupią, mogą przybywać wierni i w szczególny sposób wypraszać łaski za wstawiennictwem świętych.

SARKOFAG — kamienna trumna, często zdobiona, zawierająca epitafium, sceny z życia bądź podobiznę zmarłego.

SATANIZM — termin określający ogół systemów, przekonań, religii, czczących szatana jako najwyższą istotę.

SĄD DIECEZJALNY — niższą instancję sądów kościelnych stanowią sądy biskupie związane z danym Kościołem partykularnym — diecezją lub prałaturą.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

SĄD KOŚCIELNY — sąd powoływany przez biskupa, który rozpatruje sprawy sumienia oraz dóbr materialnych, najwyższym sądem kościelnym jest Sygnatura Kościelna oraz Penitencjaria Apostolska.

SĄD KOŚCIELNY — TRYBUNAŁ KOŚCIOŁA — działający w imieniu Kościoła, którego wyroki opierają się na prawie kanonicznym. Trybunał Kościoła jest najwyższą władzą sądowniczą Kościoła. (zobacz: sąd diecezjalny)

SĄD OSTATECZNY — paruzja; powtórne przyjście Jezusa Chrystusa na ziemię. Będzie to ostateczny i publiczny sąd nad wszystkimi rozumnymi istotami.

SCHIZMA — rozłam w Kościele Katolickim. Za trzy największe schizmy uznaje się:

- Wielka Schizma Wschodnia — rozłam w chrześcijaństwie na Kościół Wschodni i Zachodni;
- Wielka Schizma Zachodnia (Schizma Papieska) — okres trwający od 1378 do 1417 roku, kiedy to brak zgody kardynałów, kierujących się głównie pobudkami politycznymi, powodował, że do tytułu głowy Kościoła Katolickiego rościło sobie pretensje dwóch, a nawet trzech papieży jednocześnie;
- Schizma Anglikańska — wydzielenie się anglikanizmu z katolicyzmu. W 1534 r. Król Henryk VIII odrzucił władzę papieża nad kościołem w Anglii i ogłosił się głową Kościoła Anglikańskiego.

SCHOLA (schola cantorum) — zespół śpiewaczy; kiedyś tylko męski, dziś także żeński lub mieszany, który wykonuje śpiewy liturgiczne w czasie sprawowania celebracji. Niegdyś tworzono je tylko w Rzymie; z czasem nakazywano ich tworzenie przy katedrach i przy większych kościołach. Dziś jego funkcje pełni bardziej grupa zwana pueri cantores. Według KL 29 zespół taki "także pełni prawdziwą funkcję liturgiczną".

SCHOLASTYK — duchowny, będący członkiem kapituły, sprawujący nadzór nad szkołami w swojej diecezji.

SECRETA — we Mszy św.; używane dawniej określenie modlitwy przed rozpoczęciem prefacji, wypowiedzianej po cichu przez kapłana. Dziś jest to modlitwa nad darami (oratio super oblata).

SEDE ROMA VACANTE — sediswakancja Stolicy Apostolskiej rozpoczyna się po śmierci papieża (lub ewentualnie po jego rezygnacji). W Watykanie administrację przejmuje kardynał kamerling, z pomocą trzech kardynałów asystentów (poniżej 80 roku życia), którzy są wybierani przez Kolegium Kardynalskie po jednym z każdego stopnia (kardynałów biskupów, kardynałów prezbiterów i kardynałów diakonów). Sede vacante trwa do wyboru nowego papieża przez konklawe. W swobodnym tłumaczeniu z łac. oznacza „wolne miejsce”.

SEDILLIA — miejsce siedzące w prezbiterium przeznaczone dla celebransa, kapłanów koncelebrujących oraz służby liturgicznej (w szczeg. diakona i akolity).

SEDISWAKANCJA — termin określający brak obsadzenia stolicy biskupiej. Kodeks Prawa Kanonicznego stosuje to określenie zarówno wobec każdej diecezji. Sediswakancja trwa do momentu objęcia diecezji przez nowego biskupa. Administrowanie jest w tym czasie ograniczone do spraw najistotniejszych, gdyż obowiązuje zasada nihil innovetur (niczego nie należy zmieniać).

SEKTA — termin określający ruchy, grupy religijne, których nauka jest niezgodna z przekazem Kościoła, często działając pejoratywnie na jego wizerunek, mając na celu bardzo często cele zarobkowe.

SEKULARYZACJA (laicyzacja) — pierwotnie działania dążące do wy— rwania się z władzy Kościoła. Współcześnie ogół działań dążących do wyparcia wszelkich religii z życia publicznego.

SEKWENCJA (łac.sequentia— dosł. "ciąg dalszy") — typowa dla średniowiecza forma liryki religijnej, utwór wykonywany w czasie Mszy Świętej. Po Soborze Watykańskim II nastąpiła redukcja, pozostawiająca w liturgii mszalnej tylko dwie jako obowiązkowe (Wielkanocną i na Zesłanie Ducha Świętego).

SEKWENCJARZ — księga zawierająca spis sekwencji w układzie roku liturgicznego.

SEMINARIUM DUCHOWNE — kościelny ośrodek edukacyjno—formacyjny, przygotowujący kleryków do kapłaństwa. Ustanowiony przez Sobór Trydencki w 1563 r. Obecnie własne

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

seminarium ma prawie każda diecezja i wiele zgromadzeń męskich. (zobacz: Ratio Institutionis, formacja kapłańska, alumn, kleryk, kapłan, prezbiter)

SEPTENNA (łac. septem — siedem) — nabożeństwo odprawiane przez siedem kolejnych dni, lub też

w określone dni przez 7 tygodni lub miesięcy. Po przeniesieniu uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego na niedzielę w niektórych kościołach odprawia się septennę przed Zesłaniem Ducha Świętego zamiast tradycyjnej nowenny. Inne septenny znane w tradycji pobożnościowej w Polsce to np.: septenna do św. Józefa (odprawiana niegdyś przez siedem kolejnych śród przed uroczystością św. Józefa), septenna do św. Stanisława (7 piątków przed uroczystością św. Stanisława) czy septenna do św. Anny (7 pierwszych czwartków miesiąca od grud—nia do czerwca).

SEPTUAGINTA (łac. siedemdziesiąt) — pierwsze tłumaczenie hebrajskiej Biblii na język grecki. Nazwa pochodzi od liczby siedem— dziesięciu tłumaczy dokonujących takiej samej translacji tekstu

SEPULCRUM (grób) to czworokątne zagłębienie, znajdujące się na środku mensy, w które biskup podczas uroczystej konsekracji ołtarza wkłada i zamurowuje relikwie świętych męczenników, zamknięte w metalowej puszcze. Z kolei w ołtarzach tzw. nie murowanych, czyli drewnianych, umieszcza się pośrodku płyty przenośny kamień ołtarzowy z marmuru lub alabastru — tzw. portatyl. Kamień ów zawiera święte relikwie opieczetowane przez biskupa i szczelnie zamurowane kamienną płytką. Relikwie złożone w ołtarzu muszą pochodzić z kości przynajmniej dwóch świętych, w tym co najmniej jedna z ciała męczennika. Zasadniczo tylko na takim ołtarzu, w którym mieszczą się relikwie wolno odprawiać Mszę św. (zobacz: ołtarz, krzyż, tabernakulum, świece)

SERAF (serafin) — anioł będący towarzyszem lub obrońcą tronu Boga, istota z czystego światła i myśli. Okrąża nieustannie tron Boski śpiewając trishagion. Ma sześć skrzydeł oraz cztery głowy. W tradycji chrześcijańskiej serafiny otrzymały w klasyfikacji aniołów pierwsze (najwyższe) miejsce. Wg Enocha były cztery Serafiny, które odpowiadały czterem wiatrom lub stronom świata. Późniejsi komentatorzy interpretowali ich jako czterech głównych książąt, rządzących Serafinami. Byli to Metatron, Kemuel, Nathanael i Gabriel.

SKŁAD APOSTOLSKI — Apostolskie Wyznanie Wiary; leg. formuła ułożona przez Apostołów, pierwotnie miało bardzo wielkie znaczenie, było symbolem chrześcijan.

SKROMNOŚĆ — jest obiektywną, trzeźwą oceną własnych zalet, możliwości i dostosowaniem ich do własnego sposobu bycia.

SKRUTYNIA — (od łac. scrutare— badać, sprawdzać) pouczenia dawane katechumenom przygotowującym się do chrztu, mające sprawdzać ich zdatność i motywacje przed przyjęciem chrztu św. Dziś skrutynia mają miejsce podczas obrzędów chrztu dorosłych.

SKRYPTORIUM (łac. scriptorium od scribere „pisać”) — średniowieczna nazwa pulpitu do pisania i czytania oraz całości warsztatu pisarskiego. W klasztorach skryptoriami nazywano pomieszczenia, w których przepisywano ręcznie księgi.

SŁOWA KONSEKRACJI — główna część mszy, w czasie której odbywa się misterium przemiany chleba i wina w ciało i krew Chrystusa; przeistoczenie. Kapłan wypowiada słowa konsekracji w pierwszej osobie: „To jest Ciało moje” oraz „To jest Krew moja”. (zobacz: Transsubstancjacja)

SŁOWO BOŻE — część Objawienia, znajdująca się w Biblii, czyli w Piśmie Świętym.

SŁUGA BOŻY (Sługa Boża) — określenie stosowane w Kościele Katolickim oznaczające osobę zmarłą, wobec której rozpoczęto proces beatyfikacyjny, chociaż nieformalnie może być użyte w stosunku do każdego chrześcijanina.

SŁUŻBA LITURGICZNA — to zespół ludzi, którzy w czasie sprawowania liturgicznych obrzędów

SOBORY POWSZECHNE — starokatolicyzm podkreśla normatywne znaczenie zasad wiary starego Kościoła pierwszego tysiąclecia, zawartych w artykułach Symbolu wiary, w nauce Ojców

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Kościół i w orzeczeniach dogmatycznych pierwszych siedmiu soborów powszechnych: Nicea (325 r.), Konstantynopol (381 r.), Efez (431 r.), Chalcedon (451 r.), Konstantynopol (553 r. i 680 r.), a także Nicea (787 r.); określających wspólną świadomość wiary jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła i dających wyraz jedności wszystkich Kościołów lokalnych w jednym świętym Ciele Chrystusa.

SOBÓR — zgromadzenie biskupów zwoływane przez papieża i obradujące pod jego przewodnictwem w celu omówienia spraw Kościoła. Sobór jest głównym wyznacznikiem zmian w Kościele na płaszczyźnie doktryny wiary, moralności, liturgii. Jeśli papież umrze w jego trakcie, obrady zostają zerwane.

spełniają posługę w sposób określony przepisami Kościoła. Pełny zespół służby liturgicznej na uroczystą Mszę Świętą nazywa się asystą.

SPOWIEDNIK — szafarz sakramentu pokuty i pojednania; może nim być jedynie kapłan (tj. prezbiter lub biskup), który otrzymał jurysdykcję do spowiadania. Zobowiązany jest do zachowania całkowitej tajemnicy spowiedzi, odnoszącej się do jakiegokolwiek wymiaru i części spowiedzi.

SPOWIEDŹ — sakrament pokuty; najważniejszy akt penitenta, bezpośrednie wyznanie grzechów i podsumowanie stanu swojego sumienia Bogu za pośrednictwem kapłana. Aby spowiedź była ważna należy się do niej dokładnie przygotować, a także zastosować się do wskazań spowiednika.

Wieczorem owego pierwszego dnia tygodnia... Jezus znowu rzekł do uczniów: «Pokój wam! Jak Ojciec Mnie posłał, tak i Ja was posyłam». Po tych słowach tchnął na nich i powiedział im: «Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuscicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane». J 20,21—23 — sakrament ten może być sprawowany w dwojaki sposób: powszechny spowiedź ogólna — publiczna, sprawowana bądź jako odrębny obrzęd przed ołtarzem, bądź w połączeniu z Mszą świętą w części zwanej Spowiedzią Powszechną lub sposób indywidualny — spowiedź prywatna (uszna w konfesjonale). Spowiedź ogólna — publiczna jest powrotem do starożytnej formy spowiedzi z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Kościół zaleca korzystanie ze spowiedzi usznej wszystkim wiernym Kościoła.

STALLE — drewniane lub kamienne, zazwyczaj bardzo ozdobne ławy, siedzenia przeznaczone dla kanoników, kapituł i mnichów, ustawione po obu stronach prezbiterium.

STAROKATOLICKI — KOŚCIÓŁ STAROKATOLICKI — jest to zrzeszenie katolików, uznających Jezusa Chrystusa za założyciela i głowę Kościoła chrześcijańskiego i żyjących według zasad wiary, zawartych w Piśmie Świętym i wyznawanych przez Apostołów i ich prawnych następców. „Starokatolicki” nie oznacza „staroświecki” lecz oznacza: powrót do doktryny i obyczajów Kościoła pierwszych dziesięciu wieków po Chrystusie.

STAROKOŚCIELNA ZASADA — wypowiedziana przez św. Wincentego z Lerynu w zdaniu: *Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est etenim vere proprieque catholicum* [Trzymamy się tego, co wszędzie, co zawsze, co przez wszystkich było wyznawane, to jest bowiem prawdziwie i rzeczywiście katolickie].

STARY TESTAMENT — część Biblii napisana przed narodzeniem Chrystusa, zawierająca 46

STATUS ANIMARUM — księga parafialna prowadzona przez parafię w celu rejestracji wiernych.

STIPES — podstawa, na której spoczywa mensa ołtarza; winna być wykonana ze szlachetnego materiału.

STOLICA APOSTOLSKA (wł. *Città del Vaticano*, *Stato della Città del Vaticano*, łac. *Status Civitatis Vaticanæ*) — państwo kościelne Watykan — enklawa na terytorium Włoch, w Rzymie.

STRÓJ DUCHOWNY — Każdy duchowny Narodowego Kościoła Katolickiego posiada przywilej i obowiązek do używania godnego stroju kościelnego (*decentem habitum ecclesiasticum*), wyróżniającego go spośród świeckich, według prawnie uznanych zwyczajów miejscowych i rozporządzeń Ordynariusza Diecezji. Należy pamiętać, że duchowny Kościoła powinien być rozpoznawalny nie tylko przez strój, ale również swoją postawę, będąc dla świata znakiem obecności Kościoła i Jego posługi. (zobacz: sutanna, strój krótki).

STRÓJ KRÓTKI — koszula z koloratką, garnitur. (zobacz: strój duchowny, sutanna).

STRUKTURA MSZY ŚWIĘTEJ

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Obrzędy wstępne:
Wejście z towarzyszącym śpiewem
Pozdrowienie wiernych
Słowo wprowadzenia (dowolne)
Akt pokutny
Kyrie eleison (o ile nie zaszło w akcie pokutnym)
Gloria in excelsis Deo
Modlitwa
Liturgia Słowa Bożego:
Czytania biblijne
Śpiewy między czytaniem
Sekwencja
Ewangelia
Homilia
Wyznanie wiary
Modlitwa powszechna
Liturgia ofiary (Eucharystyczna):
Przygotowanie darów ofiarnych
Modlitwa Eucharystyczna
Obrzędy komunijne
Obrzędy końcowe:
Ogłoszenia duszpasterskie
Pozdrowienie wiernych i błogosławieństwo
Rozesłanie

STUŁA – jest elementem wspólnym dla diakonów, księży i biskupów. W najstarszych dokumentach liturgicznych spotykamy ją pod nazwą orarium lub mappa, sudarium. Orarium (od os, oris – usta) było w użyciu pogańskim jako cienki kawałek materiału, dość szeroki, zakładany na szyję podczas posiłku, noszony przez osoby dystygowane, służył do obcierania twarzy. Wąski, długi pas materiału zakładany przez kapłana na szyję podczas sprawowania mszy świętej, spowiedzi i innych sakramentów oraz posług liturgiczno—duszpasterskich. Element stroju liturgicznego używany przez duchownych jako znak świętej władzy kapłańskiej; najważniejszy spośród szat liturgicznych. Również diakon może nosić stułę w czasie czynności liturgicznych, lecz zakłada ją przez lewe ramię. Pocałunek krzyża umieszczonego pośrodku na zagięciu wyraża szacunek i bojaźń Bożą. W stosunku do Chrystusa stuła przypomina krzyż dźwigany przez Niego na górę Kalwarii.

STYGMATY (łac. stigma, znak) — nadzwyczajne zjawisko psychofizyczne, wyciśnięte na ciele rany umiejscowione w miejscu ran Jezusa. Pojawiają się samorzutnie i tak samo znikają; upodabniają człowieka do cierpiącego Chrystusa. Stygmata nie świadczą o świętości osoby, ale mogą do niej prowadzić (np. św. Franciszek z Asyżu).

STYGMATYK — osoba posiadająca stygmata.

STYPA — w słowiańskiej kulturze ludowej poczęstunek urządany po zakończeniu pogrzebu, fundowany uczestnikom obrzędu przez rodzinę zmarłego. Podczas spotkania odmawiało się modlitwy za zmarłego, wspominało jego zasługi pocieszało rodzinę.

STYPENDIUM MSZALNE — ofiara mszalna – zwyczaj wynagrodzenia materialnego (zwykle pieniężnego) za odprawienie mszy w określonej intencji. Praktyka składania stypendium mszalnego sięga II w. (zobacz: taca)

SUB CONDITIO — Nie można bez powodu wątpić w ważność sakramentu. Jednak mając uzasadnione wątpliwości co do ważności przyjętego sakramentu: Chrztu, Bierzmowania oraz Świeceń Kapłańskich (trzech sakramentów wyciskających nieścieralne znamię) tj. uzasadnione wątpliwości przynajmniej wobec jednego z trzech elementów koniecznych do ważności sakramentu

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

tj. materii, formy lub intencji, to powstała wątpliwość pociąga za sobą konieczność ponownego udzielenia sakramentu sub conditione.

SUBDIAKON — jeden ze stopni święceń, niższy od diakonatu. Niegdyś subdiakon był duchownym posiadającym najniższy stopień święceń wyższych. Święcenia te przyjmowali wszyscy kandydaci do kapłaństwa. Miał on obowiązek odmawiać brewiarz oraz zachowywać celibat. Zniesiony w 1972 roku tzw. święceń niższych. Subdiakon był ustanawiany do pomocy celebransowi i diakonowi podczas liturgii. W ubiorze i zadaniach był bardzo zbliżony do diakona; nosił zamiast dalmatyki tunikę, niósł krzyż, przygotowywał kielich, śpiewał psalm, nalewał wody do kielicha, puryfikował.

SUBMERSIO — sposób udzielenia sakramentu chrztu polegający na całkowitym zanurzeniu chrzczonego w wodzie.

SUFRAGAN — biskup pomocniczy w diecezji, podlegający ordynariuszowi, a także biskup zarządzający diecezją, która nie jest metropolią.

SUFRAGANIA — diecezja, która nie jest archidiecezją, a należy do jakiejś metropolii.

SUKCESJA APOSTOLSKA — (łac. successio — następstwo) ciągłość w przekazywaniu władzy w Kościele, otrzymanej od Jezusa Chrystusa. Sukcesja stanowi fundament apostołowości Kościoła, który w sposób istotny ujawnia się podczas konsekracji biskupiej, gdy biskup oraz laikat, wspólnie przyjmują na siebie odpowiedzialność za dalsze przekazywanie wiary i dalszy rozwój Kościoła. Nierozłączność Kościoła /wspólnoty/ i urzędu oraz nieprzerwane istnienie obojga jest sukcesją apostołską". Krótco określił to abp Rinkel „Apostołska sukcesja urzędu nie jest sukcesją wyświęcania na urząd, lecz sukcesją samego urzędu" /Die Altkatholische Kirche, s.266—269/. Przez sukcesję apostołską rozumie się zarówno dalsze przekazywanie łaski urzędu duchownego przez prawomocne nałożenie rąk, jak i apostołskość w szerokim tego słowa znaczeniu: trwałe i niezafałszowane przekazywanie nauki wiary przekazanej przez apostołów; nieprzerwane następstwo biskupów poczynawszy od apostołów.

SUKCESJA APOSTOLSKA — akt, dokonuje się poprzez nałożenie rąk na nowo wyświęconego biskupa, gest ten w swojej ciągłości sięga nałożenia rąk Apostołów na swoich następców, w tym św. Pawła ten z kolei na pierwszych biskupów: Tymoteusza, Tytusa i Sylwana.

SUMA — określenie głównej, najbardziej uroczystej Eucharystii niedzielnej.

SUMA PARAFIALNA — Msza Święta w intencji parafian, jaką ma obowiązek sprawować proboszcz swojej parafii w każdą niedzielę i święta.

SUMARIUSZ — rejestr, w którym znajduje się m.in. alfabetyczny spis osób ochrzczonych lub tych, które zawarły małżeństwo.

SUMIENIE — jest to duchowa, wewnętrzna zdolność człowieka do rozeznania dobra i zła, osądu swojego postępowania pod względem moralnym.

SUPLEMENT (łac. supplementum) – dodatek, uzupełnienie.

SUPLIKACJA — błagalna pieśń kościelna zwrócona do Boga. Najczęściej kojarzona ze śpiewem: "Święty Boże, Święty mocny..."

SUPLIKACJA — błagalna pieśń kościelna zwrócona do Boga. Najczęściej kojarzona ze śpiewem: "Święty Boże, Święty mocny..."

SURSUM CORDA — łac. w górę serca.

SUSPENSJA — (łac. suspensus 'zawieszony') kara kościelna (cenzura) zabraniająca duchownemu na pewien określony okres czasu używania kościelnych upoważnień i pełnomocnictw, które posiada na mocy święceń, piastowanego urzędu lub beneficjum. Zależnie od rodzaju suspensy kapłan suspendowany, czyli zawieszony w swych czynnościach, nie może wykonywać wszystkich lub niektórych tylko czynności.

(zobacz: kary, kary ekspiacyjne, ekskomunika, interdykt, suspensa, cenzury, przestępstwo)

SUSPENSJA — czyli odcięcie. Najstarszy sposób skracania wyrazów, znany ze starorzymskich inskrypcji. Skracanie polegało na odcięciu końcowej części wyrazu i pozostawieniu liter początkowych lub tylko pierwszej litery. Jedyńa pozostałą po odcięciu literę zwano sygłem. Dla zaznaczenia liczby mnogiej wyrazów skróconych przez odcięcie stosowano tzw. iterację, czyli

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

zwielokrotnienie ostatniej, pozostałej po odcięciu, litery. Po jakimś czasie reguły iteracji rozluźniły się i kamieniarze zamiast klasycznej iteracji zaczęli pisać tylko dwie takie same litery, np. OO. — ojcowie (np. franciszkanie), FF. — bracia, śś — święci, itd.

Stałe miejsce w piśmiennictwie średniowiecznym zyskały sobie sygły:

- A.D. — Anno Domini (roku Pańskiego), stosowany w datacji;
- C.M.B. — Christus Mansionem Benedicat (niech Chrystus błogosławi temu domowi), inskrypcja pisana 6 stycznia na drzwiach wejściowych do domu katolików z cyframi bieżącego roku;
- D. G. — Dei Gratiae (z łaski Boga), stosowany w tytułaturach władców, umieszczany po imieniu władcy a przed określeniem godności;
- R.I.P. — requiescat in pace (spoczywa w pokoju) umieszczany na nagrobkach i kryptach;
- D. O. M. — Deo Optimo Maximo (Bogu Najlepszemu, Największemu) często umieszczany na frontach świątyń chrześcijańskich.

SUSTENTACJA – (łac.sustentatio — podtrzymywanie) zwyczaj podtrzymywania celebransa w liturgii ze względu na jego wiek i/lub na szacunek wobec niego. Przykładem s. było np. podtrzymywanie rąk niosącego monstrancję w procesji Bożego ciała przez akolitów.

SUTANKA — szata używana przez ministranta, kiedy nie ubiera on alby. Wkładana jest pod komżę.

SUTANNA — wierzchni ubiór kapłana katolickiego, obowiązuje od 1589r.; długa, sięgająca do kostek suknia z niskim, stojącym kołnierzykiem, zapinana z przodu na rząd małych guzików. Kapłani noszą sutanny czarne, biskupi fioletowe, kardynałowi purpurowe. Strój duchowny, chociaż nie stanowi istoty stanu duchownego, jest jego wyraźnym i jednoznacznym wskaźnikiem. (zobacz: strój duchowny, strój krótki)

SYGNATURKA — dzwonek wejściowy, umieszczony zazwyczaj przy wyjściu z zakrystii do prezbiterium używany do informowania zgromadzonych wiernych, że rozpoczyna się procesja do ołtarza, a wraz z nią liturgia.

SYMONIA (świętokupstwo) — handel godnościami i urzędami kościelnymi, sakramentami oraz dobrami duchowymi. Nazwa pochodzi od Szymona Maga, który chciał kupić od świętych Piotra i Jana przywilej udzielania daru Ducha Świętego.

SYNAGOGA (bożnica) — żydowski dom modlitwy, obiekt będący miejscem spotkań, m.in. w celu odprawiania obrzędów religijnych, również w znaczeniu szkoła — jako miejsce studiowania Tory.

SYNAKSA — termin zapożyczony z języka greckiego. Zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie oznacza święte zgromadzenie, które zbiera się, aby celebrować Eucharystię.

SYNOD — najwyższa władza ustawodawcza Kościoła — zgromadzenie o charakterze nadzwyczajnym i uroczystym zwołane zgodnie z prawem kanonicznym w celu kolegialnego rozpatrzenia danej sprawy, która jest przedmiotem jego obrad. Synod Kościoła jest najwyższą władzą prawodawczą Kościoła i podejmuje uchwały w zakresie własnych kompetencji. Synod Kościoła może zostać podzielony na sesje synodalne.

SYNOPTYCZNOŚĆ EWANGELII — termin określający spójność, zgodność ewangelii, które razem tworzą spójną, choć różniącą się w niektórych szczegółach całość. O synoptyczności możemy mówić w przypadku: Mt, Mk, Łk.

SYNTHRONON — (gr. współtronowanie) poboczne trony dla prezbiterów, znajdujące się przy katedrze biskupa. Wyraźny przykład s. znajduje się w Katedrze Chrystusa Króla w Katowicach.

SZABAT — najbardziej święte i uroczyste dzień tygodnia w judaizmie — sobota. Rozpoczął się już w piątek wieczorem. Zaprzestawano pracy, zbędnych obowiązków. Poddawano się odpoczynkowi, chwaleń Bogu, modlitwom, rodzinnym posiłkom. Jego świętowanie nawiązuje do dnia stworzenia świata a także dzieła wybawienia Izraela.

SZABAT — sobota, siódmy dzień tygodnia, dzień odpoczynku, modlitwy i składania ofiar Bogu. Traktowany jest przez Żydów jako pamiątka stworzenia i dzień przypominający uwolnienie Izraela z niewoli egipskiej. W szabat obowiązuje zakaz pracy, podróżowania i palenia ognia.

szacunek wobec niego. Przykładem jest np. podtrzymywanie rąk niosącego monstrancję w procesji

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

SZAFARZ — jest to biskup, prezbiter i diakon (szafarze zwyczajni) oraz akolita, lektor lub inne osoby wykonujące „posługę”, to jest służbę powiązaną z liturgią (tzw. szafarze nadzwyczajni).

SZATAN — łac. oszczerca, gr. przeciwnik; istota duchowa obdarzona rozumem i wolną wolą, dobry duch stworzony przez Boga, do upadku doprowadzony poprzez własną pychę. Największy przeciwnik Boga, przez co także człowieka, próbujący odciągnąć go od bożej miłości.

SZATY LITURGICZNE — szaty używane w czasie sprawowania liturgii.

SZKAPLERZ — szata wkładana przez głowę na ramiona, ewentualnie połączone sznurkiem kawałki brązowego sukna lub medalik zakładany na szyję. Jest on znakiem schronienia się pod macierzyńską opiekę Maryi.

SZKAPLERZ — szata złożona z dwóch płatów sukna, będąca częścią habitu zakonnego, jego zadaniem była dodatkowa ochrona stroju zakonnika, podczas pracy. Także symbol szczególnej opieki Matki Bożej, jako dwie ikony zszyte sznurkiem, które spoczywają na piersiach i plecach.

SZOPKA — przedstawienie sceny Narodzin Jezusa Chrystusa i okoliczności im towarzyszących. Najczęściej wokół figurki Dzieciątka Jezus leżącego w żłóbku stoi Maryja i św. Józef. Towarzyszą im najczęściej figurki aniołów, pasterzy, często trzech mędrców i bydła. Pierwszą szopkę zbudował św. Franciszek z Asyżu, dzisiaj wygląd szopki zasadniczo różni się od jej pierwotnego wyglądu, ale przesłanie pozostaje takie samo.

SZUBA — Charakterystycznym dla Polski płaszczem zimowym wyższego duchowieństwa była szuba: płaszcz podbity futrem, z przodu nie zapinany, z dużym, wykładanym kołnierzem, czasem też z futrzanymi mankietami. Nosiło się ją na strój chórowy tak na zewnątrz, jak i wewnątrz kościoła. Kolor szuby zmieniał się w zależności od godności dostojnika, który ją nosił, a używali jej kardynałowie, biskupi i kanonicy krakowscy, a także będący w Polsce legaci papiescy.

Ś

ŚLUBY ZAKONNE — składane są przez członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Najczęściej składane śluby to: ślub czystości, posłuszeństwa i ubóstwa. Kościół od początku traktował z wielkim uznaniem praktykowanie tzw. rad ewangelicznych. Kandydat do zakonu lub zgromadzenia składa z reguły śluby czasowe — zwykle kilkakrotnie, następnie wieczyste. W uzasadnionych przypadkach Kościół może zwolnić ze złożonych ślubów. (zobacz: bezżeństwo duchownych, wstrzemięźliwość eucharystyczna, celibatariusz)

ŚMIERĆ — jest oddzieleniem duszy od ciała, jest końcem ziemskiej pielgrzymki człowieka. Jest końcem czasu łaski i miłosierdzia, jaki Bóg ofiaruje człowiekowi, by zrealizował swoje ziemskie życie. Śmierć nie jest końcem, lecz etapem, przejścia poprzez który Bóg powołuje człowieka do siebie. Zjawisko fizyczne, nieodwracalne ustanie wszystkich czynności życiowych organizmu. Jest to także przejście do nowego sposobu egzystencji — życia duchowego.

ŚMIGUS — obyczaj polewania się wodą w Poniedziałek Wielkanocny (stąd też nazwa "lany poniedziałek"). Zwyczaj prawdopodobnie ma korzenie pogańskie i wiąże się z radością po odejściu

ŚMIGUS—DYNGUS — dwa odrębne obyczaje: Dyngus i Śmigus, ponieważ jednak praktykowane były jednocześnie (w Poniedziałek Wielkanocny) zlały się i ich nazwy zespoliły się w jedno.

SPIEW GREGORIAŃSKI — Wśród wielu rodzajów śpiewów służących liturgii uprzywilejowane miejsce zajmuje śpiew gregoriański – monodyczny śpiew a cappella w języku łacińskim, integralnie, organicznie związany z jej warstwą teologiczną, duchową i tekstową. Uprzywilejowane miejsce śpiewu gregoriańskiego w tradycji Kościoła Rzymskiego wypływa zarówno z jego fundamentalnych założeń (liturgiczna modlitwa, służba Słowu), jak i z charakteru melodii. Uważany jest za własny śpiew liturgii i pierwowzór muzyki kościelnej.

Środa Popielcowa — dokładnie 46 dni przed Wielkanocą, rozpoczyna okres Wielkiego Postu, który kończy się w momencie rozpoczęcia Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek,

ŚRODA POPIELCOWA — jest dniem rozpoczynającym okres Wielkiego Postu, który stanowi liturgiczne przygotowanie do świętowania najważniejszej tajemnicy naszej wiary, jaką jest zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Środa Popielcowa została uznana za dzień rozpoczynający Wielki Post ok. V w. Obrzęd posypania głów popiołem zachował się w liturgii do dnia dzisiejszego. W liturgii mszalnej w Środę Popielcową akt pokutny ma miejsce nie w zwykłym miejscu, lecz po homilii. Wtedy to kapłan błogosławi popiół, którym posypuje się głowy wiernych. Towarzyszy temu wypowiedzenie słów: „Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię”, bądź: „Pamiętaj człowiecze, że z prochu powstałeś i w proch się obrócisz”. Obok Wielkiego Piątku, Środa Popielcowa jest dniem, w którym obowiązuje post ścisły, a więc nie tylko powstrzymanie się od pokarmów mięsnych, lecz ograniczenie ilości posiłków do trzech w ciągu dnia, z których jeden może być do sytości.

ŚWIADEK BIERZMOWANIA — osoba poświadczająca odpowiednie przygotowanie kandydata do bierzmowania przyjęcie tego sakramentu, najlepiej, gdy sama jest już po bierzmowania i odznacza się dojrzałością życia religijnego.

ŚWIATŁO — ważny, naturalny element liturgii: symbolizuje prawdę, życie, obecność Boga, nasze wyzwolenie, wreszcie samego Chrystusa, który stał się "światłem na oświecenie pogan".

ŚWIĄTYNIA — jest to święte miejsce, gdzie Bóg jest szczególnie obecny i czczony (synonimiczna nazwa m.in. kościoła).

ŚWIECA — paląca się świeca jest znakiem obecności Chrystusa, jest znakiem radości, nadziei, miłości i ofiary. Najczęściej smukłe, majestatycznie wznoszące się ku górze, zasadzone nie rzadko na wysokich i kunsztownie zdobionych świecznikach (lichtarzach). Mimo oświetlenia elektrycznego, zapalone świece są niezbędne z powodu ich symbolicznego znaczenia. Oznaczają przede wszystkim Chrystusa jako światłość dla świata, która oświeca każdego człowieka nauką Bożą i łaską. (Paschał używany w liturgii Wielkiej Soboty to symbol zmartwychwstałego Pana). Przypominają również gorliwość pierwszych chrześcijan, którzy zbierali się nocą w katakumbach na Msze. (zobacz: ołtarz, krzyż, tabernakulum)

ŚWIĘCENIA — (łac. ordinatio) sakrament dający człowiekowi udział w kapłańskiej misji Chrystusa. Istnieją trzy stopnie święceń: diakonat, prezbiterat, episkopat. Może go przyjąć jedynie ochrzczony mężczyzna.

ŚWIĘCENIA KAPŁAŃSKIE (łac. ordinatio) — Nie wyście Mnie wybrali, ale Ja was wybrałem i przeznaczyłem was na to, abyście szli i owoc przynosili, i by owoc wasz trwał – aby wszystko dał wam Ojciec, o cokolwiek Go poprosicie w imię moje. To wam przykazuję, abyście się wzajemnie miłowali... J 15,16—17 — mają trzy stopnie: diakonat, prezbiteriat i święcenia biskupie.

Potocznie ze święceniami kapłańskimi utożsamia się drugi stopień (wyświęconych określa się jako księży). Sakrament kapłaństwa nadaje władzę uświęcania, tj. udzielania innych sakramentów. Święceń udziela biskup w otoczeniu innych księży, którzy kolejno, po biskupie, kładą ręce na głowy przyjmujących święcenia. W ten sposób przyjmują ich niejako do swojego grona. Święcenia kapłańskie może przyjąć jedynie ochrzczony mężczyzna. Zachowanie warunków wymaganych do ważności udzielanych sakramentów święceń kapłańskich, tj. materii, formy i intencji nie mogą budzić żadnej wątpliwości. (zobacz: duchowni kościoła, liturgia godzin)

ŚWIĘCONKA — koszyczek wyściełany białą serwetą i przyozdobiony gałązkami bukszpanu lub borówki, w którym w Wielką Sobotę przynoszone są do kościoła pokarmy do poświęcenia. Do koszyka wkłada się pieczywo (spożywane na pamiątkę rozmnożenia chleba i chleba, który Jezus po zmartwychwstaniu przygotował dla swoich uczniów) oraz mięso i wędliny (na pamiątkę Baranka Paschalnego), sól (która ma chronić od zepsucia), jaja (zwykle wielkanocne pisanki — znak nowego życia), ser, chrzan i ciasto — one właśnie stanowią siedem błogosławionych darów tradycyjnie święconych w dawnej Polsce. Po obrzędzie poświęcenia pokarmów wypada udać się do Grobu Pańskiego na krótką adorację Najświętszego Sakramentu. Niegdyś do zamożniejszych domów przybywał na zaproszenie gospodarza kapłan i święcił cały stół wielkanocny.

ŚWIĘTA INKWIZYCJA — potoczna nazwa systemu śledczo-sądowiczego powołanego w Kościele Katolickim w XIII wieku do tropienia, nawracania i karaniania heretyków, działająca w

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

oparciu o postanowienia ujęte w dokumentach soborowych, synodalnych oraz bullach papieskich. W wyniku reformy w 1542 r. papież Paweł III określił jej cel jako „zachowanie i obrona jedności wiary oraz wykrywanie i zwalczanie błędów oraz fałszywych doktryn”. Zasiadali w niej kardynałowie i inni dostojnicy kościoła mianowani bezpośrednio przez papieża. W ściślejszym sensie inkwizycja oznaczała procedurę śledczą, którą posługiwali się inkwizytorzy. Oparta była ona na oskarżeniu publicznym, starannym śledztwie i archiwizowaniu wyników dochodzeń.

ŚWIĘTA NAKAZANE — uroczystości liturgiczne, w czasie obchodów których wierni są zobowiązani do uczestniczenia we Mszy Świętej oraz do powstrzymania się od prac niekoniecznych. Są to wszystkie niedziele oraz:

- Uroczystość Bożego Narodzenia (25 XII),
- Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 I),
- Uroczystość Objawienia Pańskiego (6 I),
- Uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa,
- Uroczystość Wszystkich Świętych (1 XI).

ŚWIĘTA RUCHOME — święta, których obchody nie są powiązane z datą (umownie określonym dniem miesiąca). Od daty Wielkanocy, będącej świętami ruchomymi, zależą daty większości ruchomych świąt chrześcijańskich i katolickich, m.in.:

Środa Popielcowa — dokładnie 46 dni przed Wielkanocą, rozpoczyna okres Wielkiego Postu, który kończy się w momencie rozpoczęcia Mszy Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek,

Triduum Paschalne — kulminacyjne dni świąt obejmujące Wielki Czwartek, Wielki Piątek, Wielką Sobotę i Niedzielę Wielkanocną,

Wniebowstąpienie Pańskie,

Zesłanie Ducha Świętego — inaczej Zielone Świątki,

Boże Ciało — inaczej Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej.

ŚWIĘTA WIELKANOCNE — święto ruchome. Najstarsze i najważniejsze święta chrześcijańskie. Obchodzone są na pamiątkę śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Punktem kulminacyjnym Świąt Wielkanocnych jest Triduum Paschalne rozpoczynające się Mszą Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek, a kończące w Wielką Niedzielę, czyli Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego. Łącznie z poprzedzającymi dniami, począwszy od poniedziałku, Triduum Paschalne wchodzi w skład Wielkiego Tygodnia.

ŚWIĘTA ZNIESIONE — uroczystości liturgiczne, które pomimo tego, że na podstawie Kodeksu Prawa Kanonicznego należą do obowiązkowych, ich obchody w kościołach partykularnych zostały zniesione lub przesunięte na inny dzień. Zniesienie świąt nakazanych może się odbyć jedynie za zgodą odpowiedniej władzy Kościoła.

ŚWIĘTO (łac. festum) — obchodzenie jakichś ważnych wydarzeń, tak dziejących się obecnie, jak i tych wspominanych, które się upamiętnia, lub; jak to ma miejsce w przypadku świąt chrześcijańskich: urzeczywistnia i uobecnia. Święto to także ranga obchodów liturgicznych: niższa od uroczystości. W święta śpiewamy w liturgii hymn Gloria, jednak nie odmawiamy Credo. Przed Ewangelią odczytywane jest tylko jedno czytanie (jak w dzień powszedni lub we wspomnienie).

ŚWIĘTY — sam Bóg: Święty Świętych, także: określenie stosowane w religii chrześcijańskiej określenie człowieka w sposób wybitny realizującego określone specyficzne dla nich wartości — często pełniący funkcję wzorca osobowego lub wręcz otaczany kultem. Mianem świętego określa się zazwyczaj męczenników za wiarę, mistyków, ludzi o wielkiej pobożności, często założycieli bractw religijnych i zakonów, ale też filozofów i kapłanów. Po śmierci taka osoba może być kanonizowana (ogłoszona świętą) przez papieża — pozwala się wtedy na jej powszechny kult w całym Kościele Katolickim. Kult świętych związany jest z przekonaniem, że mogą oni wstawiać się za wiernymi u Boga — są orędownikami u Boga, patronami zawodów, miast, grup społecznych itp.

ŚWIĘTYCH OBCOWANIE — prawda wiary, zakładająca, iż Kościół tworzą żyjący ludzie, ale również zmarli, święci, a także osoby będące w czyśćcu, zespalaną przez wzajemną miłość.

T

TABERNAKULUM — od XV w. w kościele katolickim niewielka szafka umieszczona w ołtarzu, w której przechowuje się Najświętszy Sakrament. Tabernakulum umieszczane jest zazwyczaj na osobnej podstawie w pobliżu głównego ołtarza lub w osobnej kaplicy. W pobliżu zawsze umieszcza się wieczną lampkę. (zobacz: kościół, nawa, ambona, prezbiterium, chrzcielnica, konfesjonał, ołtarz, chór muzyczny, ławki, oświetlenie, akustyka)

TACA (kolekta) — nazwa zbiórki ofiar, najczęściej pieniężnych, podczas mszy świętej na potrzeby kościoła lub wspólnoty, a także wiklinowy koszyk, do którego wierni wrzucają dary pieniężne. (zobacz: stypendium mszalne)

TE DEUM — "Ciebie, Boga, wysławiamy", uroczysta pieśń dziękczynna wykonywana podczas szczególnych Mszy Świętych.

TEOFANIA — gr. Objawienie Boże (Pańskie).

TEOLOGIA (gr. „theologia” – mówienie o Bogu) — w najprostszym ujęciu to nauka o Bogu. W chrześcijaństwie przez teologię rozumie się metodyczną próbę zrozumienia i wytłumaczenia prawdy objawionej, zgodnie z maksymą św. Anzelm z Canterbury: fides quaerens intellectum – wiara szukająca zrozumienia. Za pierwszych teologów uznaje się m.in. Klemensa Aleksandryjskiego Orygenes, Euzebiusza z Cezarei oraz św. Augustyna. Niemniej dopiero Piotr Abelard (XII w.) nadał temu terminowi znaczenie, które stosuje się do czasów dzisiejszych oraz dokonał, jako pierwszy, pewnego usystematyzowania teologii. Teologia chrześcijańska dzieli się na wiele gałęzi i dziedzin.

TERCJARSTWO, TRZECI ZAKON — termin określający zrzeszenie ludzi poza zakonem, którzy jednak dążą do świętości w oparciu o regułę zakonną. Grupy praktykujące mogą powstawać wyłącznie na zgodą papieża.

TESTAMENT (ostatnia wola) — prawne rozdzysponowanie własności, które zaczyna obowiązywać po śmierci darczyńcy. Do testamentu przywiązywano wielkie znaczenie, nawet jeśli uważano, że krzywdzi on część spadkobierców. Podobne znaczenie miały wszelkie prośby wyrażone przez umierającego. Jeśli zmarły nie miał dóbr materialnych do rozdysponowania, mógł sporządzić testament duchowy.

TIARA — papieska korona, składająca się z trzech diademów (z tego powodu zwana też triregnum), wysadzana kamieniami szlachetnymi i perłami, ozdobiona na szczycie małym krzyżem. W tej formie używana od ok. XIII/XIV w. aż do 1965 roku, czyli do pontyfikatu papieża Pawła VI, który przestał jej używać. Tiara to ozdoba Nieliturgiczna i jako taka używana była tylko przy okazjach nie związanych z liturgią: procesjach ze świątyni i do niej, ceremonialnych procesjach papieskich oraz przy ogłaszaniu decyzji dogmatycznych. Obecnie papież, podobnie jak inni biskupi, używa mitry jako liturgicznego nakrycia głowy.

TINTINNABULUM — dzwoneczek na drzewcu, umieszczony w bazylikach większych dla podkreślenia więzi świątyni z papieżem.

TOMIZM — prąd filozoficzny, z czasem kierunek w filozofii chrześcijańskiej. Jego twórcą był św. Tomasz z Akwinu. Najważniejsze dzieła to "Suma filozoficzna" i "Suma teologiczna".

TONSURA — wygolony krążek na głowie, ciemieniu. Znak przynależności osoby duchownej do Kościoła. Zwyczaj zniesiony przez Sobór Watykański II.

TRAKTUS (tractus) — śpiew przed ewangelią, zazwyczaj dwuwierszowy, wykonywany w niedziele i święta Wielkiego Postu oraz podczas Triduum Paschalnego. Wykonuje się go w sposób ciągły, bez responsorium (powtórzenia). Śpiewa go schola lub psalterzysta.

TRANSEPT — nawa budowana prostopadle do nawy głównej kościoła. Nadawała planowi świątyni kształt krzyża.

TRANSSUBSTANCJACJA (łac. transsubstantiatio) lub przeistoczenie – w teologii katolickiej oznacza rzeczywistą przemianę substancji podczas Eucharystii: chleba (hostii) i wina w ciało i krew Jezusa Chrystusa. Termin ten został przyjęty podczas Soboru Laterańskiego IV w 1215 roku. Teolodzy prawosławni używają czasem terminu transsubstancjacja – uważają jednak, że termin ten

ma charakter nie opisowy, ale wskazuje na tajemnicę obecności cielesnej Jezusa w Eucharystii. (zobacz: konsubstancjacja)

TRENY — utwory liryczne, o tematyce pogrzebowej, żałobnej, zazwyczaj opiewające osobę, która zmarła. Także; jeden z gatunków literackich, występujących w Biblii.

TRIDUUM — łac. trzy dni, obchody trwające trzy dni. W Kościele jedynym Triduum pozostało Święte Triduum Paschalne — okres, w którym świętujemy i upamiętniamy tajemnicę paschalną: mękę, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Obejmuje Wielki czwartek, Wielki Piątek oraz Wigilię Paschalną (Wielkanoc), stanowiąc jeden wielki obchód.

TRIDUUM PASCHALNE — okres trzech świętych dni pomiędzy Wielkim Postem a Okresem Wielkanocy. Rozpoczyna się w Wielki Czwartek po zachodzie słońca (czyli liturgicznie jest już to Wielki Piątek) Mszą Świętą Wieczerzy Pańskiej, na której obchodzi się pamiątkę ustanowienia sakramentu kapłaństwa i eucharystii. W Wielki Piątek nie sprawuje się Eucharystii, a przed zachodem słońca jedynie misterium męki, śmierci i pogrzebu Chrystusa, którego składa się symbolicznie do grobu. W Wielką Sobotę również nie sprawuje się Mszy Świętych; Kościół oczekuje powrotu Oblubieńca modląc się Liturgią Godzin. W nocy z soboty na niedzielę podczas celebracji Wigilii Paschalnej świętuje się Zmartwychwstanie Chrystusa Pana, jednakże cały następny dzień (niedziela) należy jeszcze do Triduum Paschalnego kończąc go nieszporami. Tak więc trwa ono przez trzy dni: Wielki Piątek, Wielką Sobotę i Niedzielę Wielkanocną. Różnice w liczbie dni Wielkiego Postu (38 zamiast 40) i Wielkanocy (49 zamiast 50) można tłumaczyć tym, że zawierają się one w Triduum Paschalnym.

TRINACJA — trzykrotne odprawienie Mszy świętej w ciągu jednego dnia przez tego samego kapłana. Zgody na trinację może, w wyjątkowych przypadkach, udzielić biskup. Trinacja dla prezbiterów nie wymagająca zgody biskupa jest dozwolona tylko we Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych (2 XI).

TRISHAGION (dosł. trzykroć święty) — hymn, aklamacja „Święty Boże, Święty Mocny, Święty Nieśmiertelny, zmiłuj się nad nami”. Liturgia rzymska zapożyczyła go z galijskiej dopiero w XI wieku. Obecnie jest częścią tzw. improperiów w Wielki Piątek przy adoracji krzyża. Wyrażenie trishagion niektórzy odnoszą także do śpiewu: „Święty, Święty, Święty”.

TRON — miejsce w kościele przeznaczone dla biskupa, składające się z ozdobnego krzesła, nad którym umieszczony jest herb biskupi i baldachim.

TROPY — w średniowieczu: określenie różnych form jednogłosowego śpiewu we Mszy i Liturgii Godzin, które powstawały nad zapisem nutowym utworów.

TRÓJCA ŚWIĘTA — dogmatyczne określenie w chrześcijaństwie, stwierdzające, że Bóg jest Bogiem Troistym — istnieje jako trzy Osoby (Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty), pozostając jednocześnie jednym Bytem.

TRUMNA — drewniana lub metalowa skrzynia, w której składa się ciało zmarłego.

TRYBULARZ — metalowe naczynie umocowane na łańcuszkach, zamykane perforowaną pokrywką, w którym spala się kadzidło. Służy do okadzania ołtarza i innych przedmiotów liturgicznych; inaczej kadzielnica.

TRYBUNAŁ KOŚCIOŁA— SAD KOŚCIELNY — działający w imieniu Kościoła, którego wyroki opierają się na prawie kanonicznym. Zgodnie z Kan. 275 Prawa Kanonicznego Trybunał Kościoła jest najwyższą władzą sądowniczą Kościoła.

TRYBUNAŁ POKUTY — sąd kościelny.

TRYNACJA — trzykrotne odprawianie Mszy Świętej tego samego dnia (prawa trynacji udziela biskup).

TRYPTYK — ołtarz, płaskorzeźba lub malowidło składające się z trzech części, zwykle środkowej nieruchomej i dwóch bocznych skrzydeł dających się zamykać.

TRZEJ KRÓLOWIE — w tradycji chrześcijańskiej trzej Mędrcy ze Wschodu (magowie, astrologowie), którzy udali się do Betlejem, aby oddać pokłon narodzonemu Jezusowi. Legenda o „trzech królach” pojawiła się w średniowieczu. Nie wiadomo ilu naprawdę ich było i jak się

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

nazywali. Wieki później chrześcijanie z liczby złożonych darów (złota, kadzidła i mirry) wywnioskowali, że było ich trzech. Nadali im imiona: Kacper, Melchior i Baltazar. Przyszli oni do Betlejem wiedzeni jakimś nadzwyczajnym zjawiskiem astronomicznym, by zobaczyć od wieków zapowiadanego mesjasza. To spotkanie było momentem objawienia się Boga—człowieka pogańskiemu światu. Kościół Katolicki obchodzi 6 stycznia Uroczystość Objawienia Pańskiego na pamiątkę tamtego wydarzenia. Tego dnia na drzwiach wejściowych w domach katolików pisze się pierwsze litery imion trzech mędrców (K+M+B) oraz cyfry bieżącego roku. Zwyczaj ten jest błędną interpretacją łacińskiej inskrypcji CMB — Christus Mansionem Benedicat (dosł. niech Chrystus błogosławi temu domowi), którą to właśnie powinno się pisać na drzwiach kredą przyniesioną tego dnia z kościoła. Święto Trzech Króli (jedno z pierwszych ustanowionych przez Kościół — ok. IV w.).(zobacz: epifania)

TUNICELA — jest to szata z krótkimi, wąskimi rękawami, typowa dla Kościoła Rzymskokatolickiego, wkładana na albę noszona przez subdiakonów podczas nabożeństwa, nie różni się ona wyglądem od dalmatyki; jest ona również strojem biskupa odprawiającego Mszę Świętą pontyfikalną, zakładaną pod ornat. Nosili ją biskupi i diakoni, następnie zakładano ją w liturgii na albę. Kiedyś szata subdiakona. Zniesiona po 1972 roku.

TURYFERARIUSZ — ministrant posługujący z trybularzem w asyście i podczas innych obrzędów

TUWALNIA — szeroki pas zdobionej, wzorzystej, delikatnej, cienkiej tkaniny (chusta) do zasłaniania monstrancji podczas wystawienia Najświętszego Sakramentu do adoracji w Grobie Pańskim.

TYMPANON — trójkątne zwieńczenie ściany frontowej budowli. Często ozdobione płaskorzeźbą i bogatym gzymsem.

U

UBÓSTWO — ograniczone posiadanie dóbr materialnych, umiarkowane z nich korzystanie. Jest podstawą wielu reguł zakonnych. Wyraża się w dorzuceniu przywiązania do rzeczy doczesnych.

UCAŁOWANIE OŁTARZA — gest liturgiczny, który kapłan, a także diakon, wykonuje na początku i na zakończenie Eucharystii, a także w czasie uroczystego sprawowania Liturgii Godzin. Jest to wyraz czci oddawanej ołtarzowi, który symbolizuje samego Chrystusa.

UCZCIWOŚĆ — termin określający postawę człowieka, kierującego się prawością i poprawnością moralną wpływającą z jego wewnętrznego poczucia potrzeby dobra.

UMARTWIENIE — asceza; dobrowolny akt pokuty, postu, żarliwej modlitwy, mający ćwiczyć duszę, uodpornić ją na działanie pokus, zbliżyć swoje życie do życia Chrystusa.

UNIA SCRANTOŃSKA (en. Union of Scranton) — związek starokatolicki, którego biskupi są sygnatariuszami Deklaracji Scrantonskiej. Unię tworzą wspólnoty starokatolickie pozostające w pełnej komunii z Polskim Narodowym Kościołem Katolickim. 20 listopada 2003 roku Polski Narodowy Kościół Katolicki zdecydował o wystąpieniu z Unii Utrechckiej Kościołów Starokatolickich jako sprzeciw wobec zmian zachodzących w europejskich Kościołach starokatolickich, a dotyczących dopuszczenia do kapłaństwa kobiet i błogosławienia przez duchownych związków par homoseksualnych. (zobacz: unia utrechcka)

UNIA UTRECHCKA (właściwie Unia Utrechcka Kościołów Starokatolickich) — związek samodzielnych krajowych Kościołów starokatolickich, uznających te same podstawy wiary, te same porządki ustrojowe i liturgiczne, tworzących tym samym wspólnotę Kościołów starokatolickich. Za Kościoły te uznaje się zarówno pojedyncze diecezje, jak i krajowe zrzeszenia diecezji. Kościoły Unii Utrechckiej pozostają w pełnej wspólnocie sakramentalnej (interkomunii), co wymaga jedności dogmatycznej. (zobacz: unia scrantonska)

UPADŁY ANIOŁ — anioł wypędzony z nieba za sprzeciwienie się Bogu lub powstanie przeciwko Niemu. Termin ten jest równoznaczny z określeniami: szatan, diabeł, lucyfer, demon.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

URBI ET ORBI — to uroczyste apostolskie błogosławieństwo miastu i światu (z łac. urbs – miasta orbis — świat), którego udziela papież, z balkonu bazyliki św. Piotra kilka razy w ciągu roku, w najważniejsze święta: Narodzenie Jezusa Chrystusa, Niedziela Zmartwychwstania, świętych Piotra i Pawła oraz po wyborze na Stolicę Piotrową kolejnego następcy św. Piotra. W uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego papież udziela tego błogosławieństwa w Bazylice św. Jana na Lateranie, a w uroczystość Wniebowzięcia NMP w bazylice Sancta Maria Maggiore.

URNA — waza do przechowywania prochów zmarłych.

UROCZYSTOŚĆ — najwyższy rangą stopień uroczystości kościelnej. Uroczystość rozpoczyna się I Nieszporami (wieczorem dnia poprzedzającego). W czasie mszy wykonuje się hymn Gloria oraz odmawia się wyznanie wiary (Credo).

UWIELBIENIE — akt oddania Bogu czci, chwały, podziękowania, wywyższenia i uznania jego boskości. Najczęściej dokonuje się w śpiewie i modlitwie.

V

VASCULUM (łac. małe naczynko) — naczynie liturgiczne z wodą, zazwyczaj stojące przy tabernakulum, służące do obmycia palców (ablucji) przez szafarza po udzieleniu komunii świętej.

VELUM (welon kielichowy) — nakrycie na kielich w kształcie prostokątnego i ozdobionego kawałka materiału w kolorze dnia.

VERE PAPA MORTUUS EST — z łac. dosł. „zaprawdę papież umarł”. Ceremonialna formuła, którą wypowiada kardynał kamerling po oficjalnym stwierdzeniu zgonu papieża.

W

WAKAT — termin określający okres pomiędzy śmiercią, lub rezygnacją papieża, a wyborem nowego. W czasie wakatu najwyższą władzę świecką w Kościele Rzymskokatolickim sprawuje Kolegium kardynalskie na czele z kardynałem kamerlingiem.

WARUNKI DOBREJ SPOWIEDZI:

1. Rachunek sumienia.
2. Żal za grzechy.
3. Mocne postanowienie poprawy.
4. Szczera spowiedź.
5. Zadośćuczynienie Panu Bogu i bliźniemu.

(zobacz: absolucja, rozgrzeszenie, spowiedź, formuła rozgrzeszenia)

WASKULUM — naczynie liturgiczne z wodą umieszczane przy tabernakulum, w celu obmycia palców po komunikowaniu.

WATYKAN — miasto, a zarazem państwo, znajdujące się w Rzymie jako jego dzielnica. Powstał po upadku Państwa Kościelnego w 1870 r., na mocy układów laterańskich z 1929 r. swoją nazwę biorąc od wzgórza, na którym się znajduje. Watykan jest monarchią hierarchiczną, a jego głową jest papież posiadający najwyższą władzę świecką i duchową. Watykan jak każde państwo ma własne urzędy, prawo do własnej waluty. Język urzędowy to włoski i łacina.

WAŻNOŚĆ ŚWIECENÍ:

I. Aspekt teologiczny

Stanowisko teologii starokatolickiej: "apostolska sukcesja urzędu" nie pełni funkcji przekazywania łaski urzędu, lecz zobowiązania piastujących urząd do wierności apostolskiemu depozytowi wiary, do którego wspólnota ma prawo i dopiero po złożeniu tego zobowiązania mogą być udzielane odnośne święcenia. W tym sensie starokatolicy na konferencji w Edynburgu w 1937 roku wydali następujące oświadczenie, odnoszące się przede wszystkim do urzędu biskupiego:

"Starokatolicy utrzymują, że episkopat jest pochodzenia apostolskiego i należy do istoty Kościoła, Nosicielem urzędu jest Kościół. Osoby piastujące ten urząd działają z jego

polecenia. Urząd jest przyjmowany, sprawowany i przekazywany w tym samym sensie i w ten sposób, jak przekazali to Kościołowi apostołowie.

Szafarzem wszystkich stopni święceń jest biskup. Aby biskup mógł udzielić święceń, musi uzyskać odpowiednie upoważnienia ze strony władz Kościoła. Zatem do ważności nie wystarczy samo poprawne ich udzielenie i przyjęcie. W tym względzie ważność święceń związana jest ściśle z ich legalnością w zakresie wewnętrznego prawa Kościoła. Ten, który udziela święceń bądź przyjmuje je bez wymaganego upoważnienia Kościoła, czyni to nie tylko nielegalnie, czy niegodziwie, ale i nieważnie. Skuteczność znaku sakramentalnego związana jest ściśle z trwaniem we wspólnocie Kościoła. Tak więc jedynie biskup mający zakorzenienie w danym Kościele lub wspólnocie kościelnej i mający jej upoważnienie może ważne udzielić święceń. Kościoły starokatolickie są kościołami synodalnymi, gdzie biskupów wybiera synod.

Z punktu widzenia teologii dogmatycznej—sakramentologii sakra biskupia jest ważna i godziwa, gdy zaistnieje materia i forma sakramentu święceń czyli modlitwa święceń oraz nałożenie rąk biskupa na głowę elekta oraz intencja. Zachowanie warunków wymaganych do ważności udzielanych sakramentów święceń tj. materii, formy i intencji nie mogą budzić żadnej wątpliwości.

II. Aspekt formalny

Na wpływ łaski sakramentalnej nie ma wpływu prawo ziemskie, jedynie kościelne, które w przypadku udzielania sakry mówi, że udziela się jej kandydatowi wybranemu przez synod, za zgodą Kościoła i przez ważnego szafarza z zachowaniem norm liturgicznych.

WELON — welon naramienny używany przez błogosławiącego monstrancją. Oprócz funkcji estetycznej ma także funkcję praktyczną

WIATYK — komunia święta udzielana konającemu podczas sakramentu namaszczenia, jako pokarm na drogę do wieczności.

WIECZERZA PAŃSKA — jedno z najstarszych określeń Eucharystii. O Wieczery Pańskiej pisze św. Paweł w Pierwszym Liście do Koryntian (rozdział 11).

WIECZERZA PAŃSKA — Ostatnia Wieczera; wg ew. akt sprawowania przez Chrystusa pierwszej Eucharystii, przemiany chleba i wina w Ciało i Krew pańską. Także: jedna z nazw Mszy św.

WIECZNA LAMPKA — znak obecności Eucharystii w tabernakulum. Wskazuje na obecność Chrystusa. Światło to przypomina Go jako wieczną światłość. Początkowo była to lampka oliwna. Z czasem została ona zamieniona ze względów praktycznych w lampkę elektryczną, co jednak w pewien sposób wypacza jej sens. Gaśnie w Wielki Piątek.

WIELKA DOKSOLOGIA — we Mszy św.; uroczyste, trzykrotne uwielbienie Boga słowami: "Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie...", przy którym kapłan wznosi w górę przemienione postacie eucharystyczne.

WIELKANOC — najstarsze i największe święto chrześcijańskie, obchodzone w niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca, na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa i ostatecznego pokonania śmierci.

WIELKI POST (łac. Hebdomada Sancta) — okres 38 dni (z niedzielami: 44 dni) od Środy Popielcowej do Wielkiego Czwartku włącznie, w którym Chrześcijanie poprzez modlitwę, post i jałmużnę przygotowują się do największego święta chrześcijaństwa: pamiątki Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. W tym czasie Kościół rozważa tajemnicę chrztu, aby pomóc nam odkryć na nowo fakt dziecięstwa Bożego oraz koncentruje się wokół męki Pana Jezusa.

WIELKI TYDZIEŃ — ostatnie dni Wielkiego Postu od Niedzieli Palmowej do Wielkiego Czwartku, a także Triduum do Niedzieli Zmartwychwstania.

WIENIEC ADWENTOWY — symbolem nadziei i oczekiwania na przyjście Syna Bożego na świat

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

WIERNI — wiernymi Kościoła są ci, którzy przez chrzest zostali wszczepieni w Chrystusa i uczestniczą w Jego potrójnej funkcji: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej dla wypełnienia misji, jaką Bóg zlecił Kościołowi.

WIGILIA — łac. vigilia — czuwanie; zasadniczo nabożeństwo odprawiane w dni poprzedzające ważniejsze święta i uroczystości kościelne.

WIKARIUSZ — zastępca w Kościele — kapłan pomocniczy proboszcza, bądź biskupa.

WINA (łac. culpa) stwierdzenie pewnego faktu dokonanego, mającego negatywny wpływ na jego wykonawcę, także stwierdzenie popełnionego czynu jako szkodliwy, krzywdzący, zasługujący na potępienie, ukaranie. Efekt grzechu, wyrzut sumienia.

WINCENTY Z LERYNU (ur. w Toul, zm. ok. 450 w Lerynie) – mnich, ojciec Kościoła, teolog i pisarz wczesnochrześcijański, święty. Autor starokościelnej zasady wypowiedzianej w zdaniu: Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est etenim vere proprieque catholicum [Trzymamy się tego, co wszędzie, co zawsze, co przez wszystkich było wyznawane, to jest bowiem prawdziwie i rzeczywiście katolickie]. (zobacz: starokatolicka zasada)

WINO — stanowiące materię sakramentu Eucharystii wino, jakiego używa się przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary eucharystycznej, powinno być naturalne, z winogron, czyste i nie zepsute, bez domieszki obcych substancji. Z troskliwością należy dbać, aby wino przeznaczone do Eucharystii było przechowywane w doskonałym stanie i nie skwaśniało. Może być zarówno białe jak i czerwone. W momencie konsekracji przemienia się w Krew Pańską.

WITRAŻ — powstałe z małych kawałków szkła tworzących wzory lub rysunki, łączonych

WIZYTA DUSZPASTERSKA — nawiedzenie domu parafianina przez proboszcza lub osobę go reprezentującą (np. wikariusza) połączone z błogosławieństwem dla rodziny i domostwa. W Polsce najczęściej odbywa się po Świątach Bożego Narodzenia, dlatego popularnie zwana jest kolędą. Podczas odwiedzin kapłan może odpytywać dzieci z katechizmu, sprawdzać im zeszyty do religii i zostawiać pamiątkowe obrazki. W czasie kolędy może być również zło— żona dobrowolna ofiara. Kolędującemu księdzu mogą towarzyszyć ministranci.

WIZYTACJA — jedna z najważniejszych form pasterskiego posługiwania biskupa. Polega na spotkaniu biskupa z miejscowym duchowieństwem i wiernymi w celu bliższego poznania, zachęcania do praktykowania wiary.

WNIEBOWSTĄPIENIE — święto upamiętniające wstąpienie do nieba zmartwychwstałego Jezusa. Jego data jest ruchoma, ponieważ odbywa się (zgodnie z przekazem ewangelicznym) 40 dni po Wielkanocy.

WNIEBOWZIĘCIE NMP — największe święto maryjne obchodzone 15 sierpnia. Upamiętnia wzięcie do nieba Najświętszej Maryi Panny z duszą i ciałem. Dogmat o Wniebowzięciu NMP ogłoszony został przez papieża Piusa XII w 1950 r.

WODA GREGORIAŃSKA — woda zmieszana z solą, popiołem i winem używana m.in. podczas konsekracji kościoła.

WODA ŚWIĘCONA — jest to woda pobłogosławiona przez kapłana, przeznaczona do czynności religijnych, np. chrztu, poświęcenia rzeczy lub pokropienia wiernych.

WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA — jest podstawowym prawem człowieka, usankcjonowanym dokumentami międzynarodowymi, w tym m.in. w: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencji Praw Dziecka i Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Deklaracji o Prawach Człowieka. W dokumentach tych uznaje się, iż każda osoba ma prawo do wolności sumienia i religii, prawo to obejmuje wolność posiadania, przyjmowania lub zmiany swej religii bądź przekonań, jak również manifestowania (indywidualnie lub wspólnie z innymi) swej religii lub przekonań poprzez nauczanie, praktyki religijnej, uczestniczenie w obrzędach i uprawianie kultu.

WOTUM — materialny wyraz prośby kierowanej do Boga, bardzo często za pośrednictwem Matki Bożej, bądź świętych. Mogą to być drobne przedmioty jak i całe świątynie.

WSTRZEMIEŻLIWOŚĆ EUCHARYSTYCZNA — pod koniec IV wieku – w prawie kanonicznym przyjęto zasadę wstrzemięźliwości (seksualnej), która stała się prawem liturgicznym,

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

zakaz odbywania stosunków seksualnych w noc poprzedzającą komunię eucharystyczną, który to zwyczaj był już wcześniej praktykowany. Kiedy pod koniec IV wieku w kościele zachodnim ukształtował się zwyczaj codziennego odprawiania eucharystii, dla żonatych kapłanów oznaczało to konieczność niemal ciągłego zachowania wstrzemięźliwości.

W roku 1139 na Soborze Laterańskim II zastąpiono zasadę wstrzemięźliwości, obowiązującą księży od IV wieku, zasadą bezżenności kapłanów. Ta ostatnia została pomyślana jako radykalny krok mający zapewnić skuteczne przestrzeganie zasady wstrzemięźliwości, która była przestrzegana ze względnym powodzeniem mimo sankcji i kar ekonomicznych. Od tamtej pory kapłaństwo stało się nieusuwalną przeszkodą do zawierania małżeństwa. W roku 1215 Sobór Laterański IV wyraźnie stwierdza, że tylko kapłani, którzy w sposób ważny otrzymali święcenia, mogą w sposób ważny wypowiadać „słowa konsekracji”. (zobacz: bezżenstwo duchownych, celibat, celibatariusz, słowa konsekracji, śluby zakonne)

WULGATA — łacińskie tłumaczenie tekstu Pisma Świętego z języków oryginalnych, dokonane przez św. Hieronima na polecenie papieża Damazego I. Przez Sobór Trydencki uznana oficjalnym przekładem tekstu Biblii.

WYDANIE TYPICZNE — wzorcowe wydanie księgi liturgicznej przez Stolicę Apostolską. Na tym wydaniu muszą się opierać wszystkie dalsze wydania, również jej przedruk, tłumaczenia, wydania krajowe, diecezjalne, zakonne — ich zgodność z wydaniem typicznym musi stwierdzić kompetentna władza kościelna.

WYPOMINKI — jedna z najbardziej popularnych form modlitwy błagalnej za zmarłych, której tradycja sięga X wieku. Rozróżnia się wypominki jednorazowe, oktawalne i roczne. Wierni na kartkach wypisują swoich zmarłych i przynoszą je do swoich duchownych wraz dobrowolną ofiarą.

WYRZUTY SUMIENIA — głos duszy; wewnętrzny osąd własnego postępowania, często podświadomy i nie dający się logicznie wytłumaczyć.

WYSTAWIENIE — wystawienie Najświętszego Sakramentu do adoracji dla wiernych, stosowane od XIV. Hostię św. wystawia się w kustodii lub w monstrancji. W. zwykle kończy się błogosławieństwem sakramentalnym NS.

WYZNANIE WIARY — (łac. Credo) jeden z symbolów wiary, tekst zawierający najważniejsze prawdy naszej wiary; niejako streszczenie tego, w co wierzymy i co wyznajemy. We Mszy św. niedzielnej i w uroczystości; wypowiadane publicznie i wspólnie w zgromadzeniu liturgicznym przed modlitwą powszechną.

WYZNANIOWE KSIĘGI METRYKALNE — rodzaj ksiąg parafialnych prowadzonych w celu z nich odpowiada poszczególnym niedzielom adwentu, dlatego często trzy spośród nich są koloru

WITRAŻ — kompozycja wykonana z kolorowego szkła, przedstawiająca najczęściej epizody z życia świętych. Stosowana jako ozdoba szyby w oknach świątyni.

WIZYTACJA — jedna z najważniejszych form pasterskiego posługiwania biskupa. Polega na spotkaniu biskupa z miejscowym duchowieństwem i wiernymi w celu bliższego poznania, zachęcania do praktykowania wiary.

WŁOŻENIE RĄK — gest liturgiczny, wyrażający szczególną modlitwę nad tym, na którego wkładane są ręce. Oznacza przekazanie mocy, siły, sprawowania urzędu. Towarzyszy obrzędowi święceń diakonatu oraz kapłańskich.

WNIEBOWSTĄPIENIE PAŃSKIE — uroczystość obchodzona czterdzieści dni po zmartwychwstaniu, jako wspomnienie odejścia Chrystusa do nieba, przypomnienie jego ofiary i ostateczne zapewnienie o życiu wiecznym.

WNIEBOWZIĘCIE NMP — ostateczny tryumf, wywyższenie Matki Bożej, która po zaślnięciu została z ciałem wzięta do nieba i tam ukoronowana przez Boga na królową Nieba i Ziemi.

WODA ŚWIĘCONA — jest to woda pobłogosławiona przez kapłana, przeznaczona do czynności religijnych, np. chrztu, poświęcenia rzeczy lub pokropienia wiernych.

WOTUM — łac. życzenie; materialny wyraz prośby kierowanej do Boga, bardzo często za pośrednictwem Matki Bożej, bądź świętych. Mogą to być drobne przedmioty jak i całe świątynie.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

WSPOMNIENIE — (łac.memoriale) najniższy rangą obchód liturgiczny, dotyczący życia świętych. Rozróżniamy wspomnienia dowolne oraz obowiązkowe.

WSPOMNIENIE WSZYSTKICH WIERNYCH ZMARŁYCH — 2 listopada.

WSPÓLNOTA — zbiorowość, oparta na silnych uczuciach, więziach, poczuciu przynależności i bezpieczeństwa.

WSTRZEMIĘŻLIWOŚĆ — jedna z czterech cnót kardynalnych. Polega na powściągnięciu skłonności do przyjemności zmysłowych i zapewnia równowagę w używaniu dóbr stworzonych.

WTAJEMNICZENIE CHRZEŚCIJAŃSKIE — zazwyczaj odnosi się do przyjęcia trzech sakramentów tzw. wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrztu, bierzmowania i komunii. W szerszym rozumieniu: całokształt poznawania prawd wiary, nauki Kościoła, ewangelii.

WULGATA — łacińskie tłumaczenie tekstu Pisma Świętego z jęz. oryginalnych, dokonane przez św. Hieronima na polecenie papieża Damazego I. Przez Sobór Trydencki uznana oficjalnym przekładem tekstu Biblii.

WYDANIE WZORCOWE — patrz:editio typica.

WYRZUTY SUMIENIA — głos duszy; wewnętrzny osąd własnego postępowania, często podświadomy i nie dający się logicznie wytłumaczyć.

WYSTAWIENIE — wystawienie Najświętszego Sakramentu do adoracji dla wiernych, stosowane od XIV. Hostię św. wystawia się w kustodii lub w monstrancji. W. zwykle kończy się błogosławieństwem sakramentalnym NS.

Z

ZABOBON — ogół czynności niezgodnych z wiarą, często mający podłoże pogańskie. Także bałwochwalstwo, wróżbiarstwo, magia, wiara w amulety, które sprzeczne są z wolą i zamysłem Bożym.

ZACHEUSZKI — dwanaście lub mniej świeczników przymocowanych do ścian kościoła w miejscach, gdzie znajduje się tyleż samo małych krzyżyków, które to miejsca namaścił biskup podczas konsekracji kościoła. Symbolizują, że kościół powstał na fundamencie apostołów.

ZADOŚĆUCZYNIENIE — akt penitenta, zadany przez spowiednika, którego celem jest próba naprawienia zła wyrządzonego grzechem.

ZADUSZKI — patrz: Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych.

ZAKAZ PRZYJMOWANIA FUNKCJI I URZĘDÓW PUBLICZNYCH — duchowni, stosownie do norm określonych w prawie kanonicznym, winni powstrzymać się od wszystkiego, co nie przystoi ich stanowi. W szczególności zabrania się im:

- 1) przyjmowania jakichkolwiek funkcji i urzędów publicznych;
- 2) przynależności do ugrupowań i partii politycznych oraz związków zawodowych;
- 3) uprawiania handlu i transakcji materialnych;
- 4) przynależność do związków łowieckich oraz posiadać broni bez zgody Biskupa diecezjalnego.

ZAKON — potoczna nazwa na oznaczenie różnych instytucji kościelnych, których członkowie dążą

ZAKRYSTIA — pomieszczenie w kościele, w którym przechowuje się wszystko, co jest potrzebne do sprawowania liturgii i nabożeństw. Zakrystia służy również do przygotowania się celebransa i asysty. Niegdyś przechowywano tam Najświętszy Sakrament — sakrarium — stąd wzięła się nazwa. Pomieszczenie to jest połączone z budynkiem prezbiterium. (zobacz: sacrarium, zakrystia).

ZAKRYSTIANIN — zakrystian — inaczej kościelny — osoba zajmująca się przygotowaniem kościoła do odprawiania w nim obrzędów liturgicznych. Jego zadaniem jest przygotowanie liturgii, otwieranie i zamykanie kościoła, troska o szaty, księgi, naczynia, świece i inne sprzęty liturgiczne, przygotowanie obrzędów liturgicznych, dekoracji związanych z uroczystościami parafialnymi, dzwonienie, obsługa i konserwacja różnych technicznych urządzeń służących sprawowaniu liturgii. (zobacz: kościelny)

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

ZEMSTA — akt nienawiści, neodparta chęć wyrządzenia zła za zło, wpływająca z braku przebaczenia.

ZESŁANIE DUCHA ŚWIĘTEGO (dzień pięćdziesiątnicy) — uroczystość kończąca Okres Wielkanocny, pamiątka nawiedzenia Wieczernika i obdarzenie darami Ducha Świętego Apostołów.

ZGODA — współczucie między ludźmi oparte na wzajemnej miłości i trosce o bliźniego. Panuje tam, gdzie jest przebaczenie, cierpliwość i zdolność do wyrzeczenia się dobra na rzecz drugiego człowieka.

ZGORSZENIE — złe, nieodpowiedzialne zachowanie, negujące przykazanie miłości, dawanie niepoprawnego przykładu swoim postępowaniem, co uważane jest za grzech.

ZGROMADZENIE LITURGICZNE (synaksa) — zebranie wiernych dla sprawowania czynności liturgicznych pod przewodnictwem przedstawiciela hierarchii kościelnej. Konkretnie zgromadzenie liturgiczne jest częścią Kościoła powszechnego i jego symbolem; jest znakiem obecności Chrystusa

ZGROMADZENIE ZAKONNE — jedna z wspólnotowych form życia konsekrowanego; instytucje zakonne bądź zorganizowane wspólnoty osób świeckich i duchownych, pragnących żyć według reguł zakonnych. Nazwą tą objęte są wszystkie właściwe zgromadzenia zakonne, których członkowie składają śluby zwykłe. Należą do nich także zgromadzenia zakonne bezhabitowe oraz stowarzyszenia życia konsekrowanego (ze ślubami prywatnymi). (zobacz: reguła zakonna, habit)

ZIELONY — kolor liturgiczny, symbolizujący nadzieję, odrodzenie duchowe i sprawiedliwość. Ornatów w tym kolorze używa się w oficjach i mszach Okresu Zwykłego.

ZŁOTY — kolor ornatów używany w zastępstwie białego. Nadaje on liturgii szczególnie uroczysty charakter i używany jest podczas ważniejszych uroczystości.

ZMARTWYCHWSTANIE — powstanie z martwych Chrystusa, ostateczne pokonanie śmierci. Nadzieja na zbawienie i życie wieczne w niebie. Pamiątkę tego wydarzenia obchodzimy co roku w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego — Wielkanoc.

ZMIESZANIE POSTACI (łac. commixto) — połączenie wina i chleba (a więc Krwi i Ciała Pańskiego) we Mszy Świętej, odbywające się podczas śpiewu „Baranku Boży”. Kapłan odłamane częścią chleba wpuszcza do kielicha na znak jedności ofiary Jezusa Chrystusa.

ZNAK KRZYŻA — krzyż początkowo będąc znakiem haniebnej śmierci, stał się znakiem zwycięstwa i zmartwychwstania — chrześcijańska forma błogosławieństwa siebie i innych, przypomina Odkupienie (Kol. 1, 20), jest znakiem wiary (1 Kor. 1, 17), przypomina, że Chrześcijanin ma siebie samego krzyżować z Chrystusem (Mt. 10, 38; Ga. 2, 19) i naśladować Go w bolesnej drodze (Mt. 16, 24). Użycie wody święconej i wymienienie Trójcy Świętej przy wykonywaniu tego znaku są pamiątką naszego Chrztu Świętego.

ZNAK POKOJU — znak pojednania z bliźnim, dokonywany podczas każdej Mszy Świętej. Symbol braterskiej wspólnoty.

ZWIASTOWANIE — wydarzenie, podczas którego archanioł Gabriel objawił Maryi Boży plan wobec niej. Po zawierzeniu się woli Boga nastąpiło mocą Ducha Świętego poczęcie Chrystusa w jej łonie.

ZWYCZAJ — stały sposób postępowania, przyjęty przez grupę, wspólnotę. Zwyczaje powstają na łonie tradycji tym samym ubogacając ją. Istnieją także zwyczaje w liturgii.

Ż

ŻAŁOBA — zewnętrzny wyraz pamięci i żalu po śmierci bliskiej osoby, zwłaszcza współmałżonka, rodziców i dzieci. Oznaką żałoby był w starożytności biały kolor ubrań, później zaś czarny. Osoba w żałobie nie bierze udziału w przyjęciach i zabawach. Noszenie żałoby nie jest usankcjonowane prawem kościelnym, a jedynie kwestią obyczaju.

ŻŁÓBEK — jeden z podstawowych elementów szopki bożonarodzeniowej. Właśnie w żłóbku Maryja ułożyła Dzieciątko Jezus po urodzeniu. W V w. żłóbek Pana Jezusa został przeniesiony do Rzymu, jego relikwie przechowywane są w Bazylice Matki Bożej Większej (Santa Maria Maggiore).

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

ŻYCIE KONSEKROWANE — ogólne określenie osób (ojców, sióstr, braci lub osób świeckich) żyjących w zakonach, zgromadzeniach, instytucjach świeckich. Ślubują one na całe życie zachowanie rad ewangelicznych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa.

ŻYCIE WIECZNE — stan ostatecznego szczęścia człowieka w zjednoczeniu z Bogiem Ojcem. Jest nadzieją i celem, do którego mamy dążyć poprzez dobre życie kierując się nauką Kościoła.

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

Seminarium Duchowne

Kontakt: +48 722259966

e—mail: seminarium@nat—kath.church

NOTATKI

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH

SŁOWNIK TERMINÓW LITURGICZNYCH I KOŚCIELNYCH